KONTRA FERENC

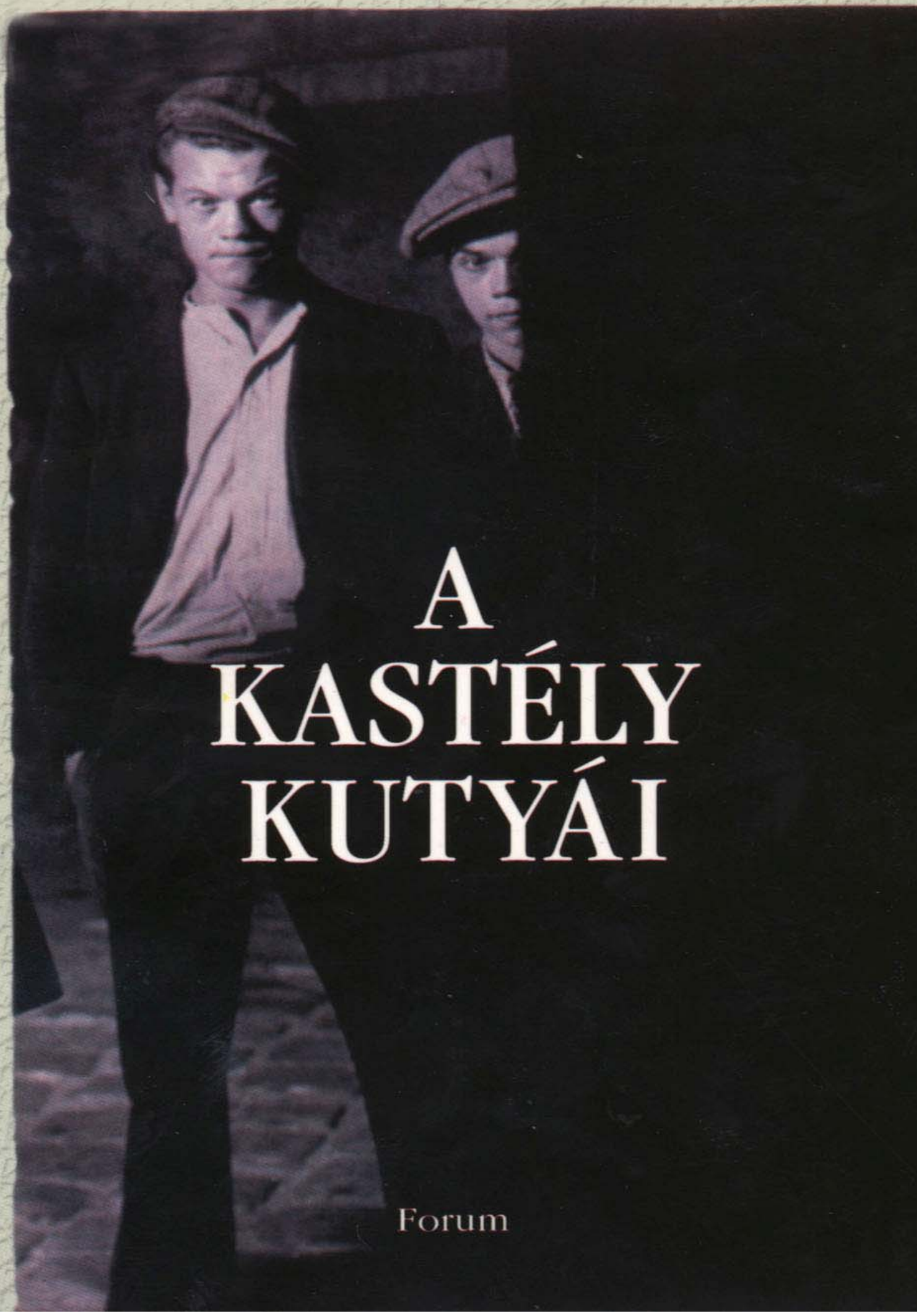

A KASTÉLY KUTYÁI

Forum

Kontra Ferenc

A kastély kutyái

Egy utazás fejezetei

2002

A mű elektronikus változatára a Creative Commons - Attribution-NonCommercial-NoDerivs (Jelöld meg!-Ne add el!-Ne változtasd!) licenc feltételei érvényesek: a művet a felhasználó másolhatja, többszörözheti, amennyiben feltünteti a szerző nevét és a mű címét, de nem módosíthatja, nem dolgozhatja át és kereskedelmi célra sem használhatja fel.

A műre vonatkozó felhasználási feltételek részletes szövege az alabbi címen tekinthető meg:
http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5

Maradni kellene mégis, mert elolvasatlanok maradtak a könyvek, ismeretlen szerzők sorai őrzik mindazt, ami ismertté lesz, ami túléli a törvényes elsőszülöttség viszályát, nem lesz többé testvér, aki a másiknak esik, harcukból nem marad más, csak a kiküzdött véglet, amely tanulság nélkül marad, mindenkori kódexe az aláhullásnak, sötétséggel telt mélységnek, ahol szentté avatódnak, akik sírjukból fölkelnek, mert aligha képesek földi halandók a visszaszállásra. Csakis azok őrizhetik ezt a kiváltságot, akik testükben tiszták, lelkükben fényesek, szoborként őrzik magukban az idoneitást, a patetikusságot, hosszú esőket érnek meg, amely földbe mossa a romok magányát, emlékezetbe idézi a tékozlók hosszú sorát, akik csak azért érkeztek, hogy távozzanak, csak vonultak, ha kellett, áttaposva léten és másvilágon, mert számon kérni semmit sem érdemes, a múltnak talán több arca lesz, mint a jelennek, ha elmúlik éppen egy nappal, amikor bejárja félhosszú pályáját az a bizonyos üszkös hold, amit a hártyás borítójú könyv fedelére nyomtattak, legyen nyoma annak, hogy voltunk.

Aki a meghallgatást ígérte, az ablakot választotta a mesterséges fény helyett, és mégsem lett senki, aki folytatni tudta volna, mert az igazán hasznos tettek átmesélhetetlenek, csak a hasznukról esik szó, az emberről annál kevesebb, így válik csupán elnevezetté, elkereszteltté, hegyek, patakok, falvak és kisvárosok későbbi névadójává, sosemvolt történetek visszatérő szellemalakjává, és emellett nem hős is tud lenni, mintha így akarta volna a sors kiszámíthatatlan keze, hogy éppen akkor idéződjön fel, amikor éppen nincs miért különösebben büszkének lenni, amikor éppen nem a hatalomról van szó, amikor közöttünk téblábolnak az árnyékvetők, amikor nem mi vagyunk a hibásak, hanem a másik, amikor többes számban beszélünk magunkról és egyes számban a történeteinkben, miközben elhiszünk egy sosemvolt hagyományt, mert a többesnek lenni folyton könnyebb, ha van ki mögött ünnepelni, akkor a hagyomány is könnyebben ragad, meg a csalódottság is, ha folyton a felszín alá bukik, aminek folyton látszania, élesen fénylenie kellene, tetteinket nem örökíti meg semmiféle krónikás, hajdan még tetteknek hívtak igaznak hitt dolgokat, ha éltünk és lélegeztünk, a harc is megmaradt, a töredékesség, mert így őrzi meg a papír és az emlékezet, mert mindenből pontosan annyira emlékezünk, amennyire megőrzendőnek gondoljuk, nem marad könnyebb olvasmány a kettéhajtott könyv, melynek sorai váltakozva hordozzák a kalandot, melybe belesodródnak az olvasók és a hitet átszabók.

Nem ezt a földet választottam. Sohasem elég tágas a régi; az emlékezetet, amit történelmi tudatnak is szoktak titulálni, sokszor rövidre kell metszeni, „akkor” sem volt másként, kilenc századnak előtte, a joculator-eposz meglétekor, vagy éppen tagadásakor, mert nincs biztos pont, nincsen biztos könyv, amely áldását adhatná erre a szentségre, semmi sem pontosan úgy történt, ahogyan elmondták, higgyük el szobornak, amit szobornak öntöttek, és olvassuk a cselekedeteinek azt, amiről azt hagyományozták ránk, hogy bölcs és borkedvelő ember volt, tehát mégis kellene maradni valakinek, hogy elmesélhető legyen, mi jött az utolsó pohár után, mert elolvasatlanok maradtak a sorok, ismeretlenek őrzik a megfogalmazás titkát. Eddig emblematikus. Torpanástalan. Mintha előszó lenne. Utazás a neve.

* * *

New Gold Dream
And the world goes hot
And the cities take
And the beat goes crashing
All along the way

Arany betűk helyett sárgarépa, öröknek hitt főzelék. Ekkor még el is hittem, hogy apáink tényleg megérdemlik, hogy az ő áldozatos sorsuk példaadó és előremutató. Csakhogy mihez képest lehetne az? Olyan kérdés ez, mint bármié, amit hierarchiába próbálnak kényszeríteni. Melyik történet ér többet és miért? Miért könnyebb új történetet írni, mint javítani a régit? Fölé vagy mellé kell-e tenni eleve? Van olyan, hogy „eleve”? És ezt ki mondja meg? Mikor? Az alábbi fejezetekben az „akkorról” lesz szó.

Cserepek billentyűiről pereg az eső. Árva marad a papíron a sor. Hiányzik a történet folytatása, elmegy mellettem, tobzódik a hátam mögött, befejezi önmagát, kinyitja helyettem a könyvet, vértelen szája motyog valamit, mint aki elalvás előtt imádkozik, belekékül lassan a feledésbe. A történetek sorsa, hogy örökké késsenek, mint az aranykor, melyhez nem kell nagy levegőt venni, most nem kell vaskos kötetekért nyúlni, viszonylag kis terület zárt körű magánya feszül a határok között. Hat leütött betű helyén csobban a kép, file, újra file, telik a veder hónapokkal, egyre vékonyabb lesz a szál, a pók egyre lejjebb ereszkedik, mintha megsejtene valamit a fémzöldek érkezéséről. A gyöngéd befonást kitervelni sem lehetne szebben. Rotyogott valami katlannyi hévvel, dehogy aranykora volt ez megannyi beszédnek, csak alkímiája a várakozásnak, a csillagos limitált égnek. Távoli fényességek húztak el mellettem. Íme hát, itt vagyok. Miért másokról beszéljek? Kívül reked a rozsda az üvegen. Zsibvásár van éppen odakint. Venném, ha kérnék a pénzem: aranyam sötétlik vörösen. Mellettem városnyi népek sem lesznek társak.

„Az erőszak nagy műveit, legyen az szerelmi vagy hatalmi erőszak, egyre megy, mindig ki kell tervelni és végre kell hajtani”, mondtam. És ahogy sorolják mögöttem, előttem, kívülem, nélkülem, odalent, odafent, mennyi elhárított győzelem lebeg a moslék felszínén kocsonyásan, véresen. Sértett menekülők ülnek körben. Megint hadak vonulnak. Kisebbségből átvedleni bármi mássá lehetetlen. Addig nyomom a hasát, míg kiköpi magát. Kezelési költség címén viszik a sárgarépát. Plattyan, olyan lágy a tojás, sárgán ömlik a vécébe, mint a napsugár.

„Egyszer csak a szája elé kapja a kezét, és kirohan a mellékhelyiségbe. Aki onnan visszajön, az már egy másik ember lesz, kényes fajta, mint a ló: csak tiszta vödörből iszik”, mondtam. Az arany a metafizika megtévesztő színe: sör és vizelet, szétosztottam, ami másokra tartozott. Nem minden sárga, ami fénylik. Menekül a tócsából a légy, a pók csak nézi türelmesen. A papírszalvétán kiütköztek a foltok, amint magába itta a nedvet. Odakint a lepedőn csíptetőkből lett a billentyűzet, hajnal hasad dallamára, vagyunk néhányan még, akik az optimisták csillagjegyében születtünk. Vödörben áznak, telnek a holnapok, neoista idők jönnek. Megborzong a vízen a kép, a plakát betűiből hullámok lesznek, nagyot káromkodik, aki a sárga pocsolyába lép. Akváriumban élünk, hasunkon csillognak a pikkelyek. Odafenn, a parton csak azok eregetik elénk a gilisztákat, akiknek szabad. Csak annak szabad mindent, aki horgász. Volna bár folyó, mely független tengerig visz. Mert voltunk bálnányi hosszan el sem kötelezettek, „a vízen ladikok, révészek s halászok tették a dolgukat; a kikötött csónakokat ráérősen mosták, a kifogott halakat komótosan rakták dézsába, vergődtek a halak, hálójukat foldozták a halászok, a zsákmányt válogatták, emberemlékezet óta így; éltek a halak, a farkuk tőlük függetlenül csapdosott, dobálták a testüket, ugráltak fel, a halászok hagyták, a zsákmánynak joga ez”. Közben mi csak előrementünk, voltunk hidak a romlás vizén, s ha összefüggő partok messze csúsztak, kevesen lettünk a foltozáshoz, kisebbségben maradtunk a vitorlavásznat alkotókkal szemben, nekik most is szél jár, különböző irányú orkán és fuvallat, mindenféle táj heggyel, völggyel, ahol bármilyen mély a gyökerünk, csak vendégek leszünk. Ahogyan mindenki érkezett, csak az emlékezet szab határt ma, és korlátolt régente kevesebbséget és többséget, hogy jobban szétnézzen: nem látott egyebet, csak eldobott gyufaként füstölgő tornyokat.

A történetben nincs semmi más, csak utazás, és meg sem áll a vándor, amíg elé nem vetíti azt az egyetlen kifényesedő tisztást a holdsugár, amit ha végtelenbe látszó éjszakába tartva körbejár, akkor meg tudja őrizni azt a tisztást, szellemi birtokát, amely csak az övé lesz, egészen addig, amíg a farkasok órája eljön, ettől a pillanattól fogva már a nappalban kóválygyog el, és nem a földmérő méri ki azt a tisztást, többé nem ugyanaz ő se már, aki befelé tartott a rengetegbe, szerencsét kíván magának, ha karcolások nélkül, ép bőrrel kitalál. Csak utazni indul újra, akár gyalogszerrel vagy vonaton siklik el, ahogy elmegy, még úton van, és máris veszi elő a tollat, hogy egymás alá kaparjon valamit, helyet, irányt, amerre a történet vezet majd, amerre hagyja magát. „Hegytetőről leeresztett fák rohantak, tornyok és bástyák egymás mellett, elszáradt mohától fekete sziklaházak, emberi fecskefészkek, temetői tuják, valahol legfölül füstöt okádó kereszt, mint a legyőzhetetlen indusztria újmódi képe. Roppant szerpentinek kanyarogtak törmelékben", mintha soha többé nem akarnának a tenger felé vinni. A vitorlák mégsem aranykor felé vittek. Kivágott közepű zászlók lengik be a kontinens közepét, aranyhalak szállnak a kivirágzott fenekű égen. Békét kívánnak menekülőknek és érkezőknek. Színehagyottan csüngnek alá a régi díszek.

* * *

Végig az úton azon törtem a fejem, hogy számok vagy dátumok legyenek benne. Vagy csak egy apró jel maradjon az idő cezúrájaként, márványba vésve látni ilyeneket a temetőben, és fogalmam sincs, mit jelentenek, mert egy ilyen jel nem is választ el, és nem is köt össze semmit, sem élőt a holttal, sem fordítva, csak lélegzetet vesz a történet ott, a közepén, ahol a szíve dobbanna. És a történet sohasem úgy történik meg, ahogyan a történetek megesni szoktak, tehát nem egy helyben állnak, mozdulatlanul, hanem utaznak ők is, megelevenednek, ők lesznek, nem pedig azok, és merészelnek eltartani, elhagyni, elmenni, és utazni a maguk rajzolta síneken. Mert tájat teremtenek maguk körül, először is helyszínt, melyek természeti tárgyai akkor is jelen vannak, ha a szöveg nem említi őket, csak a történet ismerheti pontosan önmagát. Hideg és sötét a völgy, a fák mintha mennének egymás után lefelé, mögöttük lopakodnak a partizánhagyományok, várja őket a szakadék, lent a kövek közt még mindig nem olvad a jég, tankok állják el a tenger felé vezető utat, kissé távolabb újabb, sohasem látott egyenruhák, lényegesen oldalra csapott sapkával, alakulatok tömörülnek a hegy lábánál, mintha lavina ért volna földet, a gördülő kő, hátán a moha nem marad meg, mint a sokszor feltett Rolling-lemez, pereg lefelé a kerék, lejárt ezen a tájon egy régi lemez, fűfoltok maradtak, mintha más sem volna: zöldnek lenni, zöldül élni, nemzedékünk tétován toporog, egymásra uszítva aggat magára ilyen vagy olyan jelvényeket, szűkül előttünk az út, apró kövek nyugtalankodnak a drótfüggöny mögött, alagútkaréj a sziklafalon, a kiszáradt fenyő koronája letörve, akár az akasztófa mered a szakadék fölé, egymásba vesző, túlideologizált kanyarok, szénaboglyák vonagló hernyósora, fényszórók jönnek a túlsó partról, nappal is bekapcsolva, a bizalmatlanság biztos céltáblái fényes nappal, fenyőerdő lent a hegyek hídja, kecskék fenik szakállukat a meredeken, fehér fodrok a kéken, az omladék tüskés kinövései közt szakad erekké a víz, lesz belőle zuhanó papírsárkány, csorgások könnyű szeletei erezik be a völgyesedő tájat; gyanús eredetű, megbarnult tócsák, amott szirmok kitakarva, friss földhányások, lánctalpak op-artos mintázata, még látható minden, amit a terjeszkedő zöld lomb fedni készül.

Itt állok meg pihenni, mielőtt évszakot váltana az erdő, és azon gondolkodom, egyáltalán megragadható-e a dolgok lényege. Attól tartok, nem, ezért nem írom meg a könyvet, amelynek, azt hiszem, rég el kellett volna készülnie, akárcsak a kastély kutyáiról szóló könyvnek, mert ott feküdtek sorban a bokrok alatt, a kürtre vártak, hogy vadászni induljanak. De szólhatna ez a könyv a hetvenes évekről is, apáinkról is, akik elsöprő többsége leitta magát fizetésnapon, és szidta az Úristent.

Néhány megkésett gyümölcsfa harsány termést ígér a völgyben, neoista ellentmondásoktól hemzseg a látvány, fülünk méri a magasságot, holtbiztos barométer, dobhártyánkon dobol a

bokrok csöndje, odább kövek közé süllyedt egy maroknyi temető, legyen mégoly kicsi is a település, voltak és lesznek halottai, s kicsinységében málló temploma is, diónyi magvak odalent az emberek, s talán alkalmi katonák ők is, kiket a pillanatnyi állapot hurcolt ide néhány hétre különféle munkahelyekről, furcsán méregetjük egymást: mi közünk nekünk az új ollóval szabdaló militarista játékhoz, katona maradsz életed végéig, mondaná a nagy vezér, közben észre sem venné, hogy fekete gomolyag az ágak közt a madarak fészke, a szárnyasok akaratukon kívül tartalékos állománya, amely éppúgy veszélyeztetve van, mint a tőgyesek rendje, vonulnak jámboran kettesével, nyakukon kopott járom, hogy ne tévesszék az utat, ne veszítsék el egymást, csorduljanak egyszerre, ha a vödrök fölé érnek, és mégsem termelődik újra, ami volt, szent tehenünk mondaná: mi a tengerünkben különbözünk, lehet, hogy már abban sem, osztrigatelepek nőnek a hálók között, elúszik előttünk egy narancsszelet, és nem a dinnyehéj, pedig ugyanaz a folyó akkor háborút hozott, elfelejtett sláger lett e tájon: samo da rata ne bude, galambok jönnek a szélben, a napkorong fölött az apácák szirtje, szürke barázdák az öklömnyi kertben, szétnézni egyszer utoljára: semmibe futnak a bárkák, templomok jönnek utánunk, aztán gyökeret vernek, elátkozottjai lesznek a visszatérő tekinteteknek, „valami nincs sehol” a patetikus tócsákban, az ikonokon szentek és vétkek, eddig vártunk a sátán eljövetelére, sosem látott egek jönnek a hátunk mögül, időcsorda jön, hogy parancsoljon és megáldjon minden halandót, aki történetesen itt sarjadt ki karsztból vagy zsíros síkságból, ugyan miért „vezéreltek” bennünket ide, ahol a falak közt hal terem, s a teremtő magához veszi a bort, maga ellen szólítja a zsoldosokat és az ágyúkat, felejtés nélkül csak imamalom vagyunk, felütötték helyettünk az utolsó lapot, az a bizonyos egész megint széttörik, óvodás korunkban ragasztottunk krumpliorrot és csillagot, előszeretettel vittek bennünket a kanyarba integetni, csupa integetésből állt az életünk meg kanyarból, mint utóbb kiderült, militarista ócskaságok terpeszkednek a testvériség helyén.

A gyermekkor helyén, aminek leírásán túl vagyok. A szobor elfordítja fejét, ledöntik, akár az elődeit, csontok váltanak fekhelyet, sorompók jönnek, hidak emelkednek a magasba, mint középkori várak árkain, a völgyek ritka vonata érkezik, aláaknázott kövekkel, errefelé feketében járnak, szemrebbenésekben múlnak el a sirályok, hallgatag ülnek, s tudják, sehol a parton egy lélek, csetniktőr villan egy kabátból, aztán eltűnik a következő utcasarkon, holdra járnak a halászok, ők nem gyávák, kék köntösét leteríti eléjük a tenger, felettük vattacukrok a madarak, gomolyognak a parton, láncra fűzik az altató hangjait, a settenkedők éjszakáján senki sem alkuszik, alvás helyett köveket morzsol az éjszaka, sóval óvja egy hullám a tengerhez vezető békét, ami csak holnap jön el, ha érkezni van kedve még, megannyi szállal és kötéllel hurkolt vidékek szakadnak, omlanak, vérzenek golyó ütötte oldalukon, mire elmerül az ostya a gyomorban, elomlik, és érkezik az újabb térdelők sora, kimozdulnak a kalapácsok, és szabályos tizenkettőt ver a harang oldalára a zsoldos, a zöldbe oltott réz pedig felrebbenti a galambokat.

* * *

Pedálra jár a mozgás, gázra és fékre, ahogy lendül a jármű lámpánál és kanyarban, úgy dőlnek előrébb és hátrább az álldogálók, körülingázzák elfoglalt helyüket, mint akik nyújtógyakorlatokat végeznek. Ahogy szétnézek az utasok között, semmi sem utal arra, hogy a mostani este szentebb lenne más hasonló késő délutánoknál, amikor korán sötétedik, és beestelednek az arcok munkából hazafelé menet, nincs rajtuk emelkedettség: a megszokott környezetben csak egyetlen részlet szokatlan: az átlátszó nejlonzacskó, benne kétkilónyi nagyszemű szőlővel, nagy tálba képzel ilyent az ember egy csendélettel tobzódó ünnepi asztalon. Aztán a tekintetem feljebb vándorol a szőlőt tartó vékony kézen. Nem ül le, pedig volna hely a buszvezető mögött, meg éppenséggel mellettem is. A városközponttól kifelé haladva ritkulnak lassan az utasok, sok a leszálló a vasútállomásnál, belátható az utastér. Biztosra veszem, hogy a szőlős nő lesz ennek az utazásnak a főszereplője, lógó kezében a zacskó hol ide, hol oda verődik, egyáltalán nem érdekli, mi lesz a törékeny gyümölcsből, mire hazaér vele, csak néz

kifelé a belehelt ablakon, mintha bármit is látna, mintha attól félne, hogy elvéti az állomást. Az áruház piros-kékben villogó neonkarácsonyfája mellett haladunk el; ettől hirtelen megváltozik az arckifejezése és egy alkalomhoz illő dalba kezd. Tapintatosan ellépnek mellőle az utasok. Az alatta ülő férfi legszívesebben felugrana, de türtőzteti magát, ráharap alsó ajkára, ettől fehér sormintát alkotnak rajta a fogai.

A következő állomáson felszáll két mit sem sejtő munkászubbonyos férfi. A cérnavékony hangon előadott dalocska hallatán egyikük hangosan megkérdi: „Fizetett valaki ezért a »művésznőnek«?" Megrökönyödve fordítja feléjük tekintetét: „A szótlanság senkit nem zavar? Csak ránt rajtunk a busz, mintha marhákat szállítana. Csak bámul mindenki maga elé, közben azt sem tudja, miért úsznak a bálnák csoportosan a partra meghalni." Az alatta ülő utas, akinek majd szétrobban a méregtől a feje, most fojtott hangon megszólal: „Hölgyem, a következő megállónál leszállunk, nincs messze a lelki segélynyújtás, engedje meg, hogy odakísérjem!" A nő abbahagyja az éneklést, és emancipált hanghordozással kikéri magának az elmeállapotára vonatkozó célzást. A választékos nyelvezet ellenérzéseket vált ki: „Nem látjátok, hogy részeg a nő?! Dobjuk ki!" Az érintett most alaposan szemügyre veszi a körülötte állókat. A szőlős nejlonzacskót átteszi a másik kezébe, amellyel kapaszkodott. A gyümölcs a fejével azonos magasságba emelkedik, szőkített haja hasonló árnyalatú, mézszínű; szabaddá vált kezét jelentőségteljesen a kosztümkabátjába mélyeszti, hatásszünetet tart, ettől mindenki arrább kúszik néhány centivel a kapaszkodórúdon; kerek nikkelszelencét emel ki, a tetejét felkattintja, megnézi az arcát a tenyérnyi tükörben, hátratol a homlokáról egy tincset, majd gyors mozdulattal a zsebébe csúsztatja a szelencét. „Megnyugodtam, nem látszom sem részegnek, sem őrültnek, én vagyok az egyetlen nő ezen a járaton. Nem szégyellik magukat, uraim?"

Elhagyunk két megállót, közben jórészt kicserélődik az utazóközönség. Akik felszállnak, nem ismerik az előzményeket. Egy csoport diák egymás szavába vágva folytatja korábban megkezdett vitáját. A szőlős nő felém sodródik, megemelt álla sértődöttségre vall, rossz előérzetem támad, a hely még mindig üres mellettem. Kérdés nélkül leül, nehéz parfümillat üt át a náthámon, a szőlőt az ölébe veszi, követem a tekintetemmel: a nejlon alatt szétnyomódott szemek látszanak, lassan csorogni kezd a lé a lába közé. Megpróbálom felmérni a nő korát, ahogy közelebb hajol, vastagon rúzsozott ajka körül furcsán futnak körbe a ráncok, mintha borotvapengével kaszabolta volna össze sugár irányban az idő. Mély lélegzetet vesz, ettől az orra félkört ír le. Nem merek ránézni, még azt gondolnák, hogy valami közöm van hozzá, az én fejem is mindjárt kivörösödik, ha újra énekelni kezd. Halk kérdés lesz a mély lélegzetből: „Miért indult el hátrafelé négykézláb?" Tudom, hogy erre válaszolnom kellene valamit, talán azt, hogy egyáltalán nem mentem sehova, különösen nem négykézláb, csak itt ültem, és néztem, de már tényleg indulnék. Kiszámíthatatlan embereknek különben sem tanácsos ellentmondani. A nő ráérez tétovaságomra: „John Fitzgerald Kennedy feleségéről beszélek, a moziból jövök, az elnökgyilkosságról szóló filmet néztem, azóta az jár a fejemben, hogy a felesége miért mászott ki a helyéről a rózsaszín kosztümjében, és miért indult el a lövés után hátrafelé azon a hosszú nyitott limuzinon, mert olyan rossz volt neki ott ülni a hulla mellett? A motorház tetejéről szedték le a testőrök. Nem gondolkodott el ezen? Maga sem tud válaszolni? Miért nem marad a helyén?" Egy megállóval előbb szállok le. Nézem a buszt a járdaszegélyről, a belső sárgás fény körülrajzolja az utasokat, olyan valószerűtlen, mint egy árnyjáték: fejüket a nő felé fordítják, aki kifelé mutogat az ablakon. A sofőr gázt ad, és eltűnik az utcasarkon a jármű, féklámpái hosszú vörös csíkot hagynak. Szemben a zöldséges kirakata tele van déligyümölccsel és szőlővel. Talán viszek haza.

Közben a fülemben a hangja, azt ordítja utánam, hogy semmit sem értettem meg ebből a történetből, ha nem tudok rá válaszolni: vajon miért „akkor" indult el négykézláb?

* * *

A világirodalomban tudomásom szerint az angol preromantikusok írtak először arról, hogy emlékezetünkben az évszakokhoz kötődő történetek mennyire klisészerűek, sőt minden ünnepünknek is két oldala van, és hajlamosak vagyunk arra, hogy csak az egyikről vegyünk tudomást. James Thomson versben, az ír Oliver Goldsmith pedig prózában keresi az évszakok és ünnepek érzelmi tartalmát, kivetítve a természet és az emberek viszonyára: tehát ne csak arról beszéljünk, hogy madárcsicsergésre ébredünk ilyentájt, eljött az ibolyaszedés idillje, hanem arról is, hogy tavaszra kiürülnek a magtárak, az emberek jobbára felélik tartalékaikat, és leginkább a tavasz a szegénység évszaka, sokaknak kényszerű a böjt, még nem terem semmi, nincs mit eladni, és nincs miből venni sem.

Az élet apró szegmentumai mutatják meg mindenkor, hogy éppen milyen az ünnep, és milyen a másik oldala. Ezen a másik jeles ünnepen egy önkiszolgáló parkolójában újfent furcsa figurára figyeltem fel, mintha vonzanám őket: „Olyan éles, tiszta, fürkésző szemű, különös ember volt.” (Ahogyan Pilátus jellemezte az álmában megjelenő Krisztust.) Odament mindenkihez. Hanghordozása, a mozdulatai, a test beszéde elárulta az alázatot, hogy most kérni megy. De mégsem koldulni. Mert egy cipősdobozban az áruját vitte magával. Nevezzük annak. Amikor közelebb ért, észrevettem, mennyire nehezen fejezi ki magát, szinte egyáltalán nem tud beszélni, mégis igyekszik meggyőző és kedves lenni. Tarka nyuszifüleket lengetett a szél a dobozában, mindegyiket egyformára szabta, bizonyára valamilyen minta szerint, különféle minőségű, harsány színű textíliákból készültek; ha nem is voltak iparművészeti remekések, legalább kínált valamit az alamizsnáért cserébe. Nemcsak a kezét nyújtotta, hogy szánják meg. Nem is ült a bejárat elé egy kalappal, ahogyan a lábcsonkjukat kitakaró szerencsétlenek teszik; az ő fogyatékossága nem volt ennyire látványos, őt csak rövidebb elmével verte meg a sors, de a végtagjai épek, tehát bárki elvárhatja tőle, hogy mégis mutasson fel valamit az igyekezetéből: ha másra nem képes, kínálkozik egy ünnep, és ilyenkor az emberek nyitnak némi rést szorosra zárt kagylóhéjukon, többségük ajándékoz, tehát odafigyel szeretteire, és ebből a figyelmességből juthat másoknak is. Mert az ünnep arról szól, hogy adni örömtelibb, mint elvenni; a szeretethez kevesebb energia kell, mint a gyűlölethez. Aki ad, magát is jobbnak gondolja, részese lehet így az ünnep kegyeletének, még akkor is, ha nem vallásos. Ezt gondolhatta végig a nyuszikészítő, amikor elindult embertől emberig, anélkül értékesítette a portékáját, hogy árat szabott volna, csupán kellemes húsvétot kívánt a nyuszi mellé, amit udvariasan eltett mindenki, még akkor is, ha a következő utcasarok után már a kukában kötött ki a rongyokból varrt jószág. A látszatvásárlás még így is megőrizte az „eladó” méltóságát. Olyan is akadt, aki nem kért a felkínált termékből, csak diszkréten a dobozba nyomott némi aprót, tehát méltányolta az igyekezetet, és ment tovább.

Magabiztos lendülettel egy újgazdag kanyarodott agyonextrázott járgányával a parkolóba. Kiszállt, és éppen a riasztóját csippantotta be egy gombnyomással, amikor odasomfordált hozzá a nyuszis ember, és kezdte volna előadni a maga módján azt az egyetlen mondatot. Az újgazdag egy pillanat alatt felmérte tetőtől talpig, és fölényesen ennyit mondott: „Na, te aztán jól kereshetsz ezzel!”

Megfordult, és bement az üzletbe. A nyuszis ember pedig állt a dobozával, olyan szerencsétlenül, mint Chaplin az Aranylázban, hogy mindenki vitte valamire, csak éppen neki nem sikerült.

Ennyire törvényszerű, hogy a feltámadás másik oldalán a gonoszságot is következetesen megmutassa ugyanez az ünnep? Erre már az említett angol költő is megadta a választ azzal, hogy „ne várjunk csodát, / Érjük be annyival, hogy ránk nyitja fél szemét a gondviselés.”

* * *

Leejtem a térdemre a könyvet. A hajóút kifáraszt. Úgy hullámzik a víz, ahogyan a lapok peregnek lassan. Becsomagoltam újságpapírral, ne lássa mindenki, hogy ilyen szemetet is képes vagyok elolvasni.

Witold Gombrowitznak (saját bevallása szerint) gyakran feltették a kérdést: Hogy van az, hogy te, a komoly és bonyolult író (nyilván ilyennek szerette volna titulálni önmagát) unod Kafkát, nem szereted a festészetet, silány regényeket olvasgatsz? Erre pedig a következő „slágfertig" választ adta a neves lengyel: „A magasröptű művészetet szinte senkit sem olvassa, ez gyakran valami más módon működik, talán a puszta jelenlétével a kultúrában." Aláhúztam ezt az idézetet 1961-es Naplójában, mert nagyon felbőszített. Elhatároztam, hogy bosszúból Cselédlépcsőn című könyvét olvasatlanul hagyom a polcomon.

Nem hiszek tehát abban, hogy a „magasröptű művészet" olvasatlanul, úgymond: szóbeszéd, baráti társaságok, szexuális közösségek, szekták, klikkek, különféle rokonságok, politikai pártok és eszmék útján terjedne. Az olvasásnak nincsen pótszere, nem végezhető el más helyett, mert egyes szám első személyű. Az én olvasásom csak az enyém, ebbe nem szólhat bele könyvtárnyi szakirodalom sem.

Nem kötelező persze végigolvasni a „magasröptű művészet" klasszikusait, de akik arra vállalkoznak, hogy utószót írjanak az Ulysseshez, viszont „unták" követni minden sorát, azokról azért kiderült előbb-utóbb, hogy felületesek voltak.

Ha végignézek a polcomon, nagyjából fel tudom becsülni emlékezetből, hogy melyik könyvet hány százalékban olvastam el. A száz százalék a legritkább, mert pl. Arthur Millernek, Ernest Hemingwaynek, Mario Vargas Llosának, Gabriel García Márqueznek, Umberto Ecónak és Sylvia Plathnak minden (eddig) magyarul megjelent könyvét száz százalék fölött olvastam (de ugyanígy leszek Kosztolányi Dezsővel, Csáth Gézával, Cholnoky Lászlóval és Szerb Antallal is, ha végre minden hozzáférhető lesz tőlük), mert a jó részeket újra el szoktam olvasni még a krimikben is, a csapnivaló részeket pedig át szoktam ugrani a legmagasröptűbbekben is. Akkor meg honnan tudom, hogy éppen az a rész volt a legrosszabb, ha el sem olvastam? Hát éppen ez az! Ki tudhat mindent? Vagy inkább így: ki az, aki bármi biztosat tudhat? Milyen a jó olvasás? Miért tartom sznobnak és olvasásmegutáltatónak az önreflexív prózát? Fogalmam sincs. Olyan lassan olvasok, mint egy csiga. A múltkor elnéztem a buszban egy embert, mert úgy olvasta a napilapot, hogy közben mozgott a szája, mintha éppen ismerkedne a betűkkel. Ez a másik véglet. Mert nagyon utálok hangosan olvasni, felolvasóestek előtt végig kell gyakorolnom a délutánt, közben bejelölni a saját szövegemben az összes hangsúlyt, hogy tényleg úgy szóljon, ahogyan kell.

Ha olvasás, akkor – úgy, persze – próza, pedig hát a versek is, de még mennyire, pl. Henry Lawsont és E. A. Poe-t eredetiben is sokszor végigolvastam, Arany Jánost és a francia szimbolistákat viszont eszembe nem jutna újra levenni a polcról. A görögök és a rómaiak is húsz százalék alatt vannak. Élőket igazán nem akarok bántani, egy tucat olyan verseskötetet számoltam össze ebben a műfajban, melyeket egyáltalán nem nyitottam ki. Valamivel jobb a helyzet a drámával, azért itt akadnak kedvenceim, de Havelt és a mai szlovén drámákat csak sznobizmusból nem adtam még kölcsön senkinek. Hátha éppen ezeket visszaadnák.

Van azért valami mágikus és örömteli abban, ahogyan olvas az ember, mintha utazna, megmagyarázhatatlan, amiért éppen úgy jönnek a könyvek sorban, ahogyan a fák. Különben a felfedezésnek nem lenne semmi értelme.

Az olvasás hőskora számomra az volt, amikor kevésbé a konjunktúra diktálta a művek egymásutánját. Hanem a bűvész módszere, ahogyan kihúzza egymás után a cilinderből a különböző színű, egymáshoz csomózott textíliákat, a szakaszokat a színek jelzik, de az egésznek a hossza végtelennek és beláthatatlannak tűnik, lesz belőle egy halom végül a

földön, ilyen az ember emléke a saját olvasásáról. Azért mondtam az előbb hőskort, mert egy sűrűn teleírt listával jártam a könyvtárba, és amikor kihúztam egy címszót valahonnan, a lap aljára nyomban oda kellett vésnem még kettőt-hármat, mert egyik könyv vonzotta a másikat; lehet, hogy csak a hasonló téma vagy a választék miatt, máskor a szerzőért, mert ott volt néha az utószó, ahol önkéntelenül is együtt emlegették más írókkal és művekkel, tehát újabb kibogozásra váró csomókra akadtam, felismerhetőek lettek irányzatok és iskolák, átmenetek és határállomások, de soha nem lehetett a végére érni, mert megint és megint lábjegyzetbe botlottam, annak is utána akartam járni, a nyomozás pedig szórakoztató, mert az összefüggések elágazásai terebélyes fává nőnek, és végül minden egyedi szellemiség lombját erről lehet felismerni, talán ezért hasonlítják gyakran erdőhöz a könyvtárat. Valamiért az úgy van, úgy esik, hogy el-elfelejtünk szerzőket, könyveket, talán nem háládatlanság ez, hanem a dolgok természete. De mintha az is a természetes volna, hogy minden változzék, változóban legyen, lehessen változatos.

Azért mondtam az előbb konjunktúrát, mert az irodalom megállíthatatlan áramlásban, azaz a cilinderben van, és hónapról hónapra kihúznak ennyi meg annyi folyóiratot, kiadványt belőle, ezeket persze szintén valahány százalékban olvassa az ember, némelyiket olyan sokra becsüli, hogy megőrzi évfolyamokon át.

Bármilyen lefegyverző is a könyvtár sokféleképpen kifejtett metaforája, a könyvtári könyvekben főleg azt nem szeretem, hogy nem az enyémek. Ami mindenkié, az egy kicsit idegen. Mert a saját könyveihez bensőségesebb kapcsolat fűzi az embert; ráadásul írószerrel szoktam olvasni, és nem is feltétlenül ceruzával, hanem ami éppen a kezem ügyébe kerül. Az egybe- és különírást zöld filctollal húzom alá: a legrondább helyesírási hibákat a legrondább színnel. Egyszerűen nem tudom magam türtőztetni, hogy valamilyen módon ne fejezzem ki a margón a véleményemet?, érzéseimet?, indulataimat? Eszerint helyezem el persze az olvasottakat is a magam belső slágerlistáján. Ezért nem szeretek sem kölcsönkérni (mert más könyvébe belebarmolni illetlenség), sem kölcsönadni (mert az olyan, mint amikor az ember a bőrét is leveti: valamilyen beteges okból azt feltételezem ugyanis, hogy előbb olvasnák végig az összes megjegyzésemet, mint magát a főművet). A könyv az én kezemben nem kegytárgy, amire csak ránézni szabad, hanem átvezetés egy másik világba, alkalom és eszköz és kíváncsiság és élvezet, mert különben minek.

* * *

Mi legyen a könyveimmel? És az éppen félbehagyott történettel, amely egy utazásról szól, és amit csak valami mellé helyezhetek.

Nem lehet úgy utazni, hogy ne vinnék valamit folyton magammal. Nem lehet otthagyni semmit úgy, hogy valami ne maradna belőle a papíron. Mintha magam akarnám az összes hidat felépíteni a túlsó part felé, ahol majd úgy állnak, épülnek a történetek, hogy várossá terebélyesedjenek. És könyv lesz ebből is, kérdezte egyik útitársam. Néztem bele a kék-sárga tájba, és nem biztattam senkit semmire. Még a kezemben volt a mikrofon, és azt mondtam a busz utasainak, hogy sose gondolják egy íróról, hogy olyan szívesen firkálja össze a saját könyvét. Egyfelől jóleső érzés, hogy nem porosodnak a raktárban, másrészt a könyvet tessék megbecsülni. Azzal lehet megbecsülni, ha elolvassák. Legalább valahány százalékban. Ha pedig nem képesek erre, akkor tovább is lehet adni, és az új tulajdonost esetleg zavarhatja a szerzői bejegyzés. Van, aki a tiszta könyveket szereti. A tiszta tájat, amibe nézünk. Hársak csapódnak a szélvédőre.

Emeletráépítések. Szétnézek végül, mit tettek ezzel a várossal? Emelők a tetőkön. Süllyednek a léptek. Embereket látni magányos odúba bújva apró panellakásokban. Légy nyugodt, mindjárt csönd lesz. Aki semmivel sem tud most azonosulni, az magára marad, ehhez a magányhoz

volt ideje hozzászokni. Minek örülne? Nagyon szívósnak kellett itt lennie állatnak, növénynek.

Ceruzával kihúzgált sorok, hogy azért (biztos, ami biztos), el lehessen olvasni alattuk a tintát. Még ezt a füzetet sem kellene kidobni. Benne vannak sorban az elhullott szövegtöredékek, a beszélgetések indításai, melyekből sohasem lett párbeszéd, csak kényszeresen ismételgettem magamban, mint mondok neki, ha találkozunk, a valóságban, vagy a könyvben, teljesen mindegy, mert a valóságban és a leírt történetben sem úgy alakultak a körülmények, hogy ezt elmondhassam, hogy ezeket végigkérdezhessem. Már olyan kevés idő maradt hátra, hogy el kell hagyni minden feleslegeset.

Az avokádó már nagyra nőtt, lassan elnyomja a cserépben a kávécserjét. Pedig az avokádó nem szép növény, leginkább olyan, mint a karós bab, virágzás előtt. Bár ki tudja, lehet, hogy még egyszer váratlanul szivárványvirágot nevel. Mint a kaktuszok a teraszon. Amíg a virágágyások agyonnemesített díszei nőttek körülöttük, meg se moccantak, magukba gömbölyödtek, akár a sértett sünök, nem növekedtek, léttelenül várakoztak, és engem csak a nosztalgia kötött hozzájuk, mert otthonról hoztam őket, ez volt az egyetlen megfogható, élő test, amely éppen a jelenlétével tartotta a kapcsolatot mindazzal, amit odahagytam. Mert aki egyszer elköltözik valahonnan, az odahagy. Embereket és tárgyakat, és leginkább úgy érzi közben, a szeretetet hagyta oda, amely így megkövesedve, begubózva várakozik ismeretlen körülmények kedvező fordulatára.

Elhatároztam, hogy visszavonulok a magánszférámba. A „miértjeimet” sorolhatnám, ismételhetném magam, de másfelé kanyarodom közben, amerre a menthetetlen válaszok. Amerre az erdei manók ösvényt taposnak, és üzenik hangtalan: akkor kövesd azt a két színt, amikor eljön az idő, kék és narancssárga lesz, amíg meg nem szólal a gyertyán, gyere közelebb, én azokat is láttam meghalni, akik nem is éltek.

Tudtam, hogy a sűrű, sötét élményeket, a frisseket, a régieket, a traumákat és sérelmeket nem dolgozza fel helyettem sem a kék, sem a zöld.

Csak azt nem tudom, mi legyen a növényeimmel, ezzel a néhánnyal, ezeket hogyan vigyem? Csak ezeket sajnálom itt hagyni. Leginkább, mert ők is megváltoztak, mintha megsejtettek volna valami kitalálhatatlant. Megleptek önmagukkal.

* * *

Mivel a folytonos távollétek lecsupaszították a teraszt, csak a kaktuszok maradtak hatalmon, ők mérték az időt. Mint az őrhelyek, melyek ide várnak haza, mint akik azt akarták igazolni, hogy rosszul gondolom, nem vezet itt az út alagútba. Már idekúsztak dundi puttóikkal a felhők az ablak elé, csak én lettem világtalan. Valójában sohasem szerettem a kaktuszokat, ráadásul ezeknek a teste a zöld varangyokra emlékeztetett, és mégis, miután minden mutatós mimóza kipusztult a környezetükből, sivatagi lényekként vánszorogtak át a harmattalan nyarakon, öntözetlenül aludták át a téli hónapokat, valahogy megacélosodtak makacsságukban, és mivel elhaltak a környezetükből a korábbi kedvencek, mintha büszkék lettek volna szívósságukra, és tavasszal azt láttam, hogy gyorsan szaporodni kezdtek. A nagy, húsos ősanya valamennyi levélhónaljából kicsinyek buggyantak elő, burjánzásnak indult az egész növény, és azt gondoltam, hogy hetek alatt cafatokra szaggatják türelmetlen fattyai a saját akarata szerint, mert mindenáron az agyonszülésbe akar belepusztulni. Nem ismertem a szokásait, nem tudtam, hogyan halnak meg a kaktuszok. Nem gondoltam, hogy ennek a fajnak is megvan a maga rendszerváltozása. Egy hatalmas virágot hozott a növény, amilyent még életemben nem láttam, mintha egy nyúlánk fát növesztett volna a testéből, amely hetek leforgása alatt alácsüngő kék és narancssárga árnyalatú, szivárványosan egyik színből a másikba átmenő, harangszerű virágokat nevelt, és amikor teljes pompájában állt a teraszon,

olyannak látszott, mint az alkonyat: kék és narancssárga lett. Az illata pedig gyermekkorom mészárszékszagára emlékeztetett. Nem a romlott hús szagára. Nem úgy szagolgattam, ahogyan egy rózsát szokás, hanem inkább úgy, mint a nemes penésszel borított francia és holland sajtokat. Hosszan virágzott, mire minden ágát kibontotta, valamennyi vörös maggubóját végigsorakoztatta, mintegy figyelmeztetve arra, hogy ő megtette a kötelességét, tegyem hát meg én is. Vettem egy virágládát, bele virágföldet, és az elhalt anya testéből sorba ültettem a már gyökérzettel rendelkező magoncokat, olyan szabályosan, mintha legalábbis salátát nevelnék: szépen, egyenlő távolságban egymástól. Egyéb növény nem maradt a teraszon, és megint azt láttam, hogy ezek szintén sietős gyarapodásba kezdenek; fogalmam sem volt, mitől lehet, hogy egy kaktusz tíz évig meg se moccan, aztán elkezd növekedni, drámai módon szaporodni és virágzani, holott ugyanazon a teraszon sínylődött azt megelőzően is, az életminősége pedig, ha lehet, sokkal inkább rosszabbodott. Mi tetszik ennek a növénynek itt, amikor én végképp elhatároztam, hogy most aztán innen megyek, ez pedig itt tobzódik örömében, feltalálja magát az új helyzetben, csak én nem tudom; növeszti sötétzöld, húsos, varacskos leveleit, melyek nem is levelek, hanem inkább önálló, szaporodni képes testek. Még jó, hogy nem szúrnak. És mielőtt beköszöntött volna a tél, kivirágzott az ültetvény összes egyede, mintha feleseltek volna az időjárással és velem, valamennyi levélhónalj új virágot nevelt, minden egyes harang alakú virág jókora harmatnedvet választott ki, de ez a csepp nem víznemű volt, hanem valami nemes anyagból való, mert amikor megmozdítottam, zöldes szemébe beleköltözött egy egész erdő képe, egyetlen parányi gömbben az ösvénnyel, a gyertyánnal, tükrében a saját tekintetemmel. Úgy hullt alá, olyan könnyen, mint ami a nap üzenetére párává változott.

Kint az őszi kertekben már fonnyadt a fekete retek, a csicsóka, a fekete rózsa, levelüket összesodorta a lisztharmat, a hajnali ködök elvitték az utolsó bimbókat is. A dáliák virága szétrohadt a hetes esőtől, az ágyásokat megtizedelte a kutyák vizelete; de ezeket, az enyéimet a szél se tépázta, lövedék sem érte, megvédte őket a szatellittányér. Kint álltam a teraszon. A botszerű szárakon harangozott az alkonyat változatlanul ugyanazokra a színekre klónozva.

Bent, az ablak előtt pedig az avokádó bontakozott ki, egy távoli szupermarket dzsinnje. A magját úgy nyomtam bele a cserépbe egy nagy tál egzotikus saláta elkészítése után, hogy magam sem vettem komolyan, valaha kihajthat; eleinte ügyet sem vetettem rá, most pedig már hiányzik, ha írni kezdek, mert valamiért rá kell pillantanom, van benne valami büszkeség és tartás, pontosan tudja, hogy sohasem vinne rá a lélek, hogy egy orchideát ültessek mellé, pusztán mert ez a divat, csak megaláznám. Másnapra kirohadna halkan önként. De persze nem ültetek mellé semmit. Ők az én teremtményeim. Megvárnak engem, és tudják, hogy felcserélhetetlenek.

A nyárra várni nincs itt miért. Azelőtt vártam. A strand nagyon kellett nyaranta, de a prüszkölő folyó, a holtak szigete, a kivágott fák csonkjai nézhetetlenek lettek; olyan ramaty a híd szétbaszva rozsdásan a folyóba bele, mint egy oszló tehéntetem a vízbe lógatva, alatta sejtelmes fémek bizsergető izgalmával. Aztán azok a fekete huzalok is laokoónizáltan olyanok, akárha a beleken nőne az alvadtvér-színű moszat, már nincs ihlet a városrendezésnél fűnyíráshoz, csak a parlagfű pollenje szúrja a természetbarbárok szemét vörösre, ettől lett a félbarna közönség félbarna tüsszentő osztag a terepszínű törülközőkbe tekeredve. Holott ennek az ellenkezője az igaz. Ezt meséli az avokádó: varázsolj innen el, a levelem mérgező, akár a leánderé, hát ne egyél belőle; egy növénynek nem kell szépnek lennie, ha ronda dolgok között él, ha ilyennek nevezik az egyenrangú teremtmények mérlegén, és ha csak egyfajta válasz lehetséges, a kitépés, akkor foghíjas marad a száj, jöhet a protézis, amely erős, mint a szabadság joga, amely oda harap, ahova az agya hagyja.

Porrongyok a radiátorokon. Ha itthon vagyok, gondoskodom róluk, és megszokták ezt a rapszodikus rendet. Kibúvót sose kerestem. Rájöttem: a rendteremtés nem nevelés kérdése, kamasz koromban folyton a család rakodott össze utánam, aztán, ahogy halmozódtak körülöttem a papírok, a levelek, a dobozok, már olyan precíz rendet teremtettem magam körül, hogy az már környezetem idegeire ment. Ahogy végignézek az asztalomon sorba rakott jegyzetekre, cetliken egy-egy mondat, micsoda botrány lenne, ha csak felcserélődne bármelyikük az asztalon végigrakott sorban. Még jó, hogy kitalálták az ilyen aprón jegyzetelőknek az öntapadó cetliket. Mindenben a rendet szeretem, a kazettáimon is, még ha figyelmeztetnek is folyton rá, hogy ki kellene nőnöd ezt a szokásod, hogy a magnóhoz rohangálj folyton, mert meghallottál egy új számot. Aki kevésbé ismer, az meg is szokta kérdezni, hasonlóan finnyáskodó arckifejezéssel, mintha a porrongyot emelné fel a radiátorról, hogy te ilyeneket hallgatsz?! Erre meg szoktam mutatni Alice Cooper kifolyt szemét. Erre szoktam mondani, hogy nem vagyok sznob, ebben nem változtam, nekem megvannak a legújabb számok. A rockzenén nőttem fel, és eszemben sincs ilyenkor azzal mentegetőzni, hogy leginkább mégis a saját nemzedékem zeneszerzőit becsülöm a legtöbbre, amihez a barátságuk is hozzájárult: az örmény Aram Petrosyan a gyermekkórusos szimfonikusaival, az észt Baltakas Wykintas a technós gordonkamonotóniájával, a francia Bruno Mantovani, aki úgy vezényli a saját darabjait, mintha faleveleket szórna a zenészekre, a zene pedig ennek az avarnak a hangjaiból ropog össze, és az argentin Oscar Strasnoy, aki kontratenoroknak ír operákat, ők jelentik nekem a „komoly” zenét, de vannak olyan klasszikusaim is, mint Wagner, főleg mióta elolvastam Thomas Mann róla szóló könyvét. Szünet. Mert nincs ebben semmi ellentmondás. A zenék is egymás mellett vannak, mint a kaktuszok a ládában. A taps előtt mindig visszafogott csend porzik alá, aztán kitör a pollenbomba. És kívülről tudok két Verdi-operát, mert statisztáltam bennük, én kísérgettem Manricót a vesztőhely felé. Változás. A börtön. Azucena halálfélelmes rémlátomásai után nyomorúságos fekhelyén félálomban elmereng: ronda dolgok között kell élnie, hogyne menne a szerencsétlen. Ezek előbb szalagon, aztán lemezen, aztán CD-lettek meg, persze, minden zene másra való, egy újabb felvonás: ha utazom, akkor a walkmanben csakis rockzene ropog A rózsa-lovag helyett. Semmi tánc, csak tempósan herseg, ahogyan az első hegedűs húrja súrlódik hangokat kihagyva a hideg hallban. Míg ki nem merül az elem. Zsebemben moccan és él, mint minden élvezet.

A kazettákon, ha töredékes is valami, azért megvan, még ha nem is sikerült időben odaérnem, hogy lecsapjak rá, mint héja az üregi nyúlra, hogy akkor nyomjam meg a felvételező gombot, amikor indult a szám. Az dühített legjobban, amikor folyton beugratták a számok közepébe a rádió rövid reklámszignálját, már hogy persze a hallgató is tisztában legyen vele, melyiken hallgatja ezt a számot, mintha nem is lenne teljesen mindegy, hiszen, ha valamit futtatnak, akkor bármerre tekeri a gombot a rádiózó, akár ugyanazon a délutánon meghallgathatja valahol ugyanazt. Persze a német nyelvterületen némiképpen mindig eltérő ízléssel válogattak. Van tehát sok olyan felvételem, amit másutt a mai napig sem ismernek, holott ennek a műfajnak igazán nemzetközi és könnyen hozzáférhető a piaca, mégis kiismerhetetlen.

A fejeket, uraim, közel, egymás mellé, a fejeket, uraim, mindenekelőtt a fejeket, hogy senki se hiányozzon a képről!

Most hallgatom még itthon ezeket a szalagokat, a Styx egyik dalának közepén megszólal a bemondó, hogy SWR1, Sonntag Morgen, milyen érdekes, éppen vasárnap van itt is, a túlvilágtól elválasztó folyó neve pedig nem is lehetne metaforikusabb, ettől milyen más innen visszagondolni arra a vasárnapra, olyan tiszta és menthetetlen, mint a legtöbb álom, amire szürkületben ébred az ember. Mint a leszálló repülőgépről a temető látványa, ahogy elborít a márványrengeteg egy fél hegyet. Akkor ott dühített ez a közbeszólás, mert én a rendet szeretem, és ez elcsúfította a felvételt, ettől hibás lett, selejt. Ami selejt, az torz, és nincs számára feltámadás: törlendő. A zenék temetőjébe való. Közben jobbnál jobb számok jönnek,

és folyton abbahagyom az olvasást, és megint a szignált akarom: Radio Regenbogen, akkor ettől ütött meg a guta, de hagytam tovább futni a szalagot, menjen csak, fusson ki, még percek voltak hátra, aztán a táskába dobtam.

Hat lépcső lefelé, emberek! És a kilátás az őszi fákra, soha vissza nem térő alkalom! Egy egész erdő tele gesztenyével. Reggelre eltűnnek, a manók felszedik, aztán a harmattal felszívódnak a hajnali álom ösvényén.

Ezeket a szalagokat hallgatom újra. Nem a számokra figyelek, azok lettek a hátterek, elszürkültek idővel, de beugranak a közbeszólások, az adók szignáljai, vidám, kedves és ismerős hangok, mint valami szirének. Ettől megnyugszom egy kicsit, mert mindig elfog a türelmetlenség utazás előtt. Visszahajtom, és meghallgatom újra az egészet. Ezek miatt a szignálok miatt hallgatom megint. Bárcsak már ott lennék! Várakozás közben az ösvényre koncentrálok, a hangszórókból a manók távolodó lépteit hallom. Becsukom az ablakot, kikapcsolom a tévét. Én leszek az utolsó, aki ma éjjel eloltja a lámpát.

* * *

Álltam a teraszon, és ahogy körbejárt a tekintetem az egyformán hétemeletes sablonházakkal körbevett udvaron, megcsapott az olajos beton szaga, az ablakok kékes csíkjait láttam, ettől lett siváran börtönudvarra tekintő a kilátás, az ablakrácsokon átszűrődtek a képernyők egyszerre villódzó fényei. Még sokan ébren várták valaminek a folytatását, közmondásaikba bújtak, mint halak az iszapba. A szemközti tömbházban legtöbben most is ugyanazt az adót nézték, mint általában mindig. A közös ízlés egyformává tette az emberek szokásait is. Onnan lehetett ezt ilyen biztosan tudni, mert egyszerre világosodott-sötétedett a képernyő. Leginkább olyankor figyelhető meg az azonos nézettség, amikor focimeccset közvetítenek, ilyenkor az ablakok egymás mellett egyformán lüktető, élő, gyakran zöldeket villanó monitorokká válnak, és ha a teraszajtókat nyitva hagyják, a szurkolás baritonjai is azonos hangmagasságra állnak a góloknál. Halkan: hetvenezer. Hangosabban: hetvenezer. Nem hiszik a változást. Türelem. Skót juhász? Nem.

Sohasem kértem, adták, hogy hálás legyek. És akkor jött a fényképezés, azt hitték, a hobbim. Egy kieséses verseny előtt.

Ma este ismét éreztem a kaktuszvirágillatot, egészen meglepett, mert még sohasem történt ilyesmi, hogy ezek virágba borultak volna. Az idén valahogy minden váratlanabbul és kiszámíthatatlanabbul történt. Előttem a szatellit hatalmas tányérja, amely eltakar egy részt a kilátásból, a város fölé tornyosuló hegyből. Ez a tányér hosszú időn keresztül buroknak számított, védelmet nyújtott a növényeknek a szél ellen, nekem pedig a gyűlölet ellen, amikor ugyanerről az erkélyről néztem a közeli Vukovar felé menetelő tankokat, majd pedig a hadizsákmánnyal visszatérő kamionokat. Pedig már nem akartam, hogy még egyszer eszembe jusson ez a város, mert olyan, mint a sötétből érkező jéghegy. A kerítésnél talpra áll, liheg. Skót juhász? Nem. Hallom a folyosón a két nyugdíjas szomszéd hangját. Állatkínzás ilyen apró lakásokban kutyát tartani, ez is egy vélemény ugyanonnan.

Négy műhold irányába lehet állítani az antennát, és ha váltani akarok, kimegyek az erkélyre, és áthelyezem a kart a következő vájatba. Rövid csend. Egyszerű mechanikus megoldás, már vannak sokkal korszerűbbek is, de én ezt szoktam meg az elmúlt tíz év során. Többször is megpróbáltak olyan törvényt hozni, amellyel megtiltják a szatellitantenna felszerelését. Komoly veszély fenyegette ezt a tányért, főleg a különcségével, mivel az egész lakótömbben ez volt az egyetlen, időnként olyan hangulat uralkodott, hogy esetleg kilövik a vevőfejeket az egész városban az antennákból, hiszen már az is eleve ellenségnek számított, aki idegen nyelvű adókat nézett vagy idegen nyelven beszélt. A ház lakói közül többen a foglalkozásuk szerint is rendőrök, akiket gyakran vezényeltek a válságövezetekbe, ami csak növelte a

feszültséget. Aztán jöttek évek, amikor engedett egy keveset a hatalom szorítása, kezdték bevezetni a kábeltévét városszerte, amin természetesen számos nyugati adó is helyet kapott. Aztán ahányszor „bekeményített" a rezsim, úgy vették vissza a kábelről a „NATO-bérenc" adókat. Harmadik felvonás: Fülöp király kialvatlanul kóborol az Escorial palota tetemrideg termeiben, kezében karos szatellitirányító. Olyan nevetséges rendeleteket hoztak, hogy a hírműsorokat takarni kell, tehát ha valahol hírek következtek, azonnal elsötétült és elnémult a készülék. Mérget mernék venni rá, hogy a kamionos hozta azt a kutyát. Már elment. A személyi igazolvány nem lehet gyűrött. Kárba veszett évek akkordjai: kitöltetlenül hagyott szavazócédulák, a fiókok leltárának sűrített érzelemvilága, tizenkét nullás papírpénzcímletek, áramszünetek gyertyacsonkjainak szekrény tetején szaporodó viaszserege.

Ezen az estén is azért mentem ki, hogy az erkély oldalára szerelt kart átállítsam egyik műholdról a másikra. Rutinos mozdulattal nyúltam a kiálló vasrúd után. Előrenyújtottam a kezem... És még ugyanebben a pillanatban letekintettem az ötödik emelet magasságából: a bejáratunk előtt, az utcalámpa fénykörében egy rendőrt láttam, amint igyekszik hazafelé, bármelyik szomszéd lehet, olyan egyformává teszi őket az egyenruhájuk, a szocreál tányérsapkájuk. Még ugyanebben a pillanatban észrevettem, hogy iszonyatosan megrémül, hátgerincének idegkötege ösztönösen belevonaglik a felismerésbe, hogy ilyen gyorsan nem kaphatja elő a fegyverét. Még ugyanebben a pillanatban olyan mozdulatot tett, mint aki kétségbeesetten futásnak ered. Még ugyanebben a pillanatban úgy éreztem magam, mint amikor két idegen találkozik a sötétben, és megrettennek egymástól, anélkül, hogy bármi okuk lenne rá, ezért mindketten visszahőkölnek. Rövid szünet. Az állatok ösztönei éppígy működnek: ha bizonytalanok, egy kiszámíthatatlan helyzetben nem ismerik a másik szándékát, gyorsan fedezéket keresnek, ahol kivárhatják a fejleményeket. Attól ijedtem meg, ahogyan ő megrémült; később is nyugtalanított, hogy egyáltalán egy ilyen jelenet szereplője lettem. Úgy éreztem magam, mint aki belekeveredett valamibe, moszatos kábelek rothadó beleibe.

Még ugyanebben a pillanatban elszégyellte magát a rendőr, és kilépett a védelmet nyújtó bejárati oszlop mögül, hogy „ugyan már", hiszen „vége van", ahogy a falakon a cirill betűs feliratok hirdetik. Még ugyanabban a pillanatban futólépésnek tűnő lépteit szórakozott sétára váltotta. Mintha csak végigfuttatott volna elméjének csatornáján egy nemrégen látott filmet, aztán rájött, hogy feleslegesen rettent meg, és ettől megemberelte magát: úgy tesz, mintha éppen körülnézni támadna kedve, holott valójában alig palástolja nyugtalanságát, hogy vajon mi a bánatot matatok ott fenn. Kis szünet. Minek is van vége?

Miközben átállítottam az Astra műholdra a tányért, arra gondoltam: tíz éve teszegetek hasonló a mozdulatotokat idefenn a nap különböző szakaszaiban, de nem tűnt fel senkinek, hogy amikor a kar egyik vájatból a másikba kerül, hasonló hangot ad, mint amikor egy fegyvert kibiztosítanak. Ettől még egyetlen járókelő sem kapta fel soha rémülten a fejét, nem akart gyorsan fedezékbe futni. Ehhez a körülményeknek és a szereplőknek olyan véletlenszerű összjátékára van szükség, mint egy lövöldözős szimulátorban. Csak az kapja fel így a fejét, aki járt már olyan városban, ahol óvakodnia kellett az ötödik emelet magasságában hosszú fémcsővel megtett hirtelen mozdulatoktól. Ha rádöbben, hogy őt világítja meg az utcalámpa, potenciális célpont, míg azt a másikat jótékonyan/alattomosan takarja a sötétség. Aki átélt élesben is ilyen helyzeteket, annak az emlékezetében a váratlanság a legfélelmetesebb, mert nem lehet tudni, hogy mikor mit vált ki belőle, mit idéz fel, amitől jobbik esetben csak a veríték önti el, rosszabb esetben pedig fegyvert is ránt. És akkor mi lesz a kaktuszokkal? Szétloccsannak, kéken és narancssárgán lebegnek el a felszínen. Úgyis kiszáradnak most, okoskodom, mint a jéghegy előtt a tétova első tiszt, mert van a dolgoknak valami rendje. Előbb a gyerekek, aztán az asszonyok és az öregek...

* * *

Kiállítás járta be Európát, a lustaság kiállításainak nem a kísértete, hanem a valósága. Főleg a múltja. És a példa azt mutatja, hogy egyelőre csak a német nyelvű Európa harapott a témára, vagy mondhatnánk úgy is: ők találták ki.

A koncepció cseppet sem komolytalan: minél idegőrlőbbek a hétköznapjaink, minél inkább úgy érezzük, kihasználnak bennünket, lelkünk annál erősebben törekszik a kiegyenlítődésre, a nyugalmi állapotra, nem volt másként a múltban sem: a lustálkodás a középkorban még halálos bűnnek számított, a Nyugat teljesítményelvű kultúrája pedig még nemrégiben is elítélte a semmittevést, a mindinkább felgyülemlő feszültséggel együtt azonban a szabadidőnek egyre pozitívabb jelentése lesz; Schopenhauer még az unalmat az előkelő világ „korbácsának" tartotta, és a szegény sorsú tömegek nyomorához hasonlította, a pszichológia tudománya azonban manapság már azt állítja, hogy a lustálkodás az ember kreatív állapota, amelyre törekedni kell, Stephan Ernst würzburgi morálteológus pedig egyetemes, a régiók határait túlszárnyaló kutatás tárgyává tette a „magánidőt" mint az önelvesztés és az újbóli énmegtalálás lehetséges formáját. Nem véletlen, hogy a lustálkodás témájára több kiállítást is szerveztek 2000 őszén, mert a viselkedéskutatók szerint a bécsiek leglassúbbak a világ metropolisainak lakói közül.

Az Alkalmazott Művészetek Múzeumában a stresszel és a stressz elől való menekülés formáival ismerkedhettek meg a látogatók. A bejáratnál óriási, építkezésnél használatos gépek dübörögtek, az utca és a járda drótkerítéssel volt elzárva, életveszélyes manőverekkel lehetett eljutni a múzeum épületéhez. Bent sötétkék, jeges fényben úsztak a tárgyak, amelyek a kíméletlen versenyen alapuló társadalom szimbólumai. Csendéletek sorozatát állították ki: futószalag egy része idézi fel az egész rendszert; egy kétszáz sisakból és ötven egyenruhából álló szobrot, két egymásnak ütközött, szétroncsolódott autót láthatunk, és itt található egy doboz Viagra is.

Emlékezz a testedre – szólított fel a kiállítási katalógus jelmondata. A fizikai és szellemi feszültség növelésére találták ki a gyorsan pergő képsorokat is, egy-egy villanás látszik a vetítővásznon, rendszertelenül egymást követő képek sokasága, mellé zörej, méghozzá eget verő lárma, pokoli ricsaj. A látogató már nem elképzelte, hanem maga is tárgya lett a túlfeszített tempónak, megtapasztalta a stresszt, mégsem szaporodott a pulzusa, mert arra gondolt, hogy talán nem is a technika fejlődése okozta az igazi feszültséget. Gondoljunk csak arra, hogy a vasútállomáson nem a vonatkerekek zakatolásától szoktunk pánikba esni, hanem attól, ha nem halljuk tisztán a hangosbemondót, amely éppen azt mondja be, melyik vágányról indul a szerelvényünk.

Azok a stratégiák, amelyeket az ember a stressz ellen alkalmaz, ősibbek, mint a stressz pszichofizikai fogalma, amelyet a múlt század közepén definiáltak. Ezt bizonyította az osztrák Néprajzi Múzeum vándorkiállítása, melynek címe önmagáért beszélt: Nem csinálni semmit. Az utazgatásról és a semmittevésről szólt. Amíg a tradicionális kultúrkritika a szabadidőtevékenységet mint az ipari kultúra háttérbe szorítását szorgalmazta, addig a néprajztudomány ironikusan, tapogatózva, szeretettel és életszerűen a semmittevést tematizálta. Tárgyak halmazait gyűjtötték egy történet köré, de még mielőtt következtetéseket vontak volna le, arra a kérdésre keresték a választ, hogy valójában mit is csinálnak a semmittevők, hogyan teszik, és mi történik velük eközben. A semmittevés kiállított tárgyai között szerepelt a tarokk-kártya. A huszadik század elején a társadalmi szerepeket olyan pontosan meg lehetett határozni, hogy a bécsi tarokk-kártyákon szereplő figurának, a gigerlinek is több változata alakult ki. Egy tizenkilencedik századi uraság például tajtékból kialakított miniszobrokat gyűjtött, amelyek nőket formáznak oldalról és hanyatt fekve, egyúttal az erotikus ábrándoknak is teret engedve. Mennyivel prózaibbak például az ötvenes évek brosúrái, amelyek azt mutatták be, milyen tornagyakorlatokat lehet végezni a forgó irodai szék segítségével. Jó

ízlésről tanúskodtak a masszírozó szerkezetek, amelyek szintén a testkultusz unaloműző szerepét hangsúlyozták. De összevissza csavart szalmaszálak és zsinegek, összefirkált elnökségiülés-anyagok, átfestett reklámfüzetek sokasága mesélt arról is, hogy munka és munka között többféle kreatív űr keletkezhet, amire éppen a kortárs néprajzkutatók hívták fel a figyelmet. Bécs terein a polgári világ látványos semmittevése zajlott. A kiállítás kapujában két puttót láthattunk, törülköző az ágyékukra tekerve, ugyanitt csendélet-együttest alkottak nyugágyakból, napernyőkből és messzelátókból. Eddig terjedt a nyaralás fülledt tárgyi néprajza.

Most pedig következzék a szellemi: százhuszonnégy művészt és tudóst kérdeztek meg, mit csinálnak, ha nem csinálnak semmit. Íme egy kis válogatás a semmittevés antológiájából, amely a mindennapok kis örömeit szedi csokorba: Karl Riha irodalomtörténész „kaparászik". Barbara Sichtermann begubózik, magába zárkózik, hogy véletlenül se válhasson a szabadidőipar áldozatává. Egy gyógytornásznő azt válaszolta: „Csak zümmögök magam elé, ide-oda mászkálok a lakásban, teszek-veszek, teljesen értelmetlenül."

Mindenért kár, ami veszendőbe megy, és nem mi vagyunk a jövőkutatás letéteményesei, azaz: a mindenkori generációk a maguk elvei szerint fogalmazzák meg gondolataikat, ágyazzák történetekbe a látottakat. Milyen banálisnak tűnhet egyesek számára azt vizsgálni, hogyan lustálkodtak eleink. Pedig ha megnézzük közelebbről a kiállításokat és a hozzájuk kapcsolódó tanulmányokat, akkor derül csak ki, mi mindent felejtettünk máris el. Emlékszik még valaki a gyufásdobozok címkéire? Arra, hogy mit lehetett velük játszani?

Attól visít „édentől keletre" a védők legtöbbje, hogy árad a globalizációval szennyezett, gyökértelen kultúra. Amiben benne foglaltatik a saját kultúra elveszetésének fel-feltámadó félelme, mintha Herder hosszú árnya állna velünk szemben. Kétségtelenül tűrhetetlen tendencia, mint annak idején az emberarcú szocializmus, a kettőnek persze semmi köze egymáshoz, mint ahogy egyiknek sincs önmagán túlmutató érvénye, korhoz kötöttsége viszont nyilvánvaló, jósnak kéne persze lenni, hogy egyik is, másik egyforma gyorsasággal törlődik-e ki a szótárakból. A németek a globalizácóval is gazdálkodnak, mint bármi egyébbel: nézzük, mit hoz a mi saját konyhánkra a nagy közösből merített hal? Merthogy a kultúrában is halászat folyik, és mi mondjuk meg, hogy nekünk melyik hal kell. Ki tudhatja, kinél van a bölcsek köve? Ettől nem féltjük a magunk identitását, hiszen mi választunk. Érdekes, hogy a választás külső szemszögünkből nézve olykor szeszélyesnek tűnik. Lehet rajta vitatkozni, a polémia pedig maga a szabadság: a képzőművészetben mintha egyenesen visszafejlődést látnék, tényleg nem vagyok ebben kompetens, de annyit azért mégis meg merek kockáztatni, hogy itt a XX. század eleji európai expresszionizmus és az amerikai Pollock-iskola keveréke a divat. Mintha nem is lett volna közben posztmodern, mintha a komputer bármiféle használatát egyenesen lenéznék a képzőművészetben. Ahogy összevetettem a környező városok galériáiban futó legnagyobb kiállításainak anyagát: zömmel olajképek láthattam. Ha a jövőbe nem is, a képzőművészeti globalizációba az ezredfordulón nem volt nehéz egyfajta neoklassszicizálódást belelátni.

És ha már egy emlékezetes kiállítással kezdtem, nem állhatom meg szó nélkül, hogy ne ejtsek szót arról a véleményparadoxonról, ami a német művészkörökben tapasztalható. Egyrészt valóban lenézik a komputertechnikákat, főleg azért, mert ami készíthető velük, az „már minden képzeletet felülmúlt a hamisításban", és a bulvársajtó messzemenően kiaknázta, mindez tehát maradjon a napi média és hírközlés használati eszköze; mivel errefelé már az óvodásoknak is használnak e-mailt és internetet az ő szellemi színvonalukhoz igazítva, egy általános iskolás pedig már a házi feladatást is leszedheti effajta forrásokból, így ezeket közlő- és kommunikációs formákat is gyermetegnek nyilvánították. Mérvadó társaságban nem hivatkoznak a tévében látottakra sem, merthogy magára bármi keveset adó ház nappalijában

legfeljebb diszkréten takarva fordul elő ilyen készülék. Nehogy a látogatók felfedezzék. Ez persze legalább annyira kispolgári mozzanat, mint ugyanennek a gesztusnak az ellenkezője néhány évtizeddel korábban ugyanitt. A globalizáció egyik aktuális hozadéka a klasszicizálódás: visszatérés a polgárilag „eredetinek tartott" forrásokhoz, tehát az ecsethez, az újsághoz, a zongorához. Közben ki nem ejti a száján senki azt a szót, hogy „konzervatív". A legtöbbet hivatkozott napilap, a lepedőnyi Frankfurther Allgemeine Zeitung hétvégi száma kétszáztíz oldalas, háromkilós, persze hirdetésekkel jól megrakva, de akkor is: ha belegondolunk, egy-egy különszámra ráférne mondjuk Csáth Géza vagy akár Bruno Schulz egész életműve. Itt mégsem igazán az olvasásnak van manapság kultusza, hanem a vizualitásnak, amely nyilvánvalóan könnyebben befogadható. Nagyon leegyszerűsítve: gyorsabban megy, és akár egy néprajzi kiállítás megnyitóján több fontos emberrel lehet találkozni, mint egy felolvasóesten. Mai képzőművészt és – meglepő módon – kortárs zeneszerzőt sokkal többen ismernek, mint kortárs írót. Hiszen mindenre kinek van ideje?

* * *

„A regénnyel foglalkozom. Kísérletezem, hogyan lehetne kapcsolatot találni a továbbiakkal, a mondatokban az igeidőkkel, múlttal és jelennel, s kedvet ébreszteni magamban. De bosszúság, kedvetlenség akadályoz benne. A történet kudarcához többé nem férhet kétség. Mégis befejezem", írta Thomas Mann.

Az egyik irodalmi est után odajött hozzám egy orvosnő, és arról beszélt, hogy a művészet számára létfontosságú. Úgy érzi, életének részévé vált, hogy rendszeresen látogassa kortárs írók felolvasóestjeit, mit érne különben az élet, a napi tizenkét órás robotolás a magánrendelőjében, ha nem lehetne része valami olyasmiben is, ami neki nem adatott meg: hogy az alkotás folyamatával is megismerkedjen, ami belőle is kifejez valamit. Találkozni egy másik világgal: ezt mondják itt a leggazdagabb bankárok és a szegényebb réteghez tartozó értelmiségiek egyaránt, miközben mindenki megtalálja azokat a kulturális „termékeket" (a szónak, mint az alábbiakban kiderül, a legszélesebb értelmében), amelyeket igényel. Mindenki előtt széles a paletta, és nemcsak a klasszikusok vásárlása jelent kihívást, hanem kortárs festők képeinek a gyűjtése vagy akár a szobrok vásárlása is, a legjobb darabok sokszor már a kiállítás megnyitókon elkelnek. Az említett hölgy is támogatja az alkotókat, és boldog, hogy anyagi lehetőségeihez mérten maga is hozzájárulhat ahhoz, hogy a művészek megfelelő körülmények között alkothassanak.

Furcsán néztem rá, hitetlenkedve, azt hittem különcködik ezzel, de aztán meggyőződtem róla, hogy sokan gondolkodnak errefelé hozzá hasonlóan. Nehezen hittem el, mert felénk az a helyzet, hogy az alkotók a társadalom peremére szorultak, még véletlenül sem hallani senkitől, hogy az alkotás eleve fontos dolog lenne, hacsak nem maguk az írók bizonygatják; még a politikusok is úgy gondolják, hogy csak akkor van értelme az alkotásnak, ha az író egyben propagandista is, tehát ha valamilyen formában segíti, sőt szolgálja a politikus munkáját. És mint ilyen, a képzelt hierarchiában csak lejjebb lehet a helye. Itt viszont mindenki arra törekszik, hogy az írók nyomába szegődhessen, és nem fordítva.

Persze, a kultúrát valakinek szolgáltatnia is kell, újra és újra felhívni az emberek figyelmét arra, ami érték, amit valamiért megőrizni érdemes. A Hannoverben megrendezett, óriási érdeklődést kiváltó világkiállítás, az Expo 2000 az irodalmi rendezvényeknek is nagy lendületet adott. Talán a legjelentősebb vállalkozás a lübecki Heinrich és Thomas Mann Központ megnyitása volt, amelynek létrehozásához a város, a tartomány, az országos hivatalok, valamint a magánszponzorok nem kevesebb, mint ötmillió márkával járultak hozzá. Évfordulókhoz is kötődött a nagyszabású beruházás: százhuszonöt évvel azelőtt született Thomas Mann, huszonöt évvel később fejezte be regényének, A Buddenbrook-háznak a megírását, amellyel világhírnevet szerzett, és ötven évvel ezelőtt halt meg fivére, Heinrich Mann, aki íróként

szintén öregbítette a család hírnevét. A lübeckiek rendkívül büszkék irodalmi múzeumukra, azt mondják, ez példaértékű modell arra, hogyan kell a nagyközönség felé közvetíteni az irodalmat a huszonegyedik században.

A bársonyos anyagból készült tapéták nagy kiterjedésű tájképeket ábrázolnak, a tizennyolcadik századi ízlésnek megfelelő idilleket, vidám vincellérekkel, szorgalmas földművesekkel és pásztorlányokkal, akik jól táplált bárányokat terelnek a tóparton a vár felé, vagy gyöngéd pásztorokkal csókolóznak, és a tóban visszatükröződik a jelenet... – így néz ki egy szoba az irodalmi múzeumban a Mengstrasse 4. alatt, amelyet egyszerűen csak Buddenbrook-háznak neveznek, mivel a regénybeli épületben is ilyen volt a berendezés. Hogy pontosan ilyen-e, az szerintem kisebb-nagyobb hibaszázalékkal rekonstruálható csak, mint ahogyan a Titanicról is láttam öt filmet, és mindegyikben másmilyen volt a berendezés, no meg a hölgyek frizurája.

Húsz méter széles üvegfal mögött helyezték el a sárga huzatú, fehérre lakozott, dekadens bútorokat, a kényelmesnek tűnő foteleket is, az ablakokon sárga selyemfüggöny, éppúgy, mint a regényben, amelyet a lübeckiek a regények regényének tartanak. Valósággá vált a szoba, amelyben Buddenbrook nagyapa a regény elején unokáját, Tonyt kérdezi ki a katekizmusból, és be lehet lépni az ebédlőbe is, amelyben a nagytekintélyű urak a békebeli zöldséglevest kanalazták, és mellé aranysárga pirítóst ettek. A háttérben lovaskocsi zörgését lehet hallani, madarak csivitelnek, harang zúg, és az ablakok stílszerűen a Mária-templomra néznek. Persze, senki sincs már itt a szereplők közül, ezt érzékelteti, hogy néhány bútordarabra védőleplet terítettek, mintha éppen most fejeződött volna be a történet, mintha a család eladta volna birtokát, és költözködne.

A lübeckiek rekonstruáltak egy történelmi épületet, ebben a polgári házban laktak ugyanis 1842 és 1890 között Thomas Mann nagyszülei, és köztudomású, hogy a regény ebben a házban játszódik, ami azonban nem lenne különösképpen nagy kihívás az ittenieknek, mivel itt egyébként sem szabad lebontani a régi házakat, a németek egy élő múzeumvilágot konzerváltak maguk körül, minden csupa történelem, olyasmi veszi körül az embert, mintha nem is most élne, hanem évszázadokkal ezelőtt. És senki sem gondol arra, hogy kényelmesebb lenne, ha nem kellene évenként átmeszelni a régi falakat, ha nem kellene bajlódni a régi zsalugáterekkel, melyekről folyton lepereg a lakkfesték, vagy a kis kockákból álló, áttetsző zománcüveg ablakokkal. Csak az eredetiség a fontos, ha egy ágy vagy komód még a nagyapjuké volt, még akkor is, ha időközben fátyolvékonnyá pettyezte a szú. A lübeckiek sem arra büszkék, hogy az alapoktól kezdve rekonstruálni tudták az építményt, sokkal inkább arra, hogy sikerült klasszicista nagypolgári bútordarabokkal berendezni, és hogy a berlini Német Rádióarchívumból korabeli hangzó anyagot, zörejeket is kaptak hozzá, amellyel a „megszólalásig” olvasóközelbe hozták a nagy művet. A városnak azokon a helyein, amelyek fontos szerepet játszanak a regényben, komputerterminálokat helyeztek el. Így nézhetik végig a képernyőn a látogatók már a vasútállomáson például, hogyan integetett a vonatból Thomas Mann 1955-ben, amikor a város díszpolgárává avatták. A városházán, ahol az író apja, illetőleg Buddenbrook szenátor munkálkodott, a tizenkilencedik század főbb politikai és gazdasági folyamataival, eseményeivel ismerkedhet meg a látogató. Lübeckben a Mann család minden írással foglalkozó tagjának a kötetei megtalálhatók, és A Mannok – egy írófamília címmel párhuzamos kiállítást rendeztek belőlük. A „Buddenbrook-házban” a regény keletkezésének történetét képek és szövegek mesélik el, valamint a regény recepcióját is bemutatják. Mellesleg kereken negyven nyelvre fordították le eddig, a német összkiadás pedig eléri a két és fél milliós példányszámot. A berendezési tárgyak közül jó néhányat, például a székeket, az ezüstöt, a gyertyatartókat a Mann család bocsátotta a múzeum rendelkezésére.

Azt mondják, Thomas Mann mindig is tudatában volt annak, hogy regényei kétféle olvasót vonzanak: egyrészt a nagyközönségnek szólnak, akik jó olvasmányra vágynak, másrészt egy kisebb csoportnak, akik hajlandóak intellektuális erőfeszítéseket tenni, hogy regény rétegeit felfejtsék. Most pedig az anyagi erőfeszítések vannak soron. Ugyanezt az elvet követik a múzeum létrehozói, az odavetődő kíváncsisodó turistáknak is látványosságot nyújtanak, és a Thomas Mann-rajongókat is szórakoztatják azzal például, hogy az irodalmi archívummal telefonon kommunikálhatnak, felhívhatják például a regény négyszáztizenkilenc szereplőjének bármelyikét. Eközben az idelátogatók a vidék művelődés- és kultúrtörténetébe is betekintést nyerhetnek.

Ami leginkább meglepett, hogy a délelőtt tízkor nyíló kiállítást az este hat órai zárásig nem unták meg a látogatók. A termekben nemcsak az irodalom fanatikusait, az úgynevezett szakmát láttam kószálni, hanem érdeklődő fiatalokat is, turistákat, akik csak véletlenül tévedtek ide, és szemlátomást nem olvasták még A Buddenbrook-házat. Még az is lehet, hogy ezután el fogják, mert sokan éppen most vásárolják, kapható a bejáratnál egészen olcsó kiadásban is. Erre mondtam az elején, hogy a kultúra fogyasztása természetes igény, azok is képesek erre a zarándokútra, akik csak most ismerkednek Thomas Mannal, pedig Lübeck olyan, mintha a világ végén lenne.

Természetesen nemcsak művelődési, hanem üzleti szempontok is jócskán jelen vannak Thomas Mann szülővárosában. A turistáknak irodalmi sétát és irodalmi kerékpártúrát szerveznek, és olyan ételeket szolgálnak fel, amelyek a regényben is szerepelnek. Az érdeklődés óriási. Egy ilyen Thomas Mann-hétvége Lübeckben személyenként négyszázkilenc márkába került, elhelyezés kétágyas szobákban, ezt hirdeti a falon függő reklámplakát.

„Hiányozni fog nekem ez a munka, bármilyen felzaklató és emésztő volt is; mint elvégzendő kötelesség s napokat kitöltő foglalatosság átsegített a hosszú esztendőkön, amelyek semmittevésben még sokkal nehezebben lettek volna elviselhetők; s egyelőre hasztalanul nézek körül olyan tevékenység után, amely ezt a jövőben pótolhatná. Hosszú utazást teszek, hogy ezt elfeledjem, hogy egy újba kezdjek”, írta Thomas Mann.

* * *

Miért nem írok verset? A kérdésre nagyon egyszerű a válaszom, de ezt kissé bonyolultan mondom el, néhány aktuális kitérővel, mert nekem a kötészetről most ezek jutnak az eszembe. A kitérők neve egyetlen szóval is megnevezhető ugyan, ezzel viszont semmit sem mondanék magáról a költészetről.

Természetesen a kontextus az, ami számomra meghatározta a versírást. Éppen akkor, éppen ott éppen azokat a sorokat kellett egymás alá írnom. Később és másutt ugyanez már nem volt érvényes. Érdekes, hogy beleírni sem tudtam, mert az úgy volt jó vagy rossz mindenestül. Az újonnan beleköltött rész kihallatszott, mint egy fals hang a kórusból.

Elmondok erre egy minapi példát. Beszélgetésre készültem idegen nyelvű környezetben, és délután elővettem a szótárt, hogy gyarapítsam a szókincsemet. Összeraktam gondolatban egy szépen hangzó, jó hosszú mondatot, gondosan ügyelve rá, hogy nyelvtanilag kifogástalan és választékos legyen, élő egyenesben ilyesmire többnyire nincs idő. Elmondtam magamban néhányszor, gyönyörködtem benne, ahogyan egy szép verssorban szokott az ember. Aztán eljött a beszélgetés ideje, mint mindig, most is ki-ki a maga nyelvtudásával tett hozzá valamit a témához, természetesen mindenki a kommunikáció menetéből kapta az információkat, és valahogy éppen erről a mozzanatról feledkeztem meg. Egy ideig még észben tartottam a magam szép mondatát, aztán a virtuális szemétkosárba dobtam, mert sehol sem találtam egyetlen rést sem, ahova beilleszthető lett volna, ami pedig fals, az kihallatszik még egy

hétköznapi beszélgetésből is. Mert ennek is megvannak a maga szabályai, olykor a hiányos vagy lecsupaszított mondat a megfelelő.

Egy verssor a kontextusa nélkül éppúgy meztelen.

Nagyon durva hasonlattal élve: más egy meztelen nő kontextusa egy erotikus lap címoldalán, és megint más a haláltábort bemutató képen, pedig mindkettő fényképész műve. Közlendőjük eltérő. A maga műfajában viszont mindkettő autentikus. A kontextushoz tartozik az is, hogy maga a kép is mennyire kiszolgáltatott tud lenni, nemcsak a modell: nézem az említett lap címoldalát a hóban elhajítva, a járda csúszik a jegesedéstől, vajon mi jut eszembe ebben a zimankós hidegben, talán az, hogy ez a nő mennyire fázik így meztelenül?

Persze a vizuális költészet éppen ezeket a kitérőket aknázza ki, amikor többet láttat a leírt soroknál, eredendően azonban hasonlóak a céljai: a kontextus valamelyik elemének elmozdításával új „helyzetet” teremteni a befogadó előtt.

Azért nem írok most verset, mert számomra a kontextus egyben műfajfüggő is. Nem mindegy, hogy kinek, hol, mit akarok mondani. A vers vagy a történet csupán a meztelen teste annak, amit elmondani szeretnék.

* * *

Az író kéretlenül is a társadalom lakmusza, ez jutott eszembe a Nobel-díjas Günter Grass következő történetéről: „Amikor hét évvel ezelőtt utolsó útjára kísértük Heinrich Böllt, a koporsó és a koporsóvivők előtt – ezek a Böll fiúkon kívül Lev Kopeljev, Günter Wallraff és én voltunk – cigányzenekar vezette a gyászolók menetét a temetőbe vezető úton. Böll akarta így. Nem kívánt más zenét, azt akarta, hogy ez a feneketlenül szomorú, majd elkeseredett vidámságba csapó zene szóljon neki utoljára. Csak ma értem meg teljes mélységében, mit is akarhatott ezzel szavak nélkül kifejezni... Ti, kemény németek, engedjétek magatokat meglágyítani végre, és adjatok olyan választ a bőrfejűeknek, amely nem torzul el a félelemtől, hanem bátor, mert emberséges.”

Az ezredfordulóra már lett rálátás, elkezdték levonni a konzekvenciákat, mintha egy kísérlet eredményeit elemezgetnék, amelyet úgyszólván laboratóriumi körülmények között bonyolított le a történelem: mi történik az ugyanahhoz a nemzethez tartozókkal, ha határt húznak közéjük büntetésből, és egymással homlokegyenest ellentétes perspektívát nyitnak előttük. Ha az egyiket igaznak nevezzük, akkor a másik csakis hazug lehet, és ha ledől a hazugság berlini fala, akkor nyilván egyszeriben mindenki felvilágosodik, és lehet folytatni a közös utat. No de hol van annak a közös útnak az eleje, amit most egyesülten folytatnak? Nagyon sarkítva persze, de így is feltehető az a kérdés, ami egész országot foglalkoztatott. Hogy miért alakult másként az egyesülés eufóriája. Miért lángolnak fel újra és újra a tüntetések a berlini falnál, amelyek arról szólnak, hogy mi nem ilyen lovat akartunk! Az ő nézőpontjuk mintha kisebbségi perspektíva lenne, és mint ilyen, eleve gyanúsabb, több rendőrt vezényelnek a feloszlatásukra, mint egy skinhead demonstrációra.

Egymásra mutogatásnak vége nincs, és a médiában persze mindig az erősebb kéz diktál, amelynek természetesen a tőke a legmeggyőzőbb érve: még ma is gyakran említődik, hogy mibe került ez nekünk, a ti adósságotokat mi fizettük ki, a mi nyugdíjasaink most kevesebbet kapnak, mert különben a tieitek éhen vesznének, mi döntöttük le a ti falatokat, a mi beruházásaink nélkül nektek nem lenne munkátok... És mindezért mi a hála: felszítottátok az idegengyűlölet tüzét, történelmünk legszégyenteljesebb sebét kaparásszátok. Holott mi mindent megteszünk, a mi pénzünkön folytatunk propaganda-hadjáratot a fasizmus számos megjelenési formája ellen.

Az idegenek szálláshelyei ellen elkövetett egyre gyakoribb bombatámadások a társadalomkutatóknak is fejtörést okoznak, hiszen az eredők megnevezése az ő feladatuk, ami persze nem deríthető fel tudományos apparátus nélkül, ezért reprezentatív mintaként felmérést készítettek brandenburgi fiatalokkal, azt a kérdést tették fel, elképzelhetőnek tartják-e, hogy zsidó barátjuk legyen. Háromnegyed részük határozott nemmel válaszolt, emellett 29,5 százalékuk még antiszemita elveket is vallott. Amíg az ország többi részében az antiszemita kilengések és temetőrombolások az utóbbi öt évben kifejezetten csökkentek, addig Brandenburgban jelentősen növekedtek. Bár a lakosságnak mindössze 0,02 százaléka zsidó, ezen a környéken az átlagosnál mégis erőteljesebb az antiszemitizmus. A felmérés szerint ezeket az elveket nem a szülők vagy a nagyszülők oltották a gyerekekbe, hanem arc nélküli fajgyűlöletről van szó, amely Kelet-Németországban ölt mind drasztikusabb formát. Ennek okát a tudatlanságban látják, az elharapódzó idegengyűlölet itt a törökök, a zsidók és a vietnamiak ellen irányul. Emellett kialakul lassan egy antiszemita kultúra is, amely felvállalja mindennek a faji ideológiáját. Mit lehet itt tenni?

A Sonntag Aktuell beszámol arról, hogy a skinheadeknek színesbőrűekkel közös munkaterápiát szerveznek, mondván, hogy akikkel együtt keresed a kenyered, akikkel életed jó részét együtt töltöd, azokat kisebb valószínűséggel vered agyon a parkban. Merthogy éppen a kapcsolatok hiánya vezet oda, hogy a neonáci szervezetek magukhoz vonzzák a fiatalokat, akik félnek az ismeretlentől, ezért agresszívek velük szemben, érzelmileg is labilisak, könnyű őket manipulálni, nem nehéz velük elhitetni, hogy a világ kétpólusú, szó szerint is fekete-fehér.

A Die Zeit 2000 szeptemberében a címoldalán tizennégy pontba foglalta, sokoldalúan argumentálva és közérthetően, hogy mit is kellene tennie a társadalomnak az idegengyűlölet ellen, majd a következő heti számában kétoldalas tanulmányban fejtette ki a témát számos konkrét eset felelevenítésével. (Ami aztán alaposan felbolydította az olvasók tömegét pro és kontra, mert a legfrissebb számban fél oldalon hozzák a reagálásokat.)

Egy-egy ilyen esetet méltán emelnek ki, hogy okulni lehessen belőle, ilyen volt többek között a harminckilenc éves mozambiki Alberto Adriano brutális meggyilkolása is, akit a dessaui parkban támadtak meg, még volt annyi életereje, hogy a mentőautóban személyleírást adjon a három neonáciról. A gyorsított eljárást a média naponta követte, az ítélet a bőrfejűeknek: a huszonnégy éves elkövetőnek életfogytig tartó börtön, a két tizenhat éves tettestársának pedig kilenc-kilenc év a fiatalkorúak börtönében. A közvélemény a hidegvérűségen döbbent meg leginkább, azon, hogy semmiféle megbánást nem tanúsítottak, csak vállalták tettüket. A vénasszonyok nyarában úgyszólván nem is akadt lap, amely ne foglalkozott volna valamilyen formában az esettel.

Ezek sorából kiemelkedik a Stern, amely többoldalas fényképes riportot közölt Fuss, Belamino! címmel a gyászoló családról, inkább csak ízelítőül idézem az írás indítását, amelynek pedagógiai célzatossága nyilvánvaló, mert a tragikus történetet egy kisfiú szemszögéből meséli el, és az ő nézőpontja azért meggyőzőbb, mert naiv és erőteljesebb együttérzést vált ki.

„Futnia kell. Semmit sem kérdezni, nem beszélni, nem várni, csak elfutni, amilyen gyorsan csak tud, egy épületbe, vagy még jobb, ha egy boltba, ott azt kell mondania, hogy »olyanokat« látott. Tehát olyanokat, akik az apját agyonverték. Az anyja arra intette, hogy a saját kertjükben se keltsen feltűnést. Ne lármázzon, és inkább térjen ki a veszekedések elől; Belamino különösen csendes lett az utóbbi időben.

Könnyű az embereket meghatni a nyolcéves Belamino történetével, akinek az apját a neonácik agyonverték; annak a fiúnak a történetével, aki a kedvenc mackóját azon a helyen hagyta. Belamino két öccse még nem érti, mi történt. Manuel, a hároméves, aki az apja testvére nevét kapta, Alberto Adriano fényképét simogatja, és mosolyogva mondja: »Papa,

ejnye!« Hogy miért van az apjáról egy fotó a parkban az emlékkőnek támasztva, még nem tudja felfogni. Gabriel pedig még csak öt hónapos, a macit nézi, amely egy emlékre vigyáz. De Belamino mindent megértett. Nem kérdezi, hogy az apja visszatér-e, hanem tudja már, hogy »azok« megölték. Azt is tudja, hogy néznek ki, milyen bakancsuk van, hogy bőrdzsekit viselnek, amin jelvény van. Azt is tudja, hogy fehérek, és hogy nincs hajuk. Hogy az olyan gyerekeket, mint ő, gyűlölik. Azt akarják, hogy a színesbőrűek mind haljanak meg."

Kétségtelen, ha valaki csak az újságokat olvassa, akkor meg lehet győződve arról, hogy itt példásan ráncba van szedve az ideológiai gondolkodás. A fiataloknak ingyenes utazásokat szerveznek, hogy tekintsék meg a hitleri halálgyárakat, már az óvodában arról hallanak meséket, milyen jó barátság fűz össze különböző bőrszínű gyerekeket, felvonulásokon transzparensekkel tiltakoznak a szélsőségesek kriminalizmusa ellen, egy ilyen tüntetés élére állt maga Schröder kancellár is nyaralását megszakítva, amikor először hangoztatta a szlogenné vált mondatot: „Nem toleráljuk a jobboldali radikalizmust!" A civil társadalom megannyi intézménye és alapítványa segíti az „idegeneket". Mindez így van jól, példát lehetne tanulni a németektől, hogy ezt így kell csinálni.

DE a hétköznapok kisemberét latens módon mégis gyötri a kór. Eszembe jutnak a hetvenes évek, amikor itt egészen másként tekintettek a külföldiekre. A könnyűzenében a cseh Karel Gott, a görög Vicky Leandros és Costa Kordalis, a magyar Dschinghis Khan és a jamaikai Boney M. együttes volt a sztár. Ez ma elképzelhetetlen lenne. Vegyünk példának egy kisvárost, ahol ma egymás tőszomszédságában négy étterem üzemel. Feltűnő, hogy közülük az egyik folyton kong az ürességtől, a másik három persze német. Megértem a bőrfejűeket, hogy nem kedvelik az olasz konyhát, mert más az ízlésük, no de a többieknek mitől változott húsz év alatt ennyit az ízlése? Ugyanebben a kisvárosban egykor virágzott a török zöldséges üzlete, az utca túloldalán a német zöldségesnek ma is jól megy, mert mindenki nála vásárol, holott ugyanazt az árut kínálja, a törököt mégis bojkottálja a lakosság, így lassan szemlátomást tönkremegy, és szedheti a sátorfáját. És ezt nemcsak a bőrfejűek szeretnék.

Az a bizonyos DE egészen véletlenül került a figyelmem középpontjába, mert nem is töprengtem rajta korábban: tényleg, mégis mi a bajuk az egykori keletnémeteknek az ezredfordulón, amikor régen túl vannak az egyesülésen, jóformán felcseperedett egy nemzedék azóta. Hogyan viselik, hogy naponta rájuk mutogatnak, hogy minden rossz velük érkezett a jólét pedáns államába. Mintha a bűnök lajstromozása a médiában mélyebb sérelmeket fedne. Most először volt alkalmam egykori keletnémettel találkozni, ráadásul nagyon fiatalon éppen Magyarországon keresztül kelt át a határon még az első hullámmal. Meglepett, hogy egyáltalán nem úgy mesélte el a Németországba érkezést, ahogyan az hajdani újságok alapján az emlékezetemben élt. Nem a fény, a szeretet, a rend, a tisztaság országába érkezett, ahogyan azt korábban a televízióban látta, egyáltalán nem volt az olyan szívderítő, hogy naponta sorba állították őket, mint valami fegyenceket különböző hivatalok előtt az utcán karámban, szerinte a német a németnek ezt sohasem felejti el.

Bennem ezek után önkéntelenül is felvetődött az aktuális párhuzam: vajon az én nemzettársaim maradéktalanul boldogok-e, támogatásra, segítségre találtak-e, amikor áttelepültek? Mikor lehet már erről beszélni, készül-e róla tanulmány?

Beszélgetőpartnerem nem rejti véka alá csalódottságát, ellenérzéseit a gyarmatosítókkal szemben, hiszen az ő szülei is éppúgy dolgoztak egész életükben, mint emezek, mégsem tekintik őket nyugatnémeteknek, inkább amolyan másodrangú állampolgároknak, akiket elbutított a szocializmus. Holott ők vitték el a balhét, negyven éven át térdepeltek a közös bűnökért emezek helyett is a sarokban a szocializmus fegyházában. A frusztráltság nyilvánvaló, még egy évtized alatt sem lehet egy egész társadalomnak felzárkóznia, a konkurenciaharcban nem mindenki tudja magát azonos szinten menedzselni. Most pedig úgy érzik, ismét ki-

használják őket. A nemzettárstól sokkal nehezebb elviselni a megaláztatást. Amiről nekem megint ugyanaz a párhuzam jut eszembe.

Aztán változott a társaság összetétele, új vendégek érkeztek, beszélgetőpartnerem a feleségével együtt közéjük sodródott, történt mindez egy színvonalasnak mondható értelmiségi körben, és meglepve konstatáltam, hogy amit az imént hallottam, nem csupán egy hajdani keletnémet túlérzékenysége és panaszkodása volt, hanem a hétköznapi valósága a tényleges megkülönböztetésnek, mondom: mindez olyan körben zajlott, amelynek tagjai amúgy hivatásból biztosan a toleranciát hirdetik a katedráról, kiadóként vagy éppenséggel költőként. Nagyon meglepett, mennyire arrogánsak voltak szegény keletnémetekkel szemben, némi ital után már úgy eleve nem lehettet igazuk semmiben; látszott rajtuk, hogy folyton védekezésre kényszerülnek, mint valami sakkjátszmában, még egy ilyen barátinak látszó asztalnál is. Mi tesz ilyen érzéketlenné érzékeny embereket? Arra gondoltam, hogy ha ezek az emberek, akik nem is akárkik, egymást sem kedvelik különösképpen, kemények az előítéleteik, akár a kókuszdió, akkor ugyan miért szeretnék annyira az idegeneket?

* * *

Miért nem írom már a regényt? Mintha nem azért jöttem volna, mintha minden egyéb: utazások, újságok, kiállítások és hangversenyek csak arra volnának jók, hogy éppen erről terelje el a figyelmemet, mintha már szándék se vezetne, hogy éppen a hetvenes évekről szóljon, erről a történelmietlen korról, az állóvízről, amikor mindkét oldalon a mozdulatlanságot támasztotta alá az ideológia. Soha annyira kényszeredetten nem jártunk még apáink útján, akik mindent megcselekedtek előttünk, tehát csak tanulnunk kell tőlünk. Ha valaha lehetett a történelmet úgy eleve, csukóból utálni, az a hetvenes évek volt, mert olyan horizontot nyitott a legfiatalabb generációk előtt, hogy ez a horizont nincs is már, be lett fejezve, minden hely el lett foglalva, és ettől lett olyan takony a történelem, mert alakításából a mondott generációk kizárattak.

A felnőttek világával szemben mi csak gimnazisták voltunk, abban a korban, amikor ezen a fertályon nem tűrték a lázadást, de mi lehetett volna a kamaszokra jellemzőbb bármikor, mint a lázadás az effajta horizontok ellen, legyenek akár történelmiek, zeneiek, irodalmiak, képzőművészetiek, ha egy kamasz nem köp a hagyományra, akkor jobb, ha visszafordul.

A beállt hierarchiák konzerválódását látva, és ekkor még mindig csak a hetvenes években vagyunk, nagyon úgy tűnt, hogy ennek a szellemi mocsárnak sosem lesz vége. Törvényszerűen találtuk szembe magunkat a hatalommal, mi, pécsi gimnazisták, és ebből akartam regényt írni.

Mint kiderült, a történelem nem is történt olyan régen. A partizánok mellén még fényesedtek a kitüntetések, az ötvenhatos leffentyűk szintúgy. Emezek is, amazok is intézményeket kaptak jutalmul vezetésre életfogytig, és mi még ezekben a műintézetekben voltunk diákok. Az osztálytársaim szülei suttogva meséltek ötvenhatról, meg hogy mi, mármint Tito, akkor hova álltunk, erre meséltem én, hogy állt a fene, a mi negyvennégyünkről hallgatnak éppúgy, mint a sír. Most írni erről, amikor még mindenki él?

Egyetlen korábbi könyvemen sem kotlottam ennyit, mint a Gimnazistákon. Már a fele megjelent folyóiratokban, de még mindig nem tudtam megszabadulni a gondolattól, hogy olyan lesz, mint egy utcai baleset.

Vagyis egy óra múlva már mindenki másként emlékezik rá. Az autó nem balról jött, a színe pedig vörös volt és nem zöld. Ezért kellettek ők.

Persze, még ha tudatosan írom is regénnyé az utcai balesetet, attól még az fikció lesz, aminek eszében sincs semmiféle „valósággal vagy igazsággal” egylényegűnek lenni, csakis az akar lenni, ami belőle lesz: ami a két borító közé kerül.

És ekkor még fogalmam sem volt, miként fejezem be, és miként ellenőriztetek olyan eseményeket, melyekre talán nem is emlékeznek, vajon megerősítenek vagy cáfolnak majd, de erre a találkozóra ott ekkor még semmi esély nem mutatkozott. És nem tudtam, hogy állnak ők az „akkorral” és a „mosttal”. Mégsem lehet ekkora véletlen, hogy egyszeriben ennyi mindenkit foglalkoztat a saját múltja, a saját élete. Publicisták és írók csapnak itt az asztalra Németországban, hogy elég volt a bálványokból, mintha csak a fél évszázada történtek bűvöletében, fertőjében, kegyetlenségében és imádatában lehetne megmártózni, mint valami heroikus tisztítótűzben tessék a pontot kitenni a tegnap végére, mert az én életem is van olyan fontos, mint bárki másé, és nem vagyok hajlandó semmiféle ősök életfogytig tartó követésében részt venni, ne kárhoztasson engem senki arra, hogy bárki vagy bárkik terhét vagy terheltségét kelljen cipelésznem, elég a saját tetemem, mindaddig, amíg élek, és ebből a lázadásból alakult ki egy merőben új irányú erővonal a fiatal német prózában a kilencvenes évektől. És mire emlékeznek ők? Ebben találtam meg a legtöbb párhuzamot. Mennyi hasonlóság a hetvenes évek álszentsége mögött, holott a politika terén istenkáromlás volt „akkor” párhuzamokat vonni. Mintha nemcsak a társadalmi beágyazódás, hanem még az időszámítás is más lett volna. De „az időrabló mindent lát”, aki erre a mondatra ráismer, az tudni fogja, miről beszélek, ha nem, hát olvasson mást.

El kellett telni néhány hónapnak, és az sem mellékes, hogy mivel. Bármilyen furcsának is tetszett, éppen ezek a látszólag távoli dimenziók hoztak össze olyan elfelejtett szituációkat, összefüggéseket, amire gondolni sem mertem volna. Mintha ingerszegény környezetből érkeztem volna. Mintha egészen eddig nem tudtam volna feldolgozni a saját emlékeimet.

A kétféle nyilvánosság megfogalmazása mindig a legnehezebb, ehhez nyújtottak adalékokat a németek, ahogyan a saját múltjukkal szembenéztek, ebben a senkit sem kímélő hang volt a példaadó.

Egy gimnazista kallódott két világ között, és folyton egy idegen országba ment haza. Ha valami ösztönözte a regény megírását, az első helyen a lelkiismeret-furdalás volt. Tartoztam ezzel a barátaimnak. Ahogyan Mészáros Márta tartozott egy naplóval szüleinek, szerelmeinek és gyermekeinek egy másik műfajban. Én írtam már ilyen tartozásérzésből néhány könyvet, úgy nekifutásból, szeretetből és gyűlöletből, tisztán. Most ezen az úton haladtam tovább.

* * *

A téma az utcán hever, vehetném elő a közkeletű publicisztikai klisét, amivel zsinórban éltem hónapokon át, ha nem éppen a szemét lenne ennek a történetnek a kiindulópontja. Merthogy Németországban külön törvény védi. Szándékosan nem azt írtam, hogy „szabályozza”, mert az nem fejezné ki adekvátan a mondanivalómat. A németek rendszeretőek, kiskoruktól fogva megszokják, hogy a rend a lelke mindennek; egészen természetes, hogy nem szabad szemetelni, mindenfelé sok a szemeteskosár, a parkokban, a fürdőhelyeken egyenlő távolságra ültették a fákat, és mindegyik alatt egyenlő távolságra vannak a tárolók. Eddig nincs is ebben semmi furcsa, a világ minden táján ez (lenne) a természetes. Csakhogy itt a szemétfeldolgozást már-már kultikus mindennapi procedúra előzi meg, ami egy idő után persze természetes automatizmussá válik: igen, ezt ide, ezt oda, amazt amoda.

A gyanútlan vándor, amikor először találja magát szemben ezzel a jelenséggel, mégsem arra gondol, hogy micsoda pedantéria, hanem arra, hogy tényleg nincs ennél nagyobb gondja a lakosságnak, nem jut erről már a túlszabályozottság orwelli világa senki eszébe. Mint egy „pozitív” utópiában, amikor G. A. úr megérkezik X-be, akkor először azt kell megtanulnia,

hogyan kell környezetének kidobandó termékeit szakszerűen szétválogatni, és ha nem elég gyorsan tanul, drágán fizethet tudatlanságáért.

A szemétszegmentumok elkülönítésének itt külön „tudománya” van. Elsőül a természetben bomló szerves anyagokat kell az organikus rekeszbe hordani, amin a salátalevelek, a burgonyahéj, az almacsutka, a tojáshéj és más nyerszöldség-maradvány értendő többek között, a másik vertikális rekeszbe kerül az ételmaradék, csontot a kutyák nem esznek, a száraz kenyér és a hal, ezeket a jól elzárandó, veszélyes anyagokat a patkányok elszaporodásának megelőzése céljából kell külön műgonddal gyűjteni, ne tessék nevetni, a szemétszállító ha szúrópróbaszerűen belenéz a kukába, mint a doppingvizsgáló, és ellenőrzi a tartalmát, s ha nem felel meg a látvány az előírásoknak, akkor a szemeteskocsi szerdán reggel nyolckor nem szállítja el, a kuka tulajdonosát pedig meg is büntethetik, mert veszélyeztette rágcsálóilag és dögvész tekintetében a szomszédait. Persze előkelő helyen nem szokás ugyanannak a kukának az elkülönített rekeszeibe gyűjteni a nyerskosztot és az egyéb hulladékot. Kertes házaknál külön kijelölt területre illik hajítani a később hasznosítható hulladékot, amit itt biohulladéknak, felénk viszont mindközönségesen trágyának neveznek, sőt egyszerűbb falusi környezetben még ganéjnak is. Nem lóghat ki itt senki a sorból, mert aztán jön a többi tárolásmódozat: a műanyagokat az úgynevezett városi sárga zsákban gyűjtve lehet csak kirakni az utcára előző este, úgymint: joghurtospoharak, dobozos tej, alumínium kólásdoboz, nejlontasak, óvszer és miegyéb. Ehhez külön tanácsok szólnak arról, hogyan legyen kisebb a szemét, vagyis hogy a műanyagflakonok éppúgy összecsavarhatóak és összehajtogathatóak némi leleménnyel, mint a tetracsomagolások. Egy sárga zsák ugyanis túl hamar megtelne az anyag zsugorítása nélkül, de még így is megeshet, hogy kettő lesz belőle. Ha valami nem a megfelelő helyre kerül, tetemes bírságra lehet számítani. Eszébe ne jusson senkinek döglött macskát a konténerbe dobni, mert az már külön cikkely, és még az állatvédőket is az elkövető nyakára hozzák.

A papírt szigorú, fekete, szögletes, fedeles kosárban kell gyűjteni, nehogy a gyakori esőzés eláztassa, és hogy újra felhasználható legyen, szintúgy, mint az üveg, amit – az előzőekkel ellentétben – nem a ház előtt kell felhalmozni, hanem elvinni a városban felállított üvegtördelőhöz, a palackok egyenkénti beledobálása a tárolóba ugyanis garantált csörömpöléssel jár, nem tudni, hogyan alszanak a környéken, ha valakinek éjszaka jut eszébe megszabadulni mindattól, aminek tartalmát addig elfogyasztotta. Részeg ember korán tör.

De ez még nem minden. A városokban évente kétszer van kirakodóvásár, azaz „Sperrmüll”, amikor a polgárok megszabadulhatnak padláson tárolt ócskaságaiktól. Látszik, hogy errefelé nem fűtenek fával, mert a legtöbb a használt bútor és a deszka, emellett minden egyéb. Ilyenkor alig lehet elmenni a járdán. Feltűnnek a kukázók is, ezt úgy kell érteni, hogy kombival a hasznosítók. Vannak, akik a műszaki cikkekre szakosodtak, és összegyűjtenek több tucat tévét, mások a mosógépekkel vagy a hűtőszekrényekkel teszik ugyanezt, gyaníthatóan megjavítják és újra eladják őket, vagy talán jók lesznek a mestereknek alkatrésznek.

Másnap mintha mi sem történt volna, újra ragyognak az utcák és terek a tisztaságtól, csak imitt-amott árválkodik egy kimustrált akkumulátor vagy konyhaszekrény. Vajon miért? Erre is megvan a válasz: azért nem vitték el az akkumulátort, mert külön fizetni kell érte, és a megfelelő telephelyre vinni, mint a roncskocsikat, vagy azért nem szállították el, mert több szemetet raktak ki, mint amennyi megilleti őket. Így, szó szerint, aki többet termel, az legjobb, ha maga viszi a Rajnába, csak rajta ne kapják, mert akkor meglakol, mint az egyszeri vendégmunkás. Úgy gondolta ugyanis a hazánkfia, hogy nem töri a fejét szemete eredetén, behajigált mindent a csomagtartójába, majd kiürítette valahol a schwarzwaldi erdőben. Egy hét múlva névre szóló meghívóval invitálták a bíróságra. „Ezek a disznó rendőrök nem átallottak a szemétben turkálni! A fene se gondolta, hogy egy húsvéti üdvözlőlap címzése vezeti őket forró nyomra”, panaszkodott később.

Természetesen nemcsak az anekdoták terét bővíti a szemét, hanem magasabb szellemi régiókat is megihletett. Erről szól a következő történet.

* * *

A szemétmegkülönböztetés módozatainál maradva még: hol volt, hol nem volt, egy írónak az az ötlete támadt, hogy átveszi prózakötetébe a konténerek szerkezetét, és megírja a maga szemszögéből a „napok hordalékát", egymás mellé engedve szervest és szervetlent, mondván, hogy mindez én vagyok, az is jellemez, amit kidobtam, mert a szemétben kotorászva nemcsak az derül ki, hogy milyen árut vásárolok, olcsót-e vagy drágát, hanem ezzel együtt az is, hogy milyen ember vagyok, és persze a szépirodalomban nemcsak a műanyag és az emésztetlen hulladék kerül külön rekeszbe, hanem az emlékezés és az elbeszélés különböző rétegei is. Amikor egymás mellé rakja vertikálisan a hulladékokat, különféle tereket (szövegvermeket) teremt, amelyeknek nem a tipográfia vagy az olló szab határt, hanem maga a szöveg, azzal a hasonlattal, hogy a tárolóban sem biztos, hogy mindenféle hulladék azonos mennyiségű, az egyik majd kicsordul, a másik fajtából alig van. Az egyik térben az emberi kapcsolatokat vizsgálja, a másik a tárgyi világé, a harmadik egyértelműen az idő térdimenziója, amihez felismerhetően Borges adta az alapokat.

Ahogyan nem lehet elmesélni egy festményt, éppúgy nem lehet egy író munkásságát sem összefoglalni néhány rövid bekezdésben. Tudom, hogy az irodalomban is sántít mindenféle összehasonlítás, én mégis azon gondolkodtam, kinek a munkáival hozhatnám leginkább összefüggésbe, akitől szintén nem áll távol a hétköznapok és a peremlét zárt világának ez a többrétegű „monumentalitása", a stílusmeghatározóan monumentális mondatfűzés, nekem Thomas Bernhard jutott róla eszembe.

Nevéhez állandó jelzőként tapad az „elsőrangú stiliszta" kifejezés, amivel egyik kritikusa jellemezte. Ő az egyébként, akit a „nekem saját életem van" apostolának tartanak, és nem hagyta műveibe beszivárogtatni a történelem „tanulságait" és imádatát. Korántsem voltak azonban mindig ilyen kegyesek hozzá a bírálói, rendszeresen a szemére vetették, hogy mennyire történetközpontú, amivel eleve nem léphette át a posztmodern kapuját, megmaradt magányos öntörvényű írónak. Aztán hosszabb hallgatás után az idén megjelentette Csak egy utazás című prózakötetét. Merészelt egy utazási regényt írni. Olyan, mintha válasz lenne a bírálatokra, hogy lám, tudok én olyan kacifántosan (összevissza utalgatva a ti szent teheneitek seggforgatására) és cselekménytelenül is prózát szőni, hogy a legsznobabb ítésznek is eláll a lélegzete.

Adam Seide „regényének" természetesen ironikus a hangvétele, azzal együtt, hogy tényleg nincs cselekménye, kifigurázza a semmitmondó, aprólékos leírást. A könyv legterjedelmesebb fejezete egyébként arról szól, hogy a főhős alszik, és egy légy köröz fölötte, végigizgulhatunk vagy negyven oldalt, vajon rászáll-e az orrára. Közben persze az elbeszélő kiszól a „történetből", például annak a leírásával, hogy bejön az író felesége, a háta mögött beleolvas a készülő könyvbe, és felháborodik, mondván, így nem lehet írni, nem kell majd senkinek, nem veszi meg a kiadó, egyetlen olvasót sem érdekel, nem éri el majd az ötvenezres példányszámot, ami itt a könyv kifizetődőségének az alsó határa, de a légy nem törődik a feleséggel, nem is veszi észre azt, aki kívül van a szövegen, csak köröz tovább a saját terében.

Ebből volt alkalmam részleteket hallani egy felolvasóesten. Maga a felolvasás is követte a prózakötet szerkezetét, vagyis ahol két vagy három egymás mellé tördelt hasáb szerepel a könyvben, ott párhuzamosan, egyidejűleg szólalnak meg a horizontálisan azonos magasságba tördelt mondatok, hasonló módon, ahogyan egy nagyzenekari partitúrában az egyes hangszerek, és amit hallunk, az nem is áll távol a zenei hatástól, mert természetesen kiugrik egy-egy azonos hangsúly és kifejezés mint vezérmotívum, aztán a kíséret néhol halkul, máskor felerősödik, a vezető szólam természetesen magáé a szerzőé, aki két egyetemi hallgatót kért

fel a közreműködésre. Adam Seide egyetemi tanár Kalshruéban, és hogy milyen közkedvelt, az is mutatja, hogy a hallgatói mindenhova elkísérik. Az irodalmi esten mellettem ülő úriember, aki most a Shauburg (vagyis egy mozi-multiplex) társtulajdonosa, időközben jócskán eltávolodott a bölcsészettudománytól, viszont az írót, egykori tanárát mindig meghallgatja, ha évente egy-két alkalommal valahol szereplést vállal.

Ez a történet mit sem érne, ha nem lenne csattanója, mert tényleg annyira kapóra jött, és a szakma szerint Adam Seide annyira meg is érdemelte. Az írónak 2000 őszén ítélték oda élete legjelentősebb irodalmi díját, éppen ezért a könyvéért.

* * *

A fenyőnek dőltem, úgy hallgattam a zenét a kertben, és figyeltem fent egy kicsiny szoba ablakát. Ezért zarándokoltam ide, hogy belülről is lássam. De előbb valami másra figyeltem mégis, úgy éreztem, szédülök. Mintha a talaj hullámzott volna a talpam alatt, talán leesett a cukorszintem. Pillanatokra újra úgy éreztem, kicsúszik alólam a világ. Talán az utazás okozott múló rosszullétet. De amikor megismétlődött, jobban odafigyeltem az érzésre, rájöttem, hogy rosszul észlelem a dolgot, nem is velem van baj, csak olyasmire figyeltem, amire korábban soha: a fa élni kezdett, meg-megremegett a törzse. Ahogy mozdult a lombja, lent ezt nem egyszerű hajladozás követte, amit elvárt volna tőle az ember, hanem rejtélyes belső mozgások indultak el benne. Nem hagyta, hogy a szél irányítsa, hanem ellenállt, megmakacsolta magát, inkább csavarodott a törzse, és izmainak mozgását a hátamon éreztem. Sohasem gondoltam volna, hogy a fák ilyen viszonyban vannak a széllel.

Az egykori fővárosban, Bonnban 2000 őszén mindenütt Ludvig van Beethoven köszönt vissza: csipketerítőre való porcelánszobra potom száz márkáért bárki számára elérhető volt, de árulták olcsóbban is a titánt marcipánból és csokoládéból gyúrva. A hírügynökségek jó szokásukhoz híven nyilván azt írták: „kétszázharminc éves lenne". Az utcák tetején keresztbe feszített szalagok a Beethovenfest rendezvényeit hirdették. Október folyamán komolyzenei koncertek egész sora jelezte a közeledő évfordulót.

Nem tudjuk pontosan, mikor született Beethoven, arról viszont hiteles dokumentum tanúskodik, hogy 1770. december 17-én keresztelték. Azt is mindig számon tartották, melyik volt a szülőháza: ma is a Bonngasse 20. szám alatt található. A család többször is költözködött ugyanebben a városban, de azok a házak már nincsenek meg.

A szülőházat 1888-ban el akarták adni az akkori tulajdonosok, 12 módos bonni polgár megvásárolta, és eredeti állapotába állíttatta vissza, hiszen nem akárki e város szülötte, létrehoztak egy alapítványt is, ami a mai napig fennmaradt, sőt jócskán gyarapította vagyonát, nem véletlenül, hiszen a tulajdonában van nemcsak az épület, hanem a benne kiállított több mint százötven tárgy is, amely egyúttal a Beethoven életét és munkásságát bemutató legnagyobb és legértékesebb magán műtárgygyűjtemény, ami naponta turisták özönét vonzza. És itt hosszú felsorolásnak kellene következnie, hogy itt látható a neves zeneszerző bonni évekből fennmaradt hegedűje, aztán a továbbiak, eredeti Amatik a bécsi évekből, a leghíresebb partitúrák agyonjavítgatott piszkozatai, és természetesen itt látható a falon a leghíresebb olajportré is.

Mindez természetesen megtudható számos könyvből, a szakirodalom könyvtárnyira rúg, ennek a töredékét sem kísérelték meg kiállítani, csupán néhány bibliográfiát tettek ki a látogatók elé. Oscar Strasnoy argentin származású, Párizsban élő zeneszerzővel néztem végig a kiállítást, nagyon kíváncsi voltam, hogy egy profi szakmabelit mi érdekel mindebből. Talán a gyöngyökkel kivarrt sapka, amiben keresztelték, esetleg a zongorája? De nem, ironikusan megjegyezte, hogy mindez csak „fetisizmus". Az egyetlen, aminél hosszabban időzött, azok a

kézzel írott levelek és zenekari instrukciók voltak. A tinta már igencsak elhalványult rajtuk, és csaknem kiegyenlítődött időközben a papír besárgulásával.

A kerek Lennon-szemüvegek fémkeretét is jócskán kikezdte a rozsda, mégis maradt bennük valami halhatatlan, ha más nem, hát az, hogy egy ilyen nagy ember orrán lógtak. De még ez sem hatott rám olyan erővel, ahogyan maga a múzeummá lett épület szerkezete: ahogyan végigvezetik rajta a látogatót az intézmény megtervezői. Ebben a tekintetben kétségtelenül emlékezeteset hoztak létre. Nemcsak a tizenkét házalapító bonni polgár kapcsán működött a számmisztika, hanem a termek száma is éppen ennyi lett. Tökéletesen kifejezésre jut a bevezetés, a korabeli sziluettek, a tárgyalás, egy felívelő pálya pazar kincsei, és a befejezés, amit a halotti maszk testesít meg a tizenkettedik teremben, Joseph Danhauser munkája az 1827. március 28-i dátumot viseli; viszont ez csupán előszoba, mert ezután következik a ház legtávolabbi csücskében megbúvó kicsiny szoba, amely nem visel számot, mintha az a szám már nem is járna ki földi halandónak, így ide nem is léphetünk be, vaskos kötél állja utunkat. Amit viszont látni kell, az innen, a küszöbről is jól szemlélhető. Mire ideér a látogató, talán már el is feledkezik róla, hogy miért jött, útközben elkápráztatta a „bécsi klasszikus" pompája, és logikusan tettek pontot is a kiállítás végére.

Ez a kis fapadlós szoba az igazi meglepetés, azt emelték ki vele, amiért valójában ide zarándokolnak sok ezren: itt született Beethoven! Ami még meglepő, hogy a helyiség csaknem teljesen üres, mégis eláll tőle az ember lélegzete. Mint mély szemgödrökből, úgy látni a kicsiny rácsozott ablakokból a kertre. A vaskos falakat gerendák fogják át a mennyezeten. Nincs berendezve, mert nem tudjuk, hol állt az ágy, az asztal, a kancsó, a vizespoharak, nem tudjuk, milyenek voltak a függönyök, és ami itt történt, egyébként sem a tárgyi világ szférájába tartozik. Ez a szoba így többet mond ürességével és tisztaságával, mintha telehamisították volna esetleges bútorokkal. Azt is elhittük volna persze, de jobb, hogy nem csaptak be bennünket. Egy fehér márványoszlopot helyeztek el csupán a szoba közepén a zeneszerző portréjával, voltaképpen egy eredeti maszkot, amit még fénykorában vettek le gipszminta formájában az arcáról. Mert mi következhet a halál után, ha nem az újjászületés?

* * *

Mint az úttesten felejtett cipő, ettől a látványtól nem tudtam megszabadulni. Még valaki viselte pár perce, és akkor még élt, de ottfelejtve az úton, így már undorral kerülgetik a járókelők. Egy utasé lehetett. Talán csak a városból jött, a munkahelyéről, és átszállt volna hazafelé, vagy hosszú útról tért haza egy vándor, valahonnan a Távol-Keletről, ki tudja. Csak a cipőjét hagyta ott, egy páratlant, és köröznek felette a legyek, mint egy történet felett az olvasó. Előttem állt a hatalmas üvegcsarnok, amely a könyvek vásárának adott otthont. Nem tudtam, hogy most előrefelé menjek vagy vissza. Ha vissza, akkor meg kellene tudnom, hogyan történt a közúti baleset a metróállomás előtt, ha előre, akkor megismerkednék a könyvvásár főszereplőjével.

Lengyelországban, vagyis Seholsem – ahogy Alfred Jarry mondta Übü király című drámájában, száz év alatt sem veszített időszerűségéből, legalábbis a németek szerint a lengyel irodalom fehér folt maradt, Senkiföldje, amelynek legjelentősebb részét a múltban emigránsok írták, míg ma egyre többet hallani azokról is, akik már a kommunizmus bukása után fogtak tollat, és otthon alkotnak, abban a Lengyelországban, amelyet többarcúsága egzotikus vidékké avat a Nyugat szemében. A történelmi levegőjű Krakkó és a szociális feszültségek városa, Varsó egyaránt metropolis, az urbanizált világ része, míg a lengyel falu továbbra is hagyományőrző, lovas kocsival lehet eljutni a Kárpátok hegynyúlványainak emberi szem nem látta tájaira. Irodalmára is ez a sokféleség jellemző.

A frankfurti könyvvásár érdekessége volt, hogy elsősorban a lengyel próza került a középpontba, és nem a vers iránt érdeklődnek. Gustaw Herling regényének javított kiadását jelentették meg a napokban Irgalom nélküli világ címmel. Az író a második világháború után emigrált, előbb Rómában, majd Londonban élt, volt a müncheni székhelyű Szabad Európa Rádió lengyel szerkesztőségének irodalomkritikusa is, majd 1955-ben feleségül vette Lidia Crocét, a neves olasz filozófus, Benedetto Croce lányát, és végleg Nápolyban telepedett le. Regényének A World Apart címet adta, amikor 1951-ben Londonban megjelent, jóval Alekszandr Szolzsnyicin A Gulag szigetvilág című könyve előtt. Ezerkilencszáznegyvenben Lengyelországból a németek elől szökött a Szovjetunióba, ahol a húszéves fiatalembert mint náci kémet letartóztatták, és munkatáborba hurcolták, ahonnan 1942-ben szabadult, miután a lengyel foglyok általános amnesztiában részesültek. A könyv arról szól, milyen testi és lelki átváltozások mennek végbe az emberben az éhség és az elviselhetetlen fagy hatására, a halálfélelem árnyékában a lágerben minden cselekvés és gondolat a kínzó éhség és a szexuális ösztön kielégítésére korlátozódik. „A primitív lágermorál megengedi, hogy a férfi, akinek hatalma van, megvonja az élelmet a nőtől, hogy ezáltal törje meg ellenállását” – írja egy helyen. Gustaw Herling könyve nem eredeti stílusáról ismert, hanem a megfigyelés és a leírás pontosságáról, távolságtartó precizitással tudósít a huszadik század egyik legnagyobb szörnyűségéről, valóság és képzelet között szinte nincs távolság, az élet és halál közötti demarkációs vonalon ingázik. Éjszakai naplójegyzetek címmel megjelent könyvét is nagy érdeklődés övezi.

Ínyenceknek való Aleksander Wat Túl igazságon és hazugságon című könyve, amely a Czeszlaw Milosz-sal Berkeleyben és Párizsban folytatott beszélgetései alapján jött létre. A nagy szemtanúk sorába tartozik, aki életútja végén azt a tapasztalatot szűri le, hogy világ életében anakronizmusok közepette élt. „Mindig az voltam, aminek lennem kellett, csak nem jó időben. Politikus voltam, amikor a kötőknek állt a világ, és költő, amikor politizálnom lehetett volna. Kommunista voltam, amikor a rendes emberek ellenezték, és kommunista-ellenes lettem, amikor értelmiségiek álltak a párt soraiba. Avantgárd voltam és újító, amikor a lengyel fiatalokat mindez nem érdekelte, és mikor eljött ezek divatja, én már máshol tartottam. Az az érzésem, minden rossz időben csináltam.” A német megszállás elől menekül Lembergbe, ahol trockistaként és cionistaként letartóztatják, feleségét és nyolcéves kisfiát pedig Kazahsztánba száműzik. A háború után 1946-ban ismét Lengyelországban egyesül a család. A lágerlakók szenvedései mellett Aleksander Wattal, a gondolkodóval is megismerkedhetünk, aki a világot sohasem csak interpretálni akarta, hanem megváltoztatni is.

Természetesen az 52. Frankfurti Könyvvásáron voltak Witold Gombrowicz alkotásai is. Összegyűjtött művei tizenhárom kötetben, négyezerhetvenhat oldalon jelentek meg 1983-tól máig, és 398 márkába kerültek. Czeslaw Milosznak humoros miniatúrái jelentek meg. Újra kiadták Bruno Schulz összegyűjtött műveit. A klasszikusok közül nem hiányoznak Stanislaw Vincenz, Andrzej Szczypiorski és Józef Wittlin prózai művei sem.

A lengyel irodalom nemzedéki ellentétei mindig is tanulságosak voltak. A nyolcvanas évekig túlnyomórészt a politikai próza uralkodott. A fiatalabb nemzedék tagjai között számos népszerű nőíró is található, ide tartozik Olga Tokarczuk, akinek a regénye bestsellernek számít Lengyelországban. Az írónő nemcsak lélektani prózájának hatásáról ismert, hanem harciasságáról is, amellyel a nőirodalmat és saját alkotásait védelmezi, s becsmérlőit, akik írásait „menstruációs prózának” nevezték, „maszturbációs irodalom” jelzővel illette. Olga Tokarczuk a jelenkori lengyel próza nagy fölfedezése, a mostani könyvvásárra egy regénye és egy novelláskötete látott napvilágot.

Andrzej Stasiuk a rendszerváltozás után, 1989 után kezdett publikálni. Németországban A fehér holló című regénye tette ismertté, a frankfurti könyvvásárra A világ Dukla mögött című regénye és A tél című elbeszéléskötete jelent meg. Stasiuk gyermekkorának helyszínéről, a varsói külvárosról ír leggyakrabban, utóbbi művei azonban már mostani életének helyszínén játszódnak, a hegyvidéki faluban, Wolowiecben, amely mindössze tíz házból áll. Stasiuknak nemcsak az írásai érdekesek, hanem az életformája is: szabadúszó író, köteteit a saját kiadója jelenteti meg, és annyi haszonra tesz szert, hogy abból nemcsak meg tud élni, mások munkáit is támogathatja. Mivel ősei csecsen származásúak, a csecsen irodalmat pénzeli, méghozzá nem is elsősorban szentimentális okból, hanem mert szerinte egy csecsen regény képes megríkatni az embert, annyira megrázó. A hatása azonban nem a szenvedés patetikus leírásában rejlik, hanem a leírás pontosságában. Ahogyan a mindennapok misztikumát érzékeltetik, az emberélet legfontosabb kérdései fogalmazódnak meg. Az újabbkori lengyel próza több ponton is eltér az előző nemzedékek irodalmától. A legfontosabb különbség az, hogy a szocializmus bukása után a fiatal írók már nem látták értelmét a kommunistaellenes megnyilvánulásoknak és a politikai angazsáltságnak. Arra a kérdésre, mi a szerepe az irodalomnak, rendre úgy válaszolnak: az írónak az az egyetlen kötelessége, hogy jó irodalmat írjon. A politikai elkötelezettsége miatt bebörtönzött Andrzej Stasiuk szerint pedig az írónak nincs más dolga, mint hogy kitekintsen az ablakon, és leírja, ami lát. Mert amit ott lát, az az egész világ.

Vannak egyfelől a művek, másfelől az egyéb írói megnyilatkozások: szereplések, ki hogyan tudja eladni magát, mekkora csapást tud vágni maga előtt az adott irodalmi bozótban, az érvényesülésért folytatott harcban néha az eszközökben sem szoktak válogatni stb. Kevés kivételtől eltekintve a személyes találkozás csalódást okoz. Stasiuktól két évvel később a budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon szó szerint ugyanazokat a poénokat hallottam, melyek már elsőre sem tűntek túl eredetinek. Ismét csak irigykedni lehet a lengyelekre, úgy általában is, hogy ilyen közepes tehetséggel is tucatjával vannak világhírű íróik.

* * *

A regény felé vezető út állomásain regények várnak, mintha csak útba esnének, mintha át kellene esni rajtuk, mint amikor arccal pocsolyába esik az ember, és ettől az eséstől tiszta sem maradhat, mintha mindegyiket el kellene olvasni. Hasonlatokat halmozva: mintha sorompóként, utamat állnák, mert mindegyik a megkerülhetetlenségével építi tovább az utat, a tervet, a műfajt, amelynek semmiféle szakirodalmára nem akadtam. Ezek ifjúsági regények, ám a besorolásnak korántsem a „delfines” értelmében. (Még csak nem is kötelező olvasmányokra gondolva, mert bármilyen jól is írták meg őket, alig lehet szabadulni a kényszeresség és a muszáj ítéletétől, hogy tudniillik túlságosan lerágott csontnak tűnnek visszapillantva: Molnár Ferenc Pál utcai fiúk, Charles Dickens Copperfield Dávid, Móricz Zsigmond Légy jó mindhalálig, Kosztolányi Dezső Papírsárkány, William Golding A legyek ura.)

Hogy mennyire komolyan kell venni az ide (is) sorolható műveket, mi sem bizonyítja jobban, mint az a paradigma, amely összefűzi ebből a szempontból ezt a szépprózai bédekkersort, tehát kalauzol valamin keresztül, és főleg eljut valahová, a központi gondolat pedig minden esetben a szóban forgó életkorhoz kötött. Több kegyetlenség van bennük, mint A 22-es csapdájában, hullák száma viszont elenyésző, nem is mérvadó, mert nem erre futnak ki a szálak. Ebben a jellegzetesen XX. századi regényműfajban a durvaság és a terror mindenütt pszichikai természetű, ahogyan a bűnök java is, melyekről szó van, ebből következnek a tudattalanba átsettenkedő indítékok. Közös nevezőjük az is, ami szintén nem mellékes, hogy szerzőik csupán egyetlen igazán kiemelkedő „ifjúsági regényt” írtak. (Megkockáztatom: viszont minden valamirevaló írónak van legalább egy kamaszkort feldolgozó műve.) A cselekmény színtere kézenfekvő módon maga az oktatási intézmény és annak környezete,

társadalmi beágyazottsága, melyen átsütnek az önéletrajzi vonatkozások, még ha a szépprózát eleve fikcióként olvassuk is, nemcsak a főhőst vagyunk hajlamosak mégis több ponton és több szempontból magával az íróval párhuzamba állítani, hanem még a család is rendre „beazonosítható” (James Joyce Ifjúkori önarckép, Thomas Mann Tonio Kröger, Ottlik Géza Iskola a határon, Robert Musil Törless iskolaévei, Franz Werfel Érettségi találkozó, Kabdebó Tamás Érettségi, Jurij Brezan A gimnazista, Siegfried Lenz Németóra, Antoni Libera A Madame, Mario Vargas Llosa A város és a kutyák, Gore Vidal A város és az oszlop, Jean-Paul Sartre Egy vezér gyermekkora, Ferdia MacAnna Az utolsó nagy király, John Irving Árvák hercege, Pawel Huelle Weiser Dávidka, Hermann Hesse Knulp, Jacqueline Susann A babák völgye, Friebert Tuglas A kis Illimár, Bernhard Schlink A felolvasó, Henryk Grynberg Ideológiai élet, Jean Cocteau Vásott kölykök, Pascal Bruckner Menjetek máshova játszani!, Dalos György Az istenkereső). Mindegyik töményen cipeli azt a kort, szinte évekre lebontva, melyben született. Ezek azok a könyvek, nagyjából így, ebben a sorrendben, melyeket akár részleteiben, akár teljes egészében érdemes újraolvasni, mert a maguk módján egyediek, és éppen az életszakasz rövidsége miatt válnak intenzívebbekké a leírtak is, mert az úgynevezett hitelességért itt fizet legtöbbet, aki leírja. A dupla vagy semmi tétje hozza ki az említettekből gyakran a legtöbbet, adott esetekben az életműnek is a csúcsát.

Emellett vannak önéletrajzi regénynek is tekinthető munkák (pl. Witold Gombrowicz Testamentum, Márai Sándor Egy polgár vallomásai, Misima Jukio Egy maszk vallomása, André Gide Ha el nem hal a mag, Benvenuto Cellini B. C. mester élete, miképpen ő maga megírta), melyekben az utazás nem áll meg a kamaszkor végénél, hanem továbbmegy, viszont tétjük mégiscsak az marad, amit végig nem tudnak feldolgozni: a kamaszkori élmények. Az is közös vonásuk, hogy az említett munkák mindegyikének az eleje igazán sűrű, vitális, aztán mintha fogyna a levegő és a tinta, ettől van az, hogy mindegyiknek inkább az elejére emlékszünk vissza, a végére alig.

A kimondhatatlannal való küszködéstől lesz rögösebb ez a választott utazás. Mert vajon miért tesz hosszú utazást, pontosabban kitérőt Szerb Antal (látszólag minden különösebb ok nélkül 1937-ben) az Utas és holdvilágban, vajon regényének negyedik fejezete miért egyezik meg tartalmát tekintve kamaszkori zsengéjével, az 1919-ben írt Hogyan halt meg Ulpius Tamással? Nyilván azért, mert valami elszámolnivalója maradt, a regényben is, önmagával is. Mi köze volt Powysnak Wolf Solenthez? Nagyjából ugyanez. Miért tagadta Günter Grass mindvégig, hogy A bádogdobnak bármi köze volna a saját ifjúságához, és amikor átvette a Nobel-díjat, akkor miért jutott hirtelen eszébe, hogy melyik alakot kiről mintázta és melyik ház áll még most is ugyanott? Miért maradt Roger Martin du Gard ezeroldalas regénye, a Maumort alezredes posztumusz? Vajon miért nem írtak ezek az írók valami felhőtlenül nosztalgikus és szórakoztató regényt ellágyultan „emlékszel még, szép volt, de szép” stílusban? Ezek a kérdőjelek maradnak az útjelző táblák azon az úton, melyek szembesítenek írót és olvasót azzal, hogy mi mindent élt át valójában. (Mi az a valójában és mi az akkori valóság? Erről a kettősségről szólva érdemes összevetni Csáth Géza és Szerb Antal kamaszkori naplóját, még akkor is, ha az előbbi csak tervezte annak a bizonyos regénynek a megírását.) Mert mintha csak utóbb tudta volna meg, mintha csak utólag nyomozta volna végig, mint valami krimiben, miként vált azzá, ami lett belőle, és mintha ezek a regények sorra erről a nyomozásról szólnának, mintha minden út innen indult volna. Ahogyan a vonatok. Egy kifürkészhetetlen kilátással elfüggönyözött állomásról. Megpakolva a szerelvény vagonjai különféle tartalmú és kimenetelű eseménnyel, de mindenképpen teherrel, amit csak kipakolni lehet, vagy továbbmenni vele. Vagy éppen leszállni a vonatról, ahogyan Szerb Antal „fogalmazta meg” az utazását.

* * *

Amikor azt írom, hogy Weill, akkor, azt gondolhatja valaki, hogy ez nem is az én kamaszkorom, pedig dehogynem, hiszen Karády is valamiképpen az volt az Omegával együtt. Bonnban alig találtuk meg a koncert helyszínét, mert ugyan a meghívón részletes útleírást adtak, azt azonban nem tüntették fel számunkra is egyértelmű módon, hogy a gyárvárosban, egy szerelőüzemben kerül sor az előadásra. Stílusosan, mert a modern zenei est első részében Kurt Weill-művek előadását hirdette a műsorfüzet, részleteket többek között a Bertolt Brecht verseiből álló Koldusoperából. Hitetlenkedve mutattuk az ajtóban álló egyenruhás fiatalembernek a jegyünket, amely egyébként tulajdonosát feljogosította arra is, hogy aznap a városi közlekedési eszközöket ingyen igénybe vegye. Emelődaruk, esztergapadok, különféle csavarok és szerszámok álltak a csarnok egyik felében, szalaggal körülkerítve, mint az építkezéseken, míg a másikban felállítottak egy ideiglenes kis színpadot, csupán egyetlen függönnyel háttérként, a nézőtéren levő székek is frissen ácsolt alacsony emelvényen álltak. Biztos egy elhagyott, óriási gyárcsarnok, gondoltunk. De aztán, ahogy tovább nyújtogattuk a nyakunkat, gyanút fogtunk: miért hagyták volna itt, egy tönkrement üzemben, a szemmel láthatólag nagy értékű és igen jó állapotban levő munkagépeket? Majd feltűnt az is, hogy a csarnok éppenséggel nem is lepusztult, hát igen, a fehér falon úgy vállmagasságban valóban látható néhány fekete csík, talán olajnyomok, de egyébként jól fűtött, szépen kivilágított teremben ülünk, és akárhogy is meresztgettük a szemünket, pókhálónak, esetleg betört ablaknak a nyomát sem láttuk, sőt a gépeket még por sem lepte be. Nem tudtunk mit gondolni, ott voltak a munkások védősisakjai, a tűzoltó készülékek, s mindez a budapesti Resti kocsma kelléktárára emlékeztetett, de minél tovább nézelődtünk, annál valóságosabbaknak tűntek körülöttünk a tárgyak, cseppet sem volt díszlet jellegük. Végül nem állhattuk meg, és megkérdeztük, miféle épületben vagyunk. A Német Vasutak egyik szerelőcsarnokában – hangzott a válasz –, ide tolatják be nap mint nap a vagonokat, hogy karbantartsák őket, hát nem látjuk, a lábunk alatt az ácsolt emelvény folytatásában ott vannak a sínek, itt délelőtt még rendes napi munka folyt, és csak egy délutánra engedték át a rendezvény szponzoraként a művészeknek.

Nem kevésbé volt szokatlan látvány a két előadóművész, Alice és Ellen Kessler. A Kessler nővérek az egykori Kelet-Németországban, Lipcsében egy mérnökcsalád egypetéjű ikerlányaiként jöttek a világra. Hogy mikor, azt jótékony homály fedi, annyi azonban bizonyos, hogy 1950-ben szülővárosuk operaházának tánckarában táncoltak, majd nemsokára a család Nyugatra települt át, s hamarosan a párizsi Lidóban léptek színre. Énekes-táncos showműsorukkal az egész világot bejárták, több filmet forgattak, többek között Németországban a Marica grófnőt. Nos, Alice és Ellen Kessler a hetvenhez közelítő életkorukkal ma is ragyogó szőke szépségek, a mai showiparnak megfelelően harmincéveseknek néznek ki. Flitteres, dekoltált ruhájukban kiálltak a színpadra, és tökéletesen egyszerre énekelve, csengő hangon, kiválóan artikulálva előadták a Koldusopera legismertebb dalait. A választékos ízlésről árulkodó öltözék, a diszkrét smink, a szépen formált frizura, az egyszerű, gesztikulációtól mentes előadásmód az újdonság erejével hatott. Mi ahhoz szoktunk – Psota Irén, Udvaros Dorottya és Csákányi Eszter előadása jut most hirtelen eszembe –, hogy a Koldusoperát legalábbis koldusokat meghazudtoló, harsány rongyokban kell színre vinni, riszálva és túlgesztikulálva, minél rekedtebb hangon, annál jobb. Mennyire csábítanak ezek a dalok a ripacskodásra, és most így érzékelhető igazán, hogy másról szólnak a balladák nemességével előadva. A másik Kurt Weill-művet, a Brecht szövegkönyvén alapuló A hét halálos bűnt hallva vált számomra nyilvánvalóvá, hogy a Kessler nővérek előadása is lehet hiteles olvasat, nem véletlenül részesültek munkásságukért állami kitüntetésben, és nem véletlen az anakronizmus sem, hogy táncosnőkből akár előadóművészek válhatnak, ahogyan a megjelenített periferikus figurákból is, hiszen éppen Brecht nevéhez fűződnek az elidegenítő effektusok, s az utóbbi darabban a családot, az apát, az anyát és a két kisebb testvért egyaránt szmokingos fiatalemberek szólaltatták meg, egyféle eltávolító hatásként. Brecht mintha csak a Kessler nővéreknek találta volna ki a történetet, a két főszereplőnek azonos a neve, mintha egy személynek a két arcáról,

egymás alteregójáról lenne szó, szellemes szöveg mondja el az ironikus-tragikus történetet, hogyan esik a két Anna a lustaság, a büszkeség, a harag, a mértéktelenség, a szemérmetlenség, a kapzsiság és az irigység bűnébe.

A modern zenei est második része Heinz Karl Gruber, vagyis művésznevén HK Gruber Frankenstein! című „operája" volt. A gyermekversekre épülő zeneművet maga a zeneszerző vezényelte, és ő maga énekelte. Az ismert bécsi zeneszerző 1943-ban született, és a híres Wiener Singerknaben kórusban énekelt, majd nagybőgős lett bécsi rádió szimfonikus zenekarában, de az éneklést sem hagyta abba. Operájában sokféle gyermekhangszert fölhasznál, amelyeken maga játszik, de a zenei hatás eleme a színes műanyag csövek forgatása is, amellyel űrbéli hangokat csal elő. Mindenekelőtt a mű bájos humora a magával ragadó – szemmel láthatóan élvezik a muzsikálást a zenészek is, lazán játszanak, többször elmosolyodnak, bólogatnak –, s a humor igazi ritkaság a modern zenében. HK Gruber komolytalankodik a színpadon, ami furcsaság. Egy távoli asszociáció jut róla eszembe, valahol azt olvastam, hogy egy magára valamit is adó cigányprímás sohasem énekel játék közben. Mert az már egy másik minőség. Szóval, HK Gruber hörög, pici trombitán játszik, fintorog és a lábát rázza, színészkedik – a produkción azonban átsüt a személyiség nagysága; van, akit ez magával ragad, és van, aki otthagyja a koncertet, mert ezt már bohóckodásnak tartja.

Egyébként HK Gruber vezényletével adták elő a Kurt Weill-műveket is. Érdekes, hogy abban az országban, ahol tobzódnak a kortárs zeneszerzők alkotásaiban, a legnépszerűbb „modern" zeneszerzők közé Kurt Weill tartozik, bármely műsorfüzetet lapozzuk is fel, mindig találkozunk a nevével.

* * *

A hegy lábához telepedett az óváros nevezetes katedrálisával, ahonnan ha felnéz az ember, a hegyhátra szórt impozáns várromra tekint, mintha egy reneszánsz festő vászna elevenedne meg. Egész nyáron turisták serege ostromolja, lombhullásra kissé megkomolyodik, ilyenkor inkább az egyetemi város szokásos élete zajlik, s nem véletlen, hogy a környék leghíresebb antikváriuma is itt található, három emeleten a filléres kiadványoktól a tízezer márkás ritkaságokig minden kapható, csak művészeti kiadványokból van ötezer darab.

A város szellemiségének része a művészet pártolása. Ekkor 14. alkalommal rendezték meg a kortárs zene nemzetközi fesztiválját. Péntektől hétfőig fiatal francia és német zeneszerzők mutatkoztak be eddig elő nem adott, frissen komponált műveikkel. Legutóbb még csodálkoztam, amikor gyárcsarnokba voltunk hivatalosak zenei rendezvényre, de most már úgy látom, egyre gyakoribb, hogy hétvégén a gyár átadja ilyenkor egyébként sem üzemelő részlegét a művészeknek. Legutóbb még úgy gondoltam, milyen jó ötlet, hogy munkaszüneti napon is hasznosítják a termeket, s a portások és a biztonsági személyzet is részese így az eseménynek, persze, milyen jó lenne nálunk is a kongó gyárcsarnokokat bérbe adni, legalább lenne bevétel, de errefelé minden éppen fordítva van: a gyár pénzeli az egész rendezvényt. A rendezvényen látszik, hogy nem kevés pénzből állítják ki, a gyárosok pedig tudják, hogy igazi tekintélyt pusztán a tőkével nem lehet szerezni, a művészetpártolás ilyen formája nem más, mint burkolt reklám, amelynek mindkét fél haszonélvezője, ezért még arra is ügyelnek, hogy a gazdagságot diszkréten mutassák fel. Hivalkodni egyébként sem kell, elég csak körülnézni a teremben.

A nyitó koncertet a híres Heidelberg nyomdagépgyár egyik épületkomplexumának aulájában tartották. A fejlesztési részleg hallja önmagában is a kortárs építészet remeklése. Felfedezték, hogy a sportcsarnoknyi teremnek ráadásul kitűnő az akusztikája, annak ellenére vagy éppen azért, mert az egész színtiszta üveg- és vaskonstrukció. A harmadik emelet magasságába szökkenő fák alatt nem mindennapi élmény komolyzenét hallgatni. A hangulathoz tartozik, hogy időnként a magasból egy-egy elsárgult levél lehull, hosszan kering a reflektorfényben, mire hangtalanul földet ér. Ehhez a monumentális miliőhöz talán a barokk zene illenék

inkább, melyhez lélegzetállító dimenziók párosulnak, talán éppen ezt a hatást kívánták elérni a modern kor követelményeinek megfelelően: aki ide betéved üzletkötőként, az törpüljön el a látvány hatására. Választékosan kell a köztudatba belopni a márkanevet. A mamutvállalatok ezért manapság versenyeznek a művészek kegyeiért. Nem véletlenül üdvözli házigazdaként elsőként a közönséget a Heidelberg gyár igazgatója, itt van az egész német média. Számomra az is újdonság volt, milyen tapintatosak a tévé és a rádió munkatársai, semmi csörtögés a lámpákkal, meghúzzák magukat a fikuszok alatt, szinte észrevétlenül felvételez az SWR rádió a borostyánredőny mögött, a fotósok ugyan néha előlépnek a sötétből, de gépük hangtalanul működik, és semmiképpen sem vakuznak bele a koncertbe. A Heidelberg gyár igazgatója nem dicsekszik az eredményekkel, csupán közli, mennyire fontosnak tartja az ipar és a művészet együttműködését, és hogy csupán a fejlesztési részlegben ötszáz mérnök és technológus dolgozik. Felnézek az üvegkupolára, s arra gondolok, vajon mennyit fektethetnek évenként a kutatásba, ha már az épületbe ennyi pénzt öltek? És milyen lehet nap mint nap itt dolgozni, nem túlzás, luxuskörülmények között?

A rendezvény egyik védnöke egyébként maga a francia nagykövet, S. E. Claude Martin, nem véletlen, hogy a francia-német baráti társaság szervezte a koncertet, a másik pedig a város polgármester asszonya, Beate Weber, aki üdvözlő beszédében a francia alternatív zenei együttes és a heidelbergi fesztiválzenekar együttműködését méltatja.

Nem lepődik meg a kortárs zene közönsége, ha a hangszereket nem egészen rendeltetésszerűen használják. Elzbieta Sikora Tramway 28 című alkotását a szaxofon szétszedett részein adta elő egy heidelbergi művész. Hogy mi mindent csináltak már a zongorával, az sem számít újdonságnak. Ezen az esten is inkább húros hangszerként funkcionált, mintsem billentyűsként: a fiatal Anette Schlünz Creation című művében egy csomó lószőrt húzogattak a húrokon, míg a népszerű Bruno Mantovani, aki a szakma véleménye szerint hamarosan nemcsak az Európai Unió országainak szűk keretében lesz ismert zeneszerző, hanem méltán számíthat világhírnévre, pengettette ugyanezeket a húrokat.

Fiatal barátnőnk, Mara Dobrescu akkor készült Japánba, ahol bécsi klasszikusok zongoradarabjait szólaltatta meg. A koncert után megkérdeztem tőle, mit szólt mindehhez, elő tudná adni ezeket a műveket ő is? Erre azt válaszolta, hogy minden zenének megvannak a saját előadóművészei, természetesen ehhez a stílushoz is megfelelő szenzibilitás kell, és speciális technikai tudás ahhoz, hogy valaki az egyik kezével pengesse a zongora húrjait, a másikkal pedig egyidejűleg bonyolult ritmusú játékot produkáljon a billentyűkön, és megint másmilyen érzékenység kell a klasszikus művekhez, a kettőt nem is lehet, nem is szabad összekeverni, ezért nem fordulhat elő, hogy valaki egyik este még lószőrt huzigál a húrok között, másnap pedig Beethovennel lép a klasszikusok pódiumára. Ezt a szakma sem venné komolyan. A modern művészet egész embert követel, életmódot jelent, és főként hinni kell benne.

* * *

Odajött hozzám egy ember a koncert szünetében. Mintha régtől fogva ismernénk egymást, hiszen ő is onnan jött, mintha ez a körülmény eleve összetartozóvá közelítene bennünket. Meglep, hogyan emlékezhet valaki ennyire élesen mindenre több mint fél évszázad távlatából. Mondja, hogy majd felkeres, elmeséli részletesebben is, hogyan jöttek onnan el. Nyugdíjas már, a lánya most doktorál a heidelbergi egyetemen éppen szlavisztikából.

Azt gondoltam, hogy aki 1944 októberében gyermekként ilyen körülmények között kénytelen elhagyni szülőfaluját, az aligha emlékezik vissza szívesen bármire is. Pedig éppen ellenkezőleg, a történtek ellenére nosztalgiát és hihetetlen, de némi honvágyat vélek mondataiból kihallani. Ahogyan elhozza a régi családi fotókat, amilyen könnyedséggel és bizalommal beavat abba, ahogyan éltek, abban van valami múlhatatlan meghittség, hiszen engem ez biztosan érdekel, talán még maradt valami otthon abból a világból; és valóban olyan az egész délután, mintha megállt

volna az idő, felénk is éppen ilyenek voltak a német házak és viseletek. A képeken érzékletesen vonul végig a század történelme: szibériai hadifoglyok, aztán ugyanaz a fiatal férfi jugoszláv, majd német katonai egyenruhában, aztán a másik előbb mint jugoszláv katona, aztán mint honvéd, a két felvétel közti időbeli távolságot nem is lehet érzékelni, ugyanaz a kissé merengő, távolba néző tekintet, feszes tartás. Ők is folyton téves csatatéren harcoltak.

Majd a saját fényképét mutatja. Óvodás volt akkor, éppen hatvanegyen vannak azon a képen, rövidnadrágos kisfiúk és nagy masnis kislányok, hunyorognak a fal előtt, mit sem sejtenek arról, hogy néhány héttel később el kell menniük, hogy talán sohasem látják többé szülőházaikat. Könyveket is mutat, fényképeken örökítették meg a menekülést, a kocsik sorban-rendben haladtak egymás után. Vajon abból az óvodai tagozatból hányan ültek a kocsikon? Rendkívül alapos a faluról készült kismonográfiák dokumentumapparátusa: hogy a kívülálló is kiismerhesse magát, a németekre jellemző precizitással még széthajtogatható térképpel is ellátták, a lakosság legfontosabb adataival egyetemben; a képeken szereplő személyeknek nemcsak a nevét, hanem még a házszámát is feltüntették. (A járeki ember odalapoz, ahol az ő családja szerepel az ábécérendben, megmutatja, hol vannak az ő születési adatai.) Még azt is lejegyezték név szerint, kik voltak a fegyőreik, mikor születtek, milyen kegyetlenségeket követtek el. Szolgáljon ez is örök tanulságul.

Nem voltunk mi gazdagok, mondja, mégis a második világháború idején Németországból, Bécsből meg Magyarországról is jöttek hozzánk vendég gyerekek, mert náluk már nem volt mit enni, itt vannak a képek, hogy örülnek a nyaralók a malacoknak, a lovaknak, nálunk aztán föletették őket, jóltartották, úgy mehettek haza. Az ilyen gyerekkori barátságok egy életre szólnak. Látja, ez volt a házunk!

Idilli képeket nézegetek a boldog békeidőkből. Dehogy is ábrándítanám ki azzal, hogy bevallom, sohasem jártam Járekon, ha most visszagondolok, rájövök, nem ismerem a falut, nincsenek ott ismerőseim, csak átsuhanó képeket tudok róla felidézni, Temerin vagy Becse felé menet, és akárhogy igyekszem, nem jut eszembe, hol is lehet az önkiszolgáló, vagy ahogy itt nevezik, szupermarket, amelynek a helyén még hatvan évvel ezelőtt az evangélikus templomuk állt.

És a fotók, melyeket elém tesz, egyszeriben megelevenednek, még ilyen reménytelenül nagy időtávolságból is. Arról is szólnak, hogy a járekiak itt, Németországban továbbra sem szakították meg egymással a kapcsolatot, jelentősebb ünnepekkor rendszeresen összejönnek, valahol lélekben továbbra is létezik az a falu, ahonnan eljöttek, függetlenül a fizikai távolságtól, a könyv címe is erre utal, amelyet nézegetünk: „A mi Járekunk, a mi falunk, a mi életünk”. (Szerzője, Michael Schmidt szintén Járekon született, civilben ingatlankereskedő, komoly szaktudással rendszerezi adatait, mondatai sohasem kalandoznak el és nem lábadnak könnybe, ami az amatőr helytörténészek gyerekbetegsége szokott lenni. Nem, ez az úriember nem hagyja, hogy bármely ponton is az elfogultság vádja érje. A könyv Spiegelbergben jelent meg 1981-ben.) A hely virtuális létét csupán a hajdani képek hitelesítik, kevés szó esik már arról, milyen a település mai képe. Valójában nem kívántak soha visszatérni. Nem követelik vissza jussukat, gondolom, ezek a tények mindig is megnyugtatóan hatottak a házaikba költözőkre.

Sokan hazalátogattak később, megmutatták a gyerekeiknek is azt a földet, ahol születtek, és ahova az őseiket több mint kétszáz évvel ezelőtt telepítették, különösen a temető látványa volt megdöbbentő, ledöntött sírkövek fogadták őket, az egykori lágerben elhunytak tömegsírjait belepte a fű, a hatvanas évek elején készült felvételen jól látható, kecskék legelésznek rajta.

A nővéreim jártak otthon később, elmentek a szülői házba, de nem azt találták, amit reméltek, már semmi nem állt a helyén, omladoztak a falak, az épületnek nem viselték gondját, addig laktak benne, amíg végleg össze nem dőlt. Én nem akarom látni többé, megzavarná azt a képet, amely bennem él; szépnek szeretném hinni most is, mint minden ember, azt a világot, ahol születtem. Meg aztán kártérítést is kaptunk az ötvenes években, mondja komolyan, a postán ezer márka volt

akkor a fizetésem, emellett örökségünk szimbolikus összegnek számított: négyszáz márka, legfeljebb egy heverőt lehetett rajta venni. Ennyi maradt a szülőföldből.

* * *

Egy napló került a kezembe. Bácskai németek is szerepelnek benne, akiknek sorsáról a járeki ember is beszélt. „Akkor" tizenhét éves volt a lány, aki írta, körülötte iramlott az a bizonyos „történelem", amit a körülményekre való tekintettel talán mindörökre idézőjelbe tennék. Egyszóval az ő saját történelme volt, amit hurcolt magával egy életen át, egy pontos megfigyeléseket tartalmazó, visszafogottan megfogalmazott, mégis emotív napló, amiről tudta, hogy amíg él, nem adhatja ki, hiszen amit megörökített, az ellentmondott mindenféle kanonizált világképnek, dialektikus rendnek, amit az utókor a fejekben utólag el próbált rendezni, a második világháborút követően intézményesen is, különösen azoknak a fejében, akik később születtek, és fogékonyak voltak arra, hogy el is higgyék, amit a tankönyvek írtak. Ebbe a békébe beletartozott az ikonfestés, létrehozták az újkeletű szentek panteonját, melyben a partizánok meg az oroszok becsületes és bátor és ravasz és emberséges felszabadítók voltak e tájon, regények és filmek ezre szólt a hőstetteikről, ma már közhely, miközben „akkor" ott osonkodtak velük szemben balgán és aljasul a jellemhibás, gyáva és megszálló fasiszták. Ki merészelt volna ebben a fekete-fehérre osztott mezőben árnyalatokat és egyedi eseteket keresni? Mégis akadt egy a lány, aki átható tekintetével bele merészelt nézni a szemébe ezeknek is, azoknak is, mi több, véleményt kívánt formálni róluk írásban, következetesen az elveihez, ahogyan nevelték; a németeknek szurkolt, mert őket ismerte, mert ők voltak a barátai, a szerelmei. Mondhatta vagy írhatta volna: napló barátaimnak, csak azért is. Akár az egész világ ellenében is.

A felszabadulás végeérhetetlen hónapjait meneküléssel töltötte, rejtőzködött, nehogy megerőszakolják. A naplónak második része olyan, mint egy kalandregény, arról szól, miként jár túl hol egy partizán, hol egy bolgár, hol pedig egy vörös katona eszén. Mindez nevekkel, időpontokkal, valós helyszínekkel. Ilyen szempontból ez a második világháború „történelmi sikertörténete", miként maradhatott egy honleány a fronton ártatlan. A második világháború egyik elhíresült csatájának arcvonalán.

És persze ahhoz sem kell semmiféle magyarázat, hogy a napló miért nem láthatott napvilágot soha. Már semmit sem lehet megkérdezni a szerzőjétől. Talán publikálni sem akarta volna, amit leírt, mert minden róla szólt, és nem mindenki hajlandó a lelkét közszemlére bocsátani. Nem véletlenül említem a lelket, hiszen tele van imádsággal és hittel. Tény az is, hogy a hagyatékában maradt fenn, életében valószínűleg senki más nem olvasta, ő viszont élete során többször elővehette, erről tanúskodik néhány utólagos megfogalmazásbeli csiszolás. Hogy mi volt vele a szándéka vele, csak találgatni lehet: végül is őrizte élete végéig a sűrűn teleírt füzetet, talán az utókor számára, hiszen volt annyira intelligens már tizenhét évesen, hogy rájött, amit akkor átélt, nem akármilyen kor volt, nem akarta elfelejteni ezeket a történeteket, mert azt gondolhatta, hogy maguknak a történeteknek is hatalmuk van mindenfajta gonoszság felett, minden történet csupasz valójában is örök érték marad, akár az arany, a halhatatlanság részévé válhat.

Nem is furcsa a napló(író) magánya. Az írásnál magányosabb foglalatosság nincsen. Hallgatott mindarról, amit átélt. Arról pedig különösen hallgatnia kellett, hogy mit gondolt. Az alábbiakban a napló első részének feldolgozása következik. Csakis fikcióként lehet tehát olvasni, másként itt nem is szerepelhetne. Remélhetően a teljes szöveg is megjelenik egyszer korabeli helyesírással, betűhíven sajtó alá rendezve, szerzőjének neve alatt.

Azért tartottam az első részt érdekesebbnek, mert a felszabadítók garázdálkodásáról, nemi nyomoráról már íródtak egész könyvek, értékes szépirodalmi munkák is. Ami itt következik, az viszont számos rendhagyó fénytörésbe helyezett eseményt örökít meg. Főleg azok a részek

döbbenetesek, amiről az utókor már a színét és visszáját is feltárta, de az „akkori” naplóíró eleve nem helyezhette magát a mindentudó történetírás kontextusába, nem latolgatott semmit öröknek vélt igazságok közt, a tényeket is csak úgy minősítette, ahogyan egy tizenhét éves lány tehette, a saját meggyőződése szerint, köntörfalazás nélkül. Ma sem kellene semmiért mentegetőznie. Sok mindenről pedig tudomása sem lehetett, hogy mi miért történt körülötte, mint ahogyan arról sem lehetett fogalma még akkor néhány kulcsfontosságú epizód esetében, hogy pontosan mit látott, miről is szerzett tudomást valójában.

A Drávaszög miliőjéből implikált balladás hang, az ismétlődő elemek gyakorisága lehet ösztönös is, de éppen ezek alapján mégis inkább szépírói ambíciókra és tudatos komponáltságra gyanakszom. De vannak további tanulságai is a naplónak: mintha egész életén át írta volna, és mintha kora ifjúságának egy háborgó érzelmekben gazdag periódusát zárta volna le vele. Hogy mennyire fontos lehetett számára ennek az egyetlen könyvnek a megírása, bizonyítja az is, hogy megőrizte a napló piszkozatait. Tehát ezek nem hirtelen fel-indultságból írt, meggondolatlan mondatok, hanem éppen ellenkezőleg: igencsak beszédesek az átfogalmazások és kiegészítések szempontjából. Jeles írók is dolgoztak ilyen módszerrel a kiadás érdekében, de itt ilyesmiről szó sem lehetett. Az emlékezésnek mégis minden mozzanatában pontosnak kellett lennie, hiszen ő is a kamaszkorához ragaszkodott, és ebben a háború hozta véletlenek igencsak emlékezetesek maradtak. A kamaszkorhoz való ragaszkodás bizonyítéka az is, hogy nem dobta ki a piszkozatokat, még azután sem, hogy elkészült a véglegesnek szánt változattal. Viszont ez a véglegesnek vélt változaton is folyton változtatott az évek és évtizedek során. Nem akart megválni az emlékektől, hiszen ezért írta le, ezt a naplót akarta kebelére ölelni azokért, akinek az emlékét őrizte. A veszteségeken sohasem tudta túltenni magát, ennek bizonyítéka, hogy bizonyos neveket az eredetei szövegből évtizedekkel később is kiemelt, szinte megszállottan átírt, amikor látta, hogy az alapírás, ahol ceruzával készült, bizony rohamosan halványul, márpedig bizonyos személyek neve nem tűnhetett el, hiszen ezek a nevek és az általuk felidézhető élmények már sehol nem maradtak fenn. Akiket szerettet, azokat a naplón keresztül a halhatatlanságba próbált átmenteni. Ami ezután következett, az már keserűséggel töltött el, ha írt is későbbi eseményekről, az intenzitás alábbhagy. Nem hiszem, hogy a történelem érdekelte a kamaszlányt igazán. Ami ezután jött, azt nem is próbálta ugyanilyen műgonddal lejegyezni, a végéhez már vázlatok sem tartoznak. Sem az új rendszerben, sem az új kollégák között nem talált szellemi társakra, tragikusan egyedül marat, bizalmatlanná vált, ettől a napló vége már egy reménytelenül nyomasztó, szocialista világot örökít meg. Jóslatai sorra beváltak.

A napló elején ki mer még mondani kételyt és boldogságát, ez beragyogja az emberi kapcsolatok bizalmáról felvázolt képet. Azért különösen dédelgetett kincs számomra a napló, mert a benne szereplő Darázs a szülőfalum, tehát ezt a terepet ismerem, akár a tenyeremet, magam előtt látom ma is az utat, melyet ez a lány „akkor” bejárt, és ma is végigfut a hátamon a hideg, ha belegondolok, hogy éppen akkor, amikor a napló alábbi sorai íródtak, pontosan azokban a napokban araszolt előre ugyanazon a kövesúton Kiskőszegen, majd Darázson át Radnóti Miklóssal az a bizonyos „erőltetett menet”. Egy éjszakát Darázson töltöttek, hosszú idő után itt kaptak tisztességes élelmet. Rendezték soraikat, őrzésüket új Volks-SS-ek vették át, kísérték őket tovább Mohács felé. Hogy mögöttük mi következett az ezt követő napokban, kiderül a naplóból.

* * *

Tegnap este érkeztek meg a szüleink. Visszafelé jövet kocsit sem kaphattak, a kofferokat tragacson tolták idáig a bokáig érő sárban.

Reggel szentmisére mentünk, hálaadásul a szerencsés megérkezésért, gyónt és áldozott az egész család, s egyben kértük Jézus Szent Szívét, legyen erősítőnk a nehéz napokban. Késő délután nagyszüleinket látogattuk meg. Ők nagyon mennének haza Bácskába, különösen szegény Ómami. Én, amennyire tudom, igyekszem őket lebeszélni, ne szakadjunk el egymástól. Miután itt, helyben nincsenek rokonaink, legalább mi legyünk együtt. Végre lemondtak ők is Bácskertesről. Nagyszüleink kis villája közel van a templomhoz. Tőlük gyönyörű kilátás nyílik a Dunára. Beszéd közben élvezhettük az elénk táruló tájat. Estefelé hazaballagtunk. Húgommal a kereszt felé vettük utunkat. A kőből faragott keresztet ezernyolcszáznegyvenben állították fel. Átélte a történelem vérzivataros napjait is. A festéket rég leoldotta róla a sok hosszú eső, de meztelen, szürke egyszerűségében is fölemelőnek hatott! Vadvirágos tisztásban állt, szőlődombok vették körül. Talán csak a töviskoronás Megváltó tudhatta, mivé lesznek ezek a dombok! Itt szoktam többször imádkozni a természet magányában, ahol nem zavar senki, csak a madarakat hallani. Itt érezhettem csak igazán, hogy létezik egy felsőbb erő, amely a természetet ilyen tökéletes harmóniában tartja, és amely mindenek felett uralkodik – ezt próbáltam Katónak megmagyarázni. Amint hazafelé ballagtunk, gyönyörködtünk a napnyugtában. De Bácska fölött sötétszürke volt az égbolt, míg Baranya fölött, és innen messze-messze bíborszínű, a Mecseket és Harkányt sejtelmes violaszín borította. S az alkonyodó természet mintha a valóságot tükrözte volna: Bácska felől fenyeget a veszély, ott garázdálkodnak a partizánok, fölötte még az ég is oly borús. De a Dunántúlon áradó a fényesség, mintha a reményt, a hasadó hajnalt jelentené! Igazán a természet olyan, mint a nyitott könyv, amelyből sok szépet lehet tanulni!

Másnap ismét szentáldozáshoz járultunk. Hazánkért ajánlottuk fel. Megható volt ez a szentmise. Amikor az „Isten, hazánkért térdelünk elődbe” esdeklő dallamai töltötték be a kis templomot: szívembe úgy belényilallt, mert éreztem a nehéz idők szelét, melyek kint várakoznak a kapuk előtt, és ha nem is nyitjuk ki őket jószántunkból, ránk törnek, és mi tehetetlenek leszünk. Közben tovább szárnyalt a szent ének: „Ránk, bűnösökre minden verés ráfér.” És ekkor lelki szemeimmel újra láttam hittanáraimat, és mintha hallanám újból oktatásukat: „Végtelen isteni terveim áldozatokat követelnek. Ha lesznek köztetek szentek, hősök és vértanúk, úgy megmenekül Mária országa! Ha pedig nem tudtok áldozatot hozni, úgy elpusztul!” Az előttem lévő padban három katonatiszt és tucatnyi fiatal lány imádkozott egymás mellett. A mise alatt a százados úr térdre borult, egy szőke lány zokogott, a többiek halálsápadtak lettek. Utoljára a Himnusz következett. A tisztek lehajtott fővel énekeltek, hogy leplezzék megindultságukat. A szőke lány nem tudott már „vigyázzban állni”, zokogva a padra borult. Én a belső fájdalomtól egész testemben remegtem, szemem befelé hulló könnyektől égőn, szárazon tapadt az oltárra. A mise után rengeteg katonát láttunk a faluban. Azt beszélik a falusiak, hogy a Duna túlsó oldalán már az oroszok vannak. Hamarosan átjönnek, legyünk boldogok, és várjuk őket örömmel, mert ők fogják meghozni számunkra az igazi szép életet. „A németeket pedig úgy kifüstöljük vidékünkről, hogy írmagjuk sem marad többé!”

Egy hete tart a bizonytalanság. A helyben állomásozó katonaság három százaléka letette az esküt. A többi várja az oroszokat, és nem hajlandó tovább harcolni. Amikor ezeket tudomásul vettem, Apitól elkértem a kulcsot, és előresiettem, szótlanul, lehajtott fővel. Egyedül akartam lenni. Szívemet kimondhatatlan fájdalom tépte. Útközben nem láttam, nem ismertem senkit. Otthon az asztalhoz ültem. Előttem a reggeli, de az étel nem akar lemenni a torkomon... Két kezembe temettem arcomat, és gondolkodtam. Éreztem, nagyon elsápadtam. Lelkemben megjelent egy kép: a tihanyi tanfolyam! Százszorozva hallottam dr. Kokas Eszter s a többi vezetőnk tanítását: „A mi célunk a szebb jövő megteremtése az ifjúságon keresztül. Neveljük a leányokat vallásos, családias és hazafias szellemben!” És százszorosan hallottam kiáltásukat: ne hagyjátok az ifjúságot a bolsevizmus karjai közé menekülni!!! És most itt ülök

tehetetlenül. Az életemmel is számoltam, annyira mentem volna Újvidékre, hogy senki sem tudott lebeszélni róla! „Egyik kezemben fogom a keresztet, másikban a nemzeti zászlót. És a két drága ideálért, ha kell, életemet is odaadom!” Most mindent a szívembe kell zárnom! Semmit sem adhatok tovább a magyar ifjúságnak... Tovább gondolkodtam: Magyarország földrajzi fekvésénél fogva ütközőpont a Kelet és a Nyugat között. Ha már választanunk kell, miért választjuk éppen az istentelen, barbár keletieket, amikor nyugatról kaptuk a kereszténységet és a műveltséget? Hiszen az otrantói csata hőse maga a kormányzó úr volt, az első férfi, aki Európában a bolsevizmus ellen harcolt. Fia, Horthy István kormányzóhelyettes úr önként ment az orosz frontra. A rádióban hallgattam a beszédét is. Ő a talpig becsületes ember, az önfeláldozó bajtársiasság példájával járt elöl. Midőn neve napja közeledtére üdvözletet kap az Actio Chatolicától, melyben egyúttal hazahívják, hogy itthon ünnepelje neve napját. Ő azonban szeretettel megköszöni a meghívást, és szerényen írja: „Köszönöm a magyar testvérek szeretetét, most nem mehetek, miután első a hazám boldogulása, amiért küzdeni kell az utolsó csepp vérig.” És éppen névünnepén hősi halált halt Magyarország reménycsillaga, daliás vitéze... Hitvese, a jóságos Nagyasszony, a leventelány-mozgalom országos védnöknője, azonkívül mindenütt otthon van, ahol segíteni lehet; a kórházak sebesültjeit vigasztalja, ápolgatja, és ott van, ahol az özvegyek, árvák könnyeit kell letörülni. Minta most is magam előtt látnám a Nagyasszonyt, amikor 1942-ben Szabadkára jött. Célja a kórház sebesültjeinek látogatása volt. Első útja a Miasszonyunk Leánynevelő Intézetbe vezetett. Magas, karcsú alak. Szőke haj. Szelíd, kék szem, mosolygó ajkak. Magatartása méltóságteljes, míg lényéből a szeretet sugárzik. A zárda kápolnájában térden állva szentmisét hallgatott. Ezt követően miért nem követjük mi is nagyjaink példáját?! Miért nem harcolunk mint becsületes magyarok és igaz hősök? Mert a kommunizmust, hiszem, tudom, magunkévá tenni soha, soha nem lehet! Ellene csak küzdeni kell! „Édes hazám, Magyarország, beh szomorú a te orcád!” Tested száz halálos sebből vérzik, a fájdalomtól vonaglik... Nem bírtam már tovább, az asztalra borultam zokogva. Ekkor valaki gyengéden megszólított: „Marika, miért sír ennyire, ki bántotta?” Meglepetésemre egy daliás tábori csendőrt pillantottam meg. Ahogy jobban szemügyre vettem, Gyuri állt előttem, a kedves bácskai ismerős. Elbúcsúzni jött hozzám. Ekkor értek haza a szüleim is. Gyuri okosan érvelő mondatai megnyugtattak. Az sem hangzott patetikusan, amikor ezeket mondta: „Inkább még ma haljak meg a becsület mezején, semhogy gyáván eláruljam a hazámat.” Tehát még vannak hősök? Még ha kevesen is.

Nemsokára feljött Czirfusz bácsi. Vele nagyon egyetértettem. Istenem, bárcsak ne tanúsítanának ellenállást. Ha még így is elveszítenénk a csatát, jobban meg tudnék nyugodni annak tudatában, hogy a tőlünk telhetőt megtettük. De így, hogy a katonaságnak mindössze 3 százaléka hajlandó csak harcolni, a többi tárt karokkal várja az oroszokat, ebbe már nem tudok belenyugodni! Ezek nem tudják, hogy mi vár rájuk! Délután többen feljöttek hozzánk, akik lelkesen várták az oroszokat. Belefáradtam a vitába. Tudtam, a tanár is eljön. De mert a politikában és a világnézetben eltért a véleményünk, megszöktem előle. Elmentem hazulról, még a szüleimnek sem mondtam meg, hová. Azok az emberek, akik nálunk a kommunizmust dicsérték, igencsak lehangoltak. Annyira vágytam a magány után, csalódásaim szinte kergettek hazulról. El innen, el, minél távolabb ezektől az emberektől. Pedig tudtam, mert kihirdették, veszélyes a hegyen járni. Sehol egy teremtett lélek. Egyedül voltam, betakart az októberi vasárnap délután párás csendje. Álltam a kereszt előtt, és azt kértem, hogy álljanak ellent a katonáink, ne adják meg magukat a vörösöknek! Egyszer csak az „Állj, ki vagy!” harsogó vezényszava zavart meg imámban. Amint megfordultam, három tisztet és egy kiskatonát láttam. A honvéd puskáját felém szegezve tartotta. A százados pedig erélyesen rám szólt: „Mit keres ilyenkor itt, a hegyen, amikor tilos erre a járás? Azonnal igazolja magát! És miért bohóckodik itt előttünk, gondolja, hogy én nem vagyok vallásos?” Mindez igen váratlanul ért engem, és módfelett meglepett. Igazolvány nem volt nálam, tehát kémnek néztek. Az őr feltűzte szuronyát, és vigyázott reám. A többiek elmentek a katonaorvosért, aki majd megvizsgál

engem. Három órán át fogoly voltam. Miután hosszú, göndör fekete hajam volt, loknikba fésülve, azt hitték, hogy álhajat, parókát viselek. A doktor úr a vizsgálat után meggyőződött hajam eredetiségéről. Megállapította továbbá, hogy tetvet sem kaptam még a katonáktól. Ezen egyenesen felháborodtam! Aztán mondtam, otthon igazolni tudom magamat, most azonban semmi írás nincs nálam. A százados úr, így szólt az őrhöz: „Jancsi, elkíséred a kislányt haza, csak azután bocsátod szabadon, ha megfelelő igazolványa van, annak hiányában viszont bekíséred a katonai fogdába!" Na, ez jó mulatság lesz, gondoltam. Hazafelé indultam a fegyveres katona kíséretében. Már este volt. Még egyszer felfohászkodtam: „Magyarok Nagyasszonya, segíts árva népeden, ne hagyj elveszni bennünket! Szűzanyánk, oh, add meg honvédeink ellenállását! Hiszem, hogy kérésemet meghallgatod! Szívemből kértelek a keresztnél, Égi jó Édesanyám, segíts!" Szomorúan ballagtam, hideg szél fújt. Egyszerre csak megszólaltak az ágyúk. Álmodom vagy valóság? A magyar tüzérek ágyúgolyói repülnek innen át a túlsó oldalra. Hála Istennek, mégiscsak ellenállnak! Oh, köszönöm, Szűzanyám, segítségedet! Otthon szüleim nagyon aggódtak értem. Anyi Katókával a kapuban állt, és reám vártak, nem jövök-e már. Annál nagyobb volt a meglepetése, amikor este ágyúdörgésben, egy honvéd kíséretében pillantott meg. Én pedig mosolyogva elkiáltottam magam: „Anyi, én fogoly vagyok!" Persze, tréfának vélték. Azonban az őr komoly kijelentésére elképedtek. A benti társaság erre mind kiszaladt az udvarra, és módfelett csodálkoztak. Api megdorgált, amiért ilyen veszélyes időben elszöktem hazulról. Bocsánatot kértem, majd később bővebben elmondtam, mi vitt rá az eltűnésre. Az őr a leventelány-vezetőnői bizonyítványomat vitte el a százados úrnak. Remélem, az majd többet mond el rólam minden szónál, abból majd elhiszi a százados is, hogy nem feltűnősködni mentem a kereszthez, hanem igaz magyar hazaszeretetem és vérző szívem húzott oda. Miközben az ágyúk és aknavetők folyton szóltak, egész este a gádorban voltunk, több ember is menedéket kapott nálunk, feljött a tanár is, délután is nálunk volt Később katonák is jöttek, akik akkor érkeztek hozzánk, Kiskőszegre. Egy mohácsi katona szomorú nótákat tamburázott, és a harci zajban olyan volt a dallam, mint az imádság...

Kedden, szerdán és csütörtökön lövöldözéseket hallottunk. Megtudtuk, hogy a Duna bácskai oldalán mégsem oroszok voltak, hanem partizánok. Vasárnap előtt is lehetett hallani puskaropogásokat. Persze, a partizánok próbálkoztak, átjöhetnek-e már szabadon. Bizonyára vasárnap este meggyőződhettek róla, nem fogadják őket tárt karokkal, sőt inkább ágyúgolyókkal. Ezekben a napokban heten megsebesültek a helybeli civilek közül. Egy sánta fiatalember az ép lábába kapott halálos lövést. Egy leány szeme világát gránátszilánk vitte el. A sebesültek száma folyton szaporodott.

Vasárnap még egyszer szentmisére mentünk. Czirfuszék szintén. Mielőtt a templomba jutottunk volna, a túlsó oldalról kattogni kezdett a géppuska. Úgy látszik, a templomba menőkre céloztak, a közelünkben kaszált a halál, de a hívekben kárt nem tett. Ekkor ereszkedtünk először négykézlábra, és nem gondoltuk volna, hogy eljön még a sárba hasalás ideje is. Megkezdődött a szentmise. Kevesen jelentünk meg, és szokatlanul sápadtak voltunk. Csend uralkodott. Szívem fájdalmában vergődött. A legnagyobb áhítattal imádkoztam. Csak az oltárra figyeltem. Jó pásztorunk minden mozdulatából, vonásából szintén a belső fájdalom tükröződik vissza. A Confiteor alatt váratlan dördülés rázkódtatja meg a levegőt. Csak úgy kongott, visszhangzott tőle az egész templom. Szem szárazon nem maradt, és talán mindenki forrón imádkozott. Én az utolsó padból gyorsan a Jézus Szíve-oltárhoz menekültem, nem félelmemben, hanem mély megrendülésemben. Ott térdre rogyva esdeklőn kértem a Szent Szívet, ne engedje az istentelen kezek fegyverét győzni, hiszen éppen a templomra lőnek a csárdától. Éppen a szemközti partról! Szememből hullni kezdtek a könnyek, amikor a pokoli tombolásban lelki vezetőnk imádásra mutatta fel az Úr szent testét és szent vérét. Az egész mise alatt lőtték a templomot. A mise végén Lelki atyánk közvetlen szeretettel szólt hozzánk,

figyelmeztetett bennünket, hogy az oldalajtón, egymás után, lassan menjünk ki, óvakodjunk a hirtelen mozdulatoktól, mert azt félreérthetik, és azonnal ránk lőnek. Ő azonban a főajtón távozott. Egy darabig állt, és a túloldalra tekintett, mintha csak azt kérdezte volna tőlük, hogy engem is meg akartok semmisíteni, vagy csak a templomot. Ezt a gesztust aligha lehetett félreérteni, Deák István szembenézett a halállal.

Amikor mindenki elment, újra tűz alá vették a templomot a bezdáni oldalról. Alaposan megrongálódott. Ugyanígy az iskola és a községháza is. Újabb sebesültekről és áldozatokról kaptunk hírt.

Délután feljöttek hozzánk Czirfuszék a hegyre. Api kicsit tamburázott még, közben iddogáltak.

1944. október 30. Napról napra többen jöttek, ekkor mondták rájuk először, hogy menekültek. Délelőtt még arról beszélgettünk, ha már Bácskától elszakadtunk, legalább egy otthonunk még maradt, ahol békén élhetünk. Délután azonban megjött a katonai parancs Kiskőszeg kiürítésére, és egyszeriben egy életre-halálra szóló ütközet feszültsége töltötte be a levegőt. Húgommal addig nem is éreztünk igazi nélkülözést. Most azonban el kell mennünk haladéktalanul, mert különben... Ha visszajövünk, talán romokban találjuk mindkét otthonunkat.

Egy csendőr állított be hozzánk váratlanul, elismételte hivatalosan is a parancsot, amiről már hallottunk: „Kiskőszegről minden civilnek távoznia kell, hogy minél kevesebb vér folyjon. Súlyos harcoknak nézünk elébe!” Mintha nem is a mi falunkról lett volna szó, hiszen itt ilyesmi nem történhet! Csomagolni kezdtünk, teljesen ösztönösen, már nem először gondoltuk végig, mi is lehet a legszükségesebb, ha mégis menni kell, mennyit bírunk el a két kezünkkel. Nem vihetjük el a képeket a falról, sem a tamburát. Búcsút mondtunk az Orgona utca 444-nek.

1944. október 31**.** Kedd van, korán keltünk. Arra gondoltam: de jó volna puha ágyban aludni! Csak most éreztem igazán az otthon hiányát, amikor el kellett hagynom. Katóval a nagyszüleimhez mentem elbúcsúzni. Ők akkor már a második hete a pincében aludtak, ahol főzni sem lehetett. Hiába hívtuk őket, hogy jöjjenek hozzánk, nem merték őrizetlenül hagyni a házukat. Végigfutott az agyamon, mit tett velük a háború: földjük és gyönyörű házuk van Bácskában, Horvátországban nagy szállásuk kétszáz hold földdel, itt, Kiskőszegen csinos kis nyaralójuk, rálátással a Dunára, és most megtörten és öregen egy pincében tengődnek.

Úgy indultunk útnak, hogy arra is felkészültünk: ha úgy hozza a sors, az árokba húzódunk... Az erdei úton egy kis házikóba tértünk be, ahol befogadtak bennünket. Utánunk még sokan jöttek a faluból, rokonok és ismerősök, és mind maradni akartak, mert nem volt hova menniük. Láttuk, hogy képtelenség maradni, nem férünk el ennyien. Darázsra indultunk szállást keresni. Estére értünk oda. Sokáig jártunk házról házra, míg végre egy Bosnyák nevű asztalos kiadta nekünk a kamráját. A felső épületben a rokonai leltek menedékre, ráadásul még német altiszteket is szállásoltak el hozzájuk, azok foglalták el a tisztaszobát. A melléképületben SS-Jagerek voltak, Martin és Jóska. Mi érkeztünk utoljára, nekünk a kamra jutott. Rideg, csupasz téglás, repedezett falú helyiség volt. Szalmán aludtunk a földön. A kicsi ablakon besütött a holdsugár, és én sokáig ébren feküdtem...

1944. november elseje. Reggel szentmisére mentünk a Jézus Szíve-templomba, aztán vissza a kamrába. Kis sámlikon ültünk, hokedli volt az asztalunk, úgy kanalaztuk a tegnapról megmaradt, hideg levest.

Az bántott legjobban, hogy még csak levelet sem írhattam senkinek, mert nem járt a posta.

Délben meghívtak bennünket ebédre, igazi magyaros vendégszeretettel, Burján mészárosék. Azt meséltük, hogy két héttel ezelőtt még mi adtunk szállást hat embernek, és akkor nem gondoltuk volna, hogy két hét múlva mi is mások kenyerére szorulunk. Mindenszentek lévén, délután kimentünk a temetőbe. Ilyenkor egyébként mindig Bácskertesen voltunk, és elhunyt hozzátartozóinkért imádkoztunk. Sírjukra virágot vittünk, gyertyát gyújtottunk. Most a nagy keresztnél emlékeztünk meg róluk, ahol az idegenek szoktak megállni.

1944. november 2. Reggel szentmisén voltunk. Később meglátogatott bennünket két fiatal német katona, ők is bácskaiak. Mesélték, hogy családjukat táborokba hurcolták a partizánok, ezért csatlakoztak a volksdeutschok közé. Délután váratlanul megérkeztek a nagyszüleink. Állandóan szakadt az eső, és nagy volt a sár.

1944. november 3. Még mindig nem állt el az eső, reggel szentmisére mentünk a faluba, a Szent Borbála-templomba, Czirfuszékkal is találkoztunk, a plébánián voltak elszállásolva. Délután megismerkedtem Juliskával, ő Bosnyákék szomszédja, 18 éves. Később bemutatkozott a német altiszt is, sokáig beszélgettünk, Tóni igen okos és ügyes fiatalembernek látszott.

Este vihar kerekedett, dörgött és villámlott! Az öregasszonyok intő égi jelnek tekintették a szokatlan időjárást. Elégették a szárazvirág-koszorúkat, melyeket a templom búcsúján szenteltek meg. Ekkor még nem tudhattam, hogy megérezték, mi történt ezen a rettenetes, istenverte, novemberi villámokkal sújtott napon a Duna túloldalán.

1944. november 5. Megható mise volt a Jézus Szíve-templomban. Mi ennek a templomnak a szomszédságában laktunk, a hegyen. Délután mindenki elment hazulról. Engem is társaságba hívtak: Juliska, a barátnője és néhány fiú kirándulást szerveztek a szomszédos faluba, és nem akartam velük menni. Késő délután elindultam a szurdokon felfelé, a darázsi hegy tetejére; egyszer csak egy kis erdőbe értem, vadgesztenyefák sorakoztak szép rendben, sokáig álltam azon a helyen, és gyönyörködtem az elém táruló panorámában. Napnyugta után értem haza. Közben Juliska is hazaért a társasággal együtt, ekkor mutatta be a fiúkat. Hosszabb ideig beszélgettünk, elég kellemesen folyt a társalgás.

1944. november 6**.** Sétapálcák helyett botokkal felszerelkezve kirándultunk a hegyre. Hű kísérőm a húgocskám volt. Festő ecsetjére kívánkozott volna a Dunántúl természeti képe. Este, amikor hazaértünk, átjött Juliska és a legfiatalabb SS-Jager, Stefi. Együtt kártyáztunk. Vacsora után a házigazdáék meghívtak bennünket egy pohár italra, ott ismerkedtem meg W. Péterrel, ő volt a háznál lakó katonák közül a legdaliásabb és a legszelídebb.

1944. november 7. Szentmisére mentünk. Aztán kártyáztam délig a katonákkal. Estefelé váratlanul meglátogatott bennünket Czirfusz tiszt úr, komor beszélgetés vette kezdetét, tulajdonképpen búcsúzni jött... Alighogy elment, vacsora után jött Tóni, Péter és a többiek kártyázni. Egyszeriben vidám hangulatot teremtettek. Valamennyien bácskaiak voltak, csak Tóni jött a Szerémségből, Vukovárról.

1944. november 8. Délelőtt Juliskánál voltam, és szakadt harisnyákat stoppoltam. Délután átjött Tóni és Péter, alighogy kártyázni kezdtünk volna, Pétert nemsokára elhívták. Tóni még maradt, de a játékot abbahagytuk, a frontról mesélt, hogyan sebesült meg, hogyan került fogságba, és milyen kalandos körülmények között oldott kereket. Este egyedül maradtam egy kis időre, így pótolhattam lemaradásomat a naplóírásban.

1944. november 9. Délelőtt a házigazdánál nadrágokat stoppoltam, foltoztam, közben a gyermekeknek meséltem. Bosnyákéknak két kislányuk van, de a rokon menekültek gyerekei is itt voltak. Később elmentem tojást keresni, és mire visszaértem, üzenetek vártak a német katonáktól. Szerettek volna személyesen elbúcsúzni, de csak néhány sort hagytak egy kockás kis papírdarabra írva, hogy köszönnek mindent, a legjobbakat kívánva hivatásom gyakor-

lásához majd a békeidőben, és „viszontlátásra Bácskában!” Adja Isten, hogy úgy legyen: aufwiedersehen in Batschka! Az idő alatt, míg én tojásért voltam, egy autó állt meg Bosnyákék háza előtt, és a katonáknak azonnal menniük kellett. Sajnálom őket, lehet, talán a harctérre mennek, és talán vissza sem térnek többé! Bántott, hogy nem vehettem tőlük búcsút.

Éppen ebédeltünk, amikor hirtelen beállított Stefi. A közelben akadt valami dolga, és egy pillanatra beugrott hozzánk elbúcsúzni. Estefelé visszajött Tóni is, sokáig mesélt arról, hogy itt egyre veszélyesebb lesz, figyelmeztetett, hogy végig kell gondolnom a sorsomat, mi lesz velem, ha nem úgy alakulnak a dolgok, ahogyan szeretnénk, biztosan itt akarok-e maradni. Mert akik ezután jönnek, azok nem kedélyes bácskai fiatalemberek lesznek, hanem frontot járt, brutális gyilkosok, akik előtt nem szent sem ez a föld, sem ez a nép. Tóni nem is ment a társaival, áthelyezték a plébániára. Nem titkolta, hogy semmi értelmét nem látja a maradásnak, amint lehet, elindul a családja után Németországba. Volt annyi eszük, hogy még a partizánok előtt elmenjenek. És mi? Velünk mi lesz? De csak a vállát vonogatta. Nem mehet el mindenki, mondtam, az a szülőföld elárulása lenne, engem így neveltek.

1944. november 11. Lövöldözés hallatszott Kiskőszeg felől. A helybeliek lassan mind felköltöznek a faluból a pincékbe és gádorokba. Egyre feljebb és feljebb a darázsi hegyre. A fiatal német katonákra gondoltam, akik mindig tisztességesen viselkedtek, bátrak és önfeláldozóak voltak. Vigasztaltak, bátorítottak bennünket. Értük imádkoztam. Délután immár másodszor csomagoltunk úgy, hogy fogalmunk sem volt róla, hol kötünk ki. Éppen amikor indulni akartunk, váratlanul visszajött két hős katona, akik korábban itt voltak elszállásolva. Mosolyogva és sántítva jöttek be: „A kiskőszegi frontról jövünk, elhoztuk bajtársaink utolsó üzenetét. Puskával fölszerelve, partizánvadászatra készültünk, azonban szörnyű harcban volt részünk, mert a túlsó oldalról már az oroszok lőttek ránk Sztálin-orgonával, ágyúval, golyószórókkal. A váratlan túlerővel szemben az utolsó csepp vérig védtük magunkat. A kemény ütközetben nagy veszteségünk volt. Sokan meghaltak közülünk, de még többen megsebesültek. A csatát jóformán senki sem úszta meg ép bőrrel.” Sápadtan és véresen érkeztek. Martint a lábán találta el a repesz, Jóskát pedig a combján és az alsó karján. De még ilyen állapotban is segítettek egyik bajba jutott társukon, elvonszolták a harctérről egy fa alá, ahol már biztonságban voltak, de nem tudtak rajta segíteni, elvérzett, és meghalt. Kép könnycseppet törültem ki a szememből, mert belegondoltam, hogy tehetetlenül várták, míg meghal.

„A leghevesebb pergőtűzben Stefi mellettem volt – mesélte Jóska –, még rákiáltottam, hogy Stefi, lőj, ahogy csak tudsz! És még utoljára minden erejét összeszedte. Akkor láttam utoljára, mert közénk robbant a füst, egy orosz gránát, nem tudom, mi lett vele, de jutott nekem is belőle. A légnyomás elhajított onnan, legalább ötméternyit repülhettem a levegőben, aztán eszméletlenül terültem el. Mire magamhoz tértem, már befejeződött az ütközet, csak szórványos lövöldözések hallatszottak.”

Martin végigdőlt a szalmán, aztán mesélni kezdte: „ma megismertem, milyen a fenevad igazi arca, és ha nem sebesültem volna meg, újra visszamennék, mert ezt a fenevadat valakinek egyszer le kell győznie! És mindennap kezdődik újra és újra...”

Küldtem őket, hogy menjenek, kérjenek segítséget, én nem tudom őket ellátni, de tagadóan rázták a fejüket, mert olyan sok a sebesült, hogy rájuk úgysem kerülne sor. Még a haldoklókhoz sem jutnak el. Ebéddel kínáltuk őket. Kató almával tömte meg a zsebüket. Jóska azt mondta: „Hálásan köszönöm, majd elviszem a bátyámnak, aki még súlyosabb sebeket kapott”. Amikor átadták bajtársaik utolsó üzenetét, s közölték, hogy Séf, Péter és Franci elestek, és a többi ismerősöm is súlyosan megsebesült, mikor ezt kimondták, éreztem, hogyan sápadok el, hogyan szökik el a vér ereimből, a fájdalom teljesen megbénított, egy

percig csendben álltam, de azután nem tudtam tovább erős maradni, egész testemet zokogás rázta. Búcsút vettem tőlük. Egyenruhájukon éreztem a lőporszagot.

Fényképet adtak emlékül, és nagyon kértek, hogy majd írjak nekik, odaadták a tábori címüket is a képek hátoldalára, de én az enyémet nem adhattam nekik, nálam nem voltak képek, és a címet sem írhattam le, hiszen azt sem tudtam, hová megyünk innen, mi lesz velünk holnap. Elindultam a hegy felé egy nehéz csomaggal, de még nehezebb szívvel. Nem mondhattam senkinek, mi bántott annyira. Felértünk a hegytetőre. Az új házigazda szeretettel fogadott bennünket. Egy kis szobát kaptunk. Erőt vett rajtam a lehangoltság, egyedül akartam maradni ismét. Magányosan bolyongtam a szőlőpászták között; tintakék, derült este volt, a csillagok kigyúltak sorban az égen, és a hold megvilágította előttem az ösvényt. Miért kellett elveszítenem azokat, akiket annyira szerettem? Péterre gondoltam és a többiekre, miattuk nem jött álom a szememre... a vérmezőn jártam, megtöröltem a zsebkendőmmel kormos arcukat, és ahogy derengett, a szürkületben nem tudtam elfelejteni nyugtalanító álmomat.

1944. november 17. Körös-körül gépfegyvertűz, repülőgépek közeledő hangjára ébredtünk, mintha a darázsi hegyet ostromolnák. Vasárnap van, mégse mehetünk a templomba, pedig soha még ekkora szükségünk nem volt rá, hogy lerójuk kegyeletünket. Egyedül imádkoztam a hősökért, akik ugyanezen a hegyen harcoltak, csupán néhány kilométerre tőlünk, értünk harcoltak. Délutánra elcsendesedett, Katóval együtt lementünk a faluba. Láttunk egy német őrt, aki kb. harminc partizán foglyot kísért. Két lány is volt köztük. Egyszerre autók robogtak el mellettünk.

Valaki két kézzel integetet felénk. Kellemesen meglepődtem: Stefi volt. De hiszen élsz, kiáltottam. Bólogatott, hogy megértette, és mosolygott. A kamionok Kiskőszeg felé robogtak, tele német katonával.

Este sűrű lövöldözések hallatszottak megint. Hárman aludtunk egy ágyban, legalább meleg szobánk volt. Sokáig nem mertem elaludni, féltem, hogy megint jön az a visszatérő álom. A dübörgő harctérre gondoltam, ahova Stefiéket vitték. Lehet, hogy ezen a rettenetes éjszakán ő is elesik?

1944. november 13. Reggel a Sztálin-orgonák mennydörgésére riadtunk fel. Gyorsan összeszedtük ismét a cókmókunkat, és a házigazdáékkal együtt felkerekedtünk. Ismét menekültünk az ismeretlen fenevad elől. Megint feljebb. Ezúttal Fehérék pincéjében találtunk menedéket. Délben egy németországi őrmester lovat kért kölcsön élelmük elszállítására, és egyben három férfi segítségét is kérte, hogy segítsenek neki a kocsit feltolni a hegyre. Api, ópapi és a házigazdánk elindultak, de mihelyt nekiveselkedtek, hogy tolják a szekeret felfelé, hirtelen orosz vadászgépek jelentek meg, és a kocsit géppuskázták. Olyan alacsonyra ereszkedett, hogy a pilótát is láttuk. Az őrmester kabátja végighasadt, valóságos csodának számított, hogy egyiküknek sem esett baja. Ezen az éjszakán bombázták a darázsi hegyet és a vásárteret.

1944. november 14. Délelőtt mi, fiatalok a szobában kártyáztunk. A lapok a kezünkből egyik pillanatban a levegőbe repültek. A szőlőbe csapódott egy orosz gránát, végigfüstölt az udvaron, aztán valahol lent, a szurdokban kötött ki. A légnyomástól rengett a ház. Éreztem, hogyan csúszik alólam a pad, és kapaszkodom, hogy a földre ne vágódjak, és mindez csak másodpercekig tartott, és ilyen pillanatokon múlt az életünk. Azt hittem, romba dől körülöttünk minden. Valaki a varrógépre esett, valaki a földön hasalt, és amikor csend lett, még nem mertünk mozdulni sokáig. Ahogy sötétedett, egyre többen jöttek, sovány ismeretlenek a szurdokon át, megtelt a pince, és szó nélkül feküdtünk egymás mellé, arra se figyelve, kik kerülnek egymás mellé, mint a fahasábok, mozdulatlanul, félelembe és mozdulatlanságba meredve, egy újabb becsapódásra fülelve.

Hideg volt a föld, a pokrócokon áthatolt a dohosság, összekeveredett a rothadó krumpli szagával.

1944. november 16. Néha úgy tűnt, hogy közelednek, máskor távolodtak a hangok, de egyetlen pillanatra sem szűntek a lövöldözések. Délelőtt egy férfi azzal a hírrel állított be, hogy a faluban sok ház romba dőlt, vannak halottak és sebesültek, sorolta a neveket, de én egyiküket sem ismertem. Mesélte, hogy Kiskőszegen szörnyű harcok folynak. Az „otthonom", ez a szó szakadt ki belőlem, mert éreztem, hogy veszélyben van, tudtam, hogy onnan jön a dübörgés, és a bombák nem válogatnak. Egyedül voltam a szobában, pedig mondták, hogy veszélyes, de nem akartam abbahagyni a naplóírást, és csak itt láttam írni. Legtöbbször másnap írtam le, mi hogyan történt, aznap szinte sohasem lehetett.

És beigazolódott hamar, amitől féltettek. Megint robbanás, és a vakolat potyogott a nyakamba, szakadt a por, hogy becsuktam tőle ösztönösen a szemem, csípte a mész, és biztosra vettem, hogy eltalálták a házat, biztosra vettem, nyomban összedől, kitapogattam a falat, úgy haladtam az ajtó felé. Ópapi az udvaron repeszt kapott a lábába. Még fényes nappal volt, mégis a pincébe mentünk, és magunkra zártuk az ajtót, nem emlékszem ilyen hosszú, sötét éjszakára.

1944. november 17. Orosz gépek bombázták megint a hegyet. Tele lett a pince, újra kicserélődtek az emberek. Akik elmentek, nem mondták merre. Akik jöttek, nem mondták honnan. Szótlanul jöttek, nem kértek bebocsátást, hozzászoktak, hogy minden éjszakájukat másutt töltsék, a szemükből láttam, hogy mindent elveszítettek már. Most sokak érkeztek kisgyerekkel, akik sírtak, és senki sem tudta őket lecsillapítani. A nagyobbakat magam mellé vettem, és befurakodtunk a legbelsőbb zugba, ahova nem hallatszottak olyan erősen a bombák. Ők már megértették és követni tudták hosszabb a meséket, és amikor belekezdtem, lassan abbahagyták a zokogást, elfelejtették, hogy mennyire éhesek, lekötötte a figyelmüket az, ahogyan mondtam, mert hiszen a sötétben engem nem is láthattak, a hangommal kellett érzékeltetnem a cselekményt, és egyetlen pillanatra sem zökkenhettem ki, mert akkor újra sírni kezdenek. Nekem is el kellett hinnem a meséket, mert a hangom nem hazudhatott. A hazugságot a gyerekek éreznék meg először. Meg kellett tanulnom, hogyan ragadhatom ki őket innen, és rakhatom át a sovány gyerekcsapatot egy másik világba, amely megőrizte szépségét és tisztaságát, és egyre kevésbé törődtem vele, hogy az órák pergésével egyre szélesebb szakadék tátong a gazdag mesevilág és a gyomorkorgás között. Amikor megremegett a pince, szitálni kezdett ránk a lösz, énekelni kezdtem a hirtelen lett csendben, és a gyerekek is velem énekeltek, meglepett, hogy mennyiféle dalt tudnak. Mögöttünk, ahogy hátratekintettem, az embereknek a kintről beszűrődő fényben csak a körvonalát láttam, álltak némán, mint a szobrok, sóbálvánnyá meredve a döbbenettől, és bennünket néztek. Nem társalgott senki senkivel, csak az éneket hallgatták, hátat fordítottak a kinti veszedelemnek. Mintha az ének mentette volna meg a pince lakóit a biztos haláltól, az ártatlanoké. Azt sem tudtam, kicsodák, az arcukat sem láttam, nem tudtam, mi járhat a fejükben. Talán az, hogy megbolondultak ezek a gyerekek, elvitte az eszüket a légnyomás. De nem ezt gondolták. Alkonytájban alábbhagyott a lövöldözés. Ki kellett mennem. Meglepett, hogy az egyik gyerek anyja megsimogatta az arcomat, egy másiknak az apja a vállam veregette meg, és így, szavak nélkül is értettem, hogy ők már napok óta jöttek hosszú vonulásban, elcsigázottan, és nem volt már erejük, se türelmük a gyerekekhez. Nem gondoltam volna, hogy így, napok óta mosdatlanul, bűzlő testtel és betegen is képesek az emberek hálát érezni valamiért.

Éjszaka a hordó tetején egy zsírban hempergő rongyszalag nyújtott némi pislákoló világosságot a közelben ülőknek, akik alumíniumedényből kanalaztak valami löttyöt, de a fényből távolabb már nem jutott. Ennél a derengő fénynél tapogattam egymás alá a sorokat, szó szerint tapogattam, mert már nem voltam biztos benne, hogy nem egymásra írom-e őket

éppen. De le akartam írni, és aztán elfelejteni mindent. Amikor már a zsír is elfogyott, este együtt mondtuk a rózsafüzért, beosztva, egyszer sokácul, egyszer magyarul végeztük.

1944. november 18. Szárkévékkel védekeztünk a hideg ellen. A férfiak valósággal eltorlaszolták a bejáratot, ami elnyelte a hangokat; a löszhegy gyomrában csak a rázkódásokból tudtuk, hogy még nem tanácsos elhagyni óvóhelyünket. Este a kicsik megint odajöttek hozzám, újabb mesét kellett kitalálnom, mert amiket tudtam, már mind elmeséltem. Aztán elénekeltük, hogy Jézuska, Jézuska, figyelj most reám. A húgom, Kató is csatlakozott hozzám, segített nekem a kicsikkel való törődésben. A nélkülözés engem kevésbé viselt meg, lélekben is megerősödtem, és azt tapasztaltam, hogy a szenvedésben mélyül a lélek, bölcsebbek és megértőbbek leszünk; a veszedelemben közelebb kerülünk egymáshoz és a Mindenhatóhoz. Új, szebb, tisztább értelmet nyer a családi ragaszkodás, az önzetlenség és az otthon megbecsülése.

Este újra felváltva végeztük a rózsafűzért.

1944. november 19. Vasárnap. A Sztálin-orgonák dörgésére ébredtünk. A férfiak mondták, hogy éppen mit hallunk: bomba, akna, ágyú... A legpokolibb nap volt egész addigi darázsi tartózkodásunk ideje alatt. Mindenki csendben, fásultan gubbasztott egész nap a pincében, guggolva, hátát a falnak vetve, bámulva a sötétbe, mert azt a kevés fényt a vacsorához tartogattuk. Csak a gyerekek sírtak, immár vigasztalhatatlanul. Éjszakára nyolc német kért beszállásolást. A házigazda készségesen fogadta őket. Kedélyes, tisztességes osztrák fiatalemberek voltak. Olyan egyformára nyírt szőke hajuk volt, mintha testvérek lennének. De sorra bemutatkoztak, amiből persze rögtön kiderült, hogy nem azok. Tisztjük is elég fiatalnak tűnt. Vacsora után harmonikáztak és csendes nótákat énekeltek. Nyugodtságot és derűt hoztak magukkal, ami lassan felénk is átsugárzott. Már nem figyeltünk annyira a kinti lármára, hanem beszélgettünk velük, főleg Api vitte a szót, latolgatták, meddig tarthat még. Odaadtuk nekik a pokrócainkat, mi feküdtünk eleget egész nap. Amikor a katonák elpihentek, felváltva végeztük a máraki sokác asszonyokkal a rózsafüzért.

1944. november 20. Végre napsugár, egy résen át majdnem a pince közepéig ért. Hajnalban a katonák kint mosakodtak az itatónál, pedig a víz hideg lehetett, nagy ricsajjal locsolták egymást, azzal sem törődve, hogy ki látja őket. Megtörölköztek, gyorsan felöltöztek, és visszajöttek még egy percre hozzánk elköszönni. Ezután csak az ágyúkat meg a géppuskák monoton kattogását hallgattuk. Délután kimentem, dermesztő látvány fogadott: a ház homlokzatát csipkésre lövöldözték, az ablakszárnyakat letépték. Mintha vihar söpört volna végig. Pedig végig sütött a nap, ragyogóan kéklett az ég, és szokatlanul tavaszias volt az idő, mintha csak a harcoknak kedvezett volna. Ezért szó sem lehetett róla, hogy tovább gyönyörködjek a verőfényes őszben, pedig olyan szívesen elmentem volna egy szőlőfürtért, ott lógott, szinte karnyújtásnyira, a góréra kúszó lugasban, de a szüleim berángattak a pincébe. Nemsokára több mint harmincan jöttek, és mesélték, hogy lent a fél falu ég, megint sok az áldozat. Este, amikor elcsendesedett a harci zaj, mint a rabságból szabadultak, újra rohantunk ki a szabadba, még mindig nagyon enyhe volt az idő, Darázs felől füst szállt a hegy felé. Kicsit tovább kint maradtam az elszenderült novemberi éjszakában, a magasságok csillagai rám ragyogtak.

Bent közös rózsafüzér.

1944. november 21. Korán keltünk, hogy a harc kezdetét megelőzzük. Éppen indultam ki, amikor megszólaltak a fegyverek. Délig el sem hallgattak. Aztán az eleredő eső elnyomta a távoli hangokat. Délután két óra volt. Már alig szemerkélt, kimentünk a pincéből. Majdnem elájultam az udvar közepén. Földbe gyökerezett a lábam, megállt a szívem verése. Fizikai fájdalmat éreztem, nagyon is értettem, mi történik: ekkor láttam először orosz katonákat. Magam gépiesen azt mondtam, „az nem lehet, hogy annyi szív hiába onta vért”; igaz lehet, hogy ideértek a vörösök? Nyilván félreérthetetlen vonásokkal ült ki az arcomra, amit éreztem, ami feltűnt az udvaron az embereknek, és figyelmeztettek, hogy feltűnően elsápadtam, ural-

kodjak magamon. „Ne vedd a szívedre, aranyoskám, hiszen most örülni kell a felszabadítóknak!” „Vagy színleled legalább, te buta!”, súgta egy másik hang. Többen feléjük siettek, hogy kedvesen üdvözöljék őket... Ezek után jobbnak láttam, ha félrehúzódom, „ahol senki se lát”, a pince otthonossá lett homályába, ahol kisírhatom magam. Nem gyávaságból tettem, nem magamat féltettem, a jövőnket sirattam el, nagyon is tisztában voltam vele, hogy mit jelent ezeknek a megjelenése.

Kint az oroszok mosolyogva fogtak kezet a férfiakkal, de akinek a kezén karórát láttak, mindegyikről lecsatolták. Közben egyikük bejött a picébe. „Germánt” keresett, mutogatott, hogyha megtalálja, rögtön megöli. Akkor már Ópapi, Anyi, Kató is bent voltak a pincében. A kérdésére azt válaszoltuk, hogy betegek vagyunk, azért ülünk ilyen szomorúan a földön. Egész éjjel nem aludtam. A rózsafüzér imádkozásánál elcsuklott a hangom. Még erőlködve sem tudtam mosolyogni. Olyan lettem, mint az alvajáró.

1944. november 22. Délelőtt láttam az oroszokat, ahogy hasaltak a hegyen, lőállásaikból tüzelve az ellenségre. Reggel a darázsiak közül sokan hazamentek. Délután sírva tértek vissza, hogy kifosztották őket, amit nem vihettek el, azt összetörték, felgyújtották... „Ne vegye a szívére, hiszen most örülni kell a felszabadítóknak”, ismételtem a szemébe nézve annak, aki nekem ugyanezt tegnap a fülembe súgta. De nem bosszúból vagy gonoszságból, hogy lám, nekem lett igazam. Bárcsak ne lett volna! Nem tehettek róla, hogy félrevezették őket, azt mondták nekik, menjenek bátran haza, ne bujkáljanak a hegyen, hiszen felszabadították a falut. Most összehasonlíthatták: semmi bántódásuk nem esett korábban, felszabadítatlanul.

Kiss Sándortól elvették a zsebóráját, és elhurcolták a Rózsáékhoz, ahol már ott sorakoztak legalább félszázan, és azzal fenyegették meg a férfiakat, hogy kézigránátot dobnak közéjük, ha nem adnak fejenként 800 pengőt.

Este további „meglepetéseket” okoztak a felszabadítók. Sikoltozva menekültek az asszonyok a szomszéd pincéből, és könyörögtek, hogy bejöhessenek, mert rájuk törték az ajtót. Legalább harmincan lehettek a bolsik, és részegen követelőztek.

Hetvenen háltunk ezen az éjszakán a pincében, egymás hegyén-hátán, sőt még ülve és állva is váltottuk egymást, ennyien még sohasem imádkoztuk együtt a rózsafüzért.

1944. november 23. Reggel két orosz tiszt és egy orosz nő érkezett. A nő eldicsekedett vele, hogy hat pár vadonatúj selyemharisnyát húzott a lábára. Hamar menniük kellett, mert mint mondták, „harangoztak”, szóval harcolni kell! Bele sem mertem gondolni, hogy mit fognak ezek itt csinálni, ha esetleg szünetelnek majd a harcok. Délutánra egy kis csend lett. Mariska hívott, hogy menjek át, nézzem meg a házát, meg akarta mutatni, hogyan garázdálkodott nála két orosz katona. Nádfödeles házban lakott, kismalacát megsütötték az udvaron, aztán felfalták, ott voltak a lakoma maradványai szerteszéjjel, a baromfit elvitték, még a befőttjeit is megkezdték, minden lekvárba beleettek. A bútorát összetörték, a ruháját az udvarra szórták, a többit nem is kellett mondania, csak sírt egyre. Nagyon sajnáltam szegényt, a férje katona, ami csak olaj volt a tűzre, tízéves fia mindezt végignézte.

Visszafelé jövet Kollár néni is behívott, sem őt, sem a házát nem kímélték, elmondta sírva majdnem szóról szóra ugyanazt, amit Mariskától hallottam.

Este többen mesélték, hogy romba dőlt a házuk, elhajtották minden jószágjukat, lovukat, elvittek minden élelmet, és amit nem vihettek magukkal, azt összetörték; mindenki tudta már, mit művelnek az oroszok, de arra is emlékeztek még, hogy amíg a németek laktak a házaikban, nem hiányzott egy tű sem.

1944. november 24. Ezen a reggelen hagytuk el Darázst, és indultunk haza, a hegy túloldalára, Kiskőszegre. Szüleim tragacsot toltak végig a kövesúton, a húgommal és a nagy-

szüleimmel együtt követtem őket. Útközben katonákkal és harckocsikkal találkoztunk. A Duna felől lövöldözések hallatszottak. Ház alig maradt épen, a templomot is találat érte, ráadásul megszentségtelenítették. Megaláztak itt mindent és mindenkit. A romoktól és a tetemektől szinte felismerhetetlenné vált a táj. Cipeltem a koffert, bokáig ért a sár, folyton beragadt a tragacs. Közben repülőgépek húztak el felettünk. Olyan alacsonyan, hogy ösztönösen behúztuk a nyakunkat. Ahogy közeledtünk, egyre több elhullott állat hevert az út mentén, lovak, tehenek és disznók oszló maradványa, kidobott, elhagyott tárgyak: varrógépek, tollak, edények, drága selymek a sárba taposva, fél pár cipők, játékok és kispárnák. Liszt a bokrokra szórva, mintha dér lepte volna őket. A halott német katonákon nem volt se bakancs, se nadrág, megcsonkított testüket temetetlenül hagyták az árkokban. Ők voltak az én hősi halottjaim. Nyugodjatok békében Kiskőszeg dombjai alatt, örökre névtelen katonáim! Csendben értük imádkoztam, és mintha minden lépésemmel a reménytelenség felé tartottam volna, egyre nehezebb lett a teher, amit már nem bírtam el.

Helybeli suhancok osontak a tetemek között, szétfeszítették egy bottal a megmerevedett állkapcsokat, hogy az aranyfogakat kitéphessék.

A Szent Rókus-kápolnához értünk, azt is megszentségtelenítették. Csak megálltunk pihenni egy keresztvetésre, aztán vonszoltuk magunkat tovább a semmi felé. Észre sem vettük, hogy már a saját szőlőnkhöz értünk. Mindenfelé halottak feküdtek, fel nem robbant kézigránátok, töltények és fegyverek hevertek a tőkék között. A derékba tört barackfa tövében egy fiatal német katona feküdt. Odamentem hozzá. Szép, szelíd arca olyan volt, mintha csak aludna, egyik kezében selyemkendőt szorított, talán menyasszonyától vagy ifjú hitvesétől kaphatta búcsúzóul, és még élt egy darabig, elő tudta venni a zsebéből, még fel tudta idézni utolsó gondolatával, akit szeretett, hogy emlékét magával vigye. Talán meg lehetett volna menteni, talán még most is élne.

Csomót éreztem a torkomban, ahogy a házunk felé közeledtünk.

Orgona utca 444.

Az épületbe ezernyi repesz fúródott. A cserép fele lehullott, a tető beszakadt. Két bolsi fejszével éppen a padlásajtónkat hasogatta. Az udvar bűzlött a disznóbéltől, ürüléktől, ételmaradéktól. Edényeinket széttörték és kihajigálták. Minden ajtó tárva-nyitva. A küszöbön megállva csak arra gondoltam, hogyan teremhet ennyi gonoszság az emberekben? Miért okozhatott ekkora örömet az, hogy az utolsó képet is széttépjék, az összes függönyt és ruhát késsekkel ízekre hasogassák? Honnan jöttek ezek ilyen állati ösztönnel? Miféle bosszú adott ennyi erőt? Az ő anyjuk sohasem vasalt abroszt? Ezek sohasem ettek késsel-villával? Mi lehet az agyuk helyén? Mert megpillantottam Api hangszerét apró darabokra zúzva a földön, és ugyanazoknak a barbároknak a véres-sáros bakancsnyomai ismétlődtek a szétkuszált ágyneműn és letépett falvédőkön is. Ha fáradt volt, Api kiült, és esténként játszott egy kicsit a tamburáján, ilyen esték se lesznek errefelé soha többé. Minden elment, minden így távozott el azokon a csizmanyomokon, a hitem is, hogy még bármit megmenthetnék. Katóval áhítattal hallgattuk nyári estéken a tamburaszót, míg álomba nem burkolt bennünket egy dallam. A romokon, a szemétkupacon térdelve kotorásztam, hogy összeszedjem a darabjait. „Šta je, ti se moliš?” Egy marcona alak vigyorgó tekintete jelent meg mögöttem. Gúnyolódására nem válaszoltam. Felkeltem, és bementem a hálószobába. Nem is olyan régen még nyugodtan aludtam ebben az ágyban, ide húzódtam a félhomályba, ha bántottak. Ebben a szobában katonás rend volt. A nehéz csipkefüggönyök dúsan omlottak alá, eltakarva mindazt a kíváncsi tekintetek elől, ami ebben a szobában történt. És az a hatalmas tükör hova lett onnan? A szoba elején egymás mellett két ágy állt, sok párnával, selyempaplanokkal. Az ágyak mindkét oldalán márványfedelű éjjeliszekrények álltak. Az ágyak felett a két képen Jézus Szíve és Mária Szentséges Szíve, szinte megelevenedni látszottak a képek. A szoba bármely sarkába

mentem, tekintetük elkísért. Éppen a darabokra tört képrámákat emeltem fel, amikor utánam jött az iménti marcona, és a Jézus Szívére mutatva azon gúnyolódott, hogy „ez lenne a te istened? Akkor csak imádkozz, látod, milyen szépen megáldott!” Nem tűnt el arcáról az undok vigyor, láttam a homlokán az átkozott vörös csillagot, közelebb jött, és tapintatlanul megsimogatott. Felháborodtam durva viselkedésén és mosdatlan beszédén, undorodva löktem el magamtól, futottam kifelé, közben kiabáltam, ahogy a torkomon kifért, hogy „igen, a mi Istenünk, a miénk, és bízom benne, hogy egyszer igazságot tesz”.

Csak egy kis hátsó szoba volt lakható, az is beázott, mert hiányzott a tető. A földre terített rongyokon tértünk nyugovóra. A hosszú megpróbáltatások után – végre otthon. Közösen végeztük a rózsafüzért.

1944. november 25. Reggel egy bolsi nő és egy fiatal férfi jött hozzánk. Meséltük hányatott sorsunkat. Arcukon észrevettem a visszafogott nevetést. A fiú megpillantotta Api borotva-ollóját. Kölcsönkérte egy kis időre. Odaadtam neki, hogy a körmét levágja. Közben azt mondogatták, hogy ők nem olyanok, mint a többiek. A nő a rózsafüzérre mutatatva mondta, minek ez nekünk, régi divat, babona, náluk csak a buta vénasszonyoknak van ilyen. Aztán kihívott bennünket, ezalatt a társa ellopta az egyetlen ollónkat.

1944. november 27. Délután egy fiatal orosz katona jött hozzánk. Ebédet rendelt és hozzá bort. Erővel le akart itatni, amiről természetesen hallani sem akartam. A kisszobánkba menekültem előle. Kató az asztal alatt gubbasztott, megérezte a veszélyt. Én a sarokba bújtam. Egyszer csak jön a bolsi egy nagy pohár borral, és minden sarokba bevilágít a zseblámpájával, mintha „germánt” keresne. Amikor rám világított, azonnal megfeledkezett a „germánkeresésről”, és erőszakosan felém nyújtotta a bort. A szobában majdnem teljesen sötét volt. A felém nyújtott bort furfangosan a padlóra löttyintettem, aztán felbuktam a zseblámpa fénykörébe a fejemmel és az üres pohárral, mintha felhörpintettem volna. Másik kezemben a rózsafüzérrel azon töprengtem, hogyan osonhatnék ki. Előttem egy rácsos ablak, a másik ajtó előtt nehéz szekrény, bár összehasogatva, mégsem tudom egyedül félretolni. A másik ajtó a konyhába vezet, ha arra megyek, egyenesen a karjába rohanok. Mindegy, már futottam volna akármerre, de újra ott állt a bolsi egy újabb pohár borral. Ugyanazzal a csellel szabadultam meg ettől is. Ravaszul rám kacsintott, jelezve, hogy mindjárt visszajön. Lövöldözött az udvarban összevissza, hogy ne merjenek kijönni a szüleim és a nagyszüleim, mert lepuffantja őket, mint egy kutyát. Tisztában voltam vele, hogy mire készül a fiatal bolsi. Menekülésre készen magamra kaptam a kabátomat. Váratlanul megjelent az ajtóban, elállta az utamat. Gyerünk, feküdj le, parancsolta. Ne legyél bolond, együtt fogunk aludni. Nemet intettem a fejemmel, nem vagyok álmos. A következő pillanatban, mint a bilincs, úgy csapódott rám a két vasmarok, és vadul vonszolt a sarok felé, ahol a rongyokból összehordott ágy állt. Útközben lesodortam a poharat, hátha a csörömpölésre felfigyelnek. Nem, inkább meghalok, sikoltottam. Segítségért kiabáltam, aminek meg is lett az eredménye. Ott termett az ajtóban Api és Ópapi. Azonnal kitéptem magam, és közöttük kerestem menedéket. Ettől kezdve ide-oda dobáltak, mint valami rongybabát, a fiatal bolsi erős volt, mint a bika, és erőszakosan akart engem, megfenyegette újfent Apit és Ópapit, hogy kinyírja mindkettőjüket, ha azonnal nem takarodnak, hiszen megmondta, hogy ki ne merjenek jönni. Api arca vonaglott a félelemtől és az idegességtől, lecövekelt, mégsem hagyhatja, hogy a lányát meggyalázzák, semmi áron nem hagyta volna, ebben biztos voltam, ezért mentő ötletem támadt. Most az egyszer, ha jól színlelném a kedvességet, talán megmenekülhetnénk mindannyian. Barátságosabb hangra váltottam, megpróbáltam hihetően elmondani, mintha valami pofonegyszerű dologról lenne szó, hogy tudod, mielőtt ágyba bújnánk, nekem most ki kell előbb mennem! Egy ilyen kérésnek eleget szoktak tenni, és közben megsimogattam szép, szögletes arcát, és ő, mint aki tisztában van vonzerejével, és ahhoz szokott, hogy mindenkit megkapjon, akit csak megkíván, nem mondhatott ellent ilyen „hiteles” tanúk előtt, mint az

Api és Ópapi, hiszen az, hogy visszajövök, egyet jelentett a beleegyezéssel, és nekem hinnie kellett. Most neki nem volt más választása, mert a szemébe néztem, és most én nem engedtem ebből, ez volt a bilincs, csak éppen rajta kattant ezúttal. Amilyen jóképű volt a bolsi, olyan sátáni a lelke, mert felajánlotta, hogy majd kikísér. Azt már nem, tiltakoztam. Na jó, de szemmel tart. Egymásra mosolyogtunk, és elindultam szép nyugodt léptekkel a vécé felé, a hátamon éreztem a tekintetét, látta, hogy nem sietek. Tudtam, hogy ez megnyugtatja, és nem számít rá, hogy egy lépéssel arrább megyek, egyetlen mozdulattal eltűnök a semmiben. Leugrottam a magas löszpartról. Pontosabban lecsúsztam, ahogyan kislány koromban annyiszor, csak annak tűnhet veszélyesnek, aki nem idevaló. Aztán futottam, ahogy csak a lábam bírta.

A völgyben egy ismeretlen házban kértem bebocsátást, tizenöt asszony volt bent tépett fekete öltözékben, elképzelni sem tudtam, kik lehettek, és mit kerestek itt, mint valami vén varjúsereg. Nem szóltak semmit, nem is kérdeztek, honnan kerültem oda ilyen lehetetlen időben. De ilyesmiket régen nem kérdeztek már akkor egymástól az emberek. A tizenöt asszony monoton és csendben tette a dolgát, raktak a tűzre, dagasztottak és gyúrtak egy fateknőben. Csak néha állt meg a lendület, ilyenkor odafordultak a legidősebbhez, aki ritkán szólalt meg, de ő lehetett az egyetlen, aki pontosan tudta, mit kell tenni. De most nem a ház körüli teendőkről beszélt, hanem azt mondta, hogy „még száz napig fog tartani, mindennap petróleummal irtjuk a tetveket”. Úgy figyeltek rá bólogatva, mintha az anyjuk lett volna. Ettől engedett bennem is a feszültség, oldódni kezdtem az otthonosnak tűnő légkörben, talán aludtam is egy keveset a szalmazsákon, de felriadtam a felismerésre, hogy „Úristen, hiszen én otthagytam túsznak a saját családomat, csak hogy a saját bőröm mentsem, és velük mi lett, és ha Katót megtalálta a bolsi?” Nagyon idegesített, hogy mi lett vele, sikerült-e neki is elmenekülnie. És ekkor, mint valami hihetetlen történetben, nyílt az ajtó, és ott állt előttem Kató. Elmesélte, hogy a bolsi dühében mindent összetört, amit még egyáltalán a házban épnek lehetett nevezni. Elvette apánk egyetlen szemüvegét, és széttaposta apró szilánkokra a bakancsa sarkával. Ezután bement a pincébe, és belelőtt a hordókba, a lyukakon spriccelt szét a bor.

Reggel Ómami jött el értünk, hogy most már hazamehetünk. Otthon az volt az első dolgom, hogy a nagy szabóollóval levágjam a hajam, mert hosszú loknikban a vállamra lógott. Tudtam, hogy többé nem lesz ilyen szép, hosszú hajam, mert a természetes göndör, apró hullámú haj nagyon nehezen nő, az csak mindig összekunkorodik. De most félre hiúság! Rövidre vágott hajamra kopott fekete kendőt kötöttem. Éppen elkészültem vele, amikor két részeg bolsi a „gyévuskákat” kereste, mert valaki elárulta nekik, hogy itt lakunk. Katóval egy hordó mögé bújtunk. Szerencsére a szénapadláson kerestek bennünket. Néhányat még bele is lőttek a szénába a hatás kedvéért, aztán kiszédelegtek az utcára. Éjféltájban arra riadtunk, hogy megint jönnek, puskatussal verik az ajtót, mi ismét a hordók mögé bújtunk. Lassan egész kis vackot alakítottunk ki magunknak. Összebújtunk, vacogtunk a novemberi hidegben, azt hittük, megfagyunk reggelig. Belegondolni is rossz volt, hogy a jövendölés majd beválik, és így töltünk még kereken száz napot. Aznap este tíz bolsi állított be azzal, hogy Anyi azonnal főzzön nekik vacsorát, hozzon Api bort hozzá, és amikor alaposan bevacsoráztak a frissen sült vizespogácsából, elnehezültek, összetákolt ágyainkra dőltek, és ott aludtak el.

* * *

Ők kissé türelmetlenül ácsorogtak, bár csizmában jöttek velem kirándulni; én erre nem gondoltam, és a cipőm lucsokká ázott, amíg az egykori ház helyét a hegyen megpróbáltam bemérni. Nem volt sok értelme ennek a vállalkozásomnak, de hát nem ez volt az egyetlen ilyen.

Azután mi történt? – egyébként is ezt kérdené bárki, ha egy napló váratlanul félbe marad. De magamtól is erre vártam a választ, milyenné vált mára ez a táj, mi látható még egyáltalán a helyszínekből? Röviden lehetne válaszolni nyomban: jóformán semmi sem maradt belőlük. Felidézhető-e bármi az élet és a halál mély szurdokaiból? Az akkort a mosttal szembesíteni

mindig kiábrándító. Az Orgona utcának sem könnyű a nyomára jutni, nemhogy annak a bizonyos portának, aminek 444 volt a házszáma. Az akácdzsungeltől szinte megközelíthetetlen. Amerre szőlőpászták fedték a hegyet, arrafelé mostanság ha akadnak is újabb telepítésű tőkék néhány hétvégi ház körül, az összkép mégis lehangoló: a földek jó részét parlagon hagyták.

A darázsi hegyoldalt is átszabta a nagygazdaság. Amekkora darab egyenesebb földterületeket lehetett hasznosítani más haszonnövényeknek (hogyan is mondják ezt mezőgazdaságilag?), oda sarkított parcellák kerültek, mint amikor egy ruhából kivágják a közepét, mert jó lesz kispárnának, a széleit pedig eldobják. A pincéket pedig értelemszerűen ilyen eldobandó részekbe fúrták hajdanán. Szőlő híján a hasznosításuk is elmaradozott lassan, alig találni még néhányat a hegyen, melyek megőriztek eredeti funkciójukat. Régen elveszítette egykori méltóságát a pince, amely egykor emberek életét óvta. A naplóban felsorolt épületeknek csaknem mindegyike romokban hever, néhány ház pedig megközelíthetetlen vagy azonosíthatatlan, mert az alapjait, a nyomát is benőtte a gyom. Ha volt is még bennem bármi nosztalgia a táj iránt, ez ott a helyszínen darabjaira hullt, mint amikor egy tükör széttörik, és nem mutatja már a múltat, a jelenből pedig nincs is mit tükröznie. Ettől olyan érzése támad az ide tévedő átutazónak, mint amikor az érzelmek helyét a hideg közöny veszi át. Ha már semmi sem azonosítható önmagával, akkor minden egyéb is megszűnik a valóságban létezni, csak ez a második nyilvánossága marad a közlendőnek, az áttételes, amivel el lehet bíbelődni, közelebb lehet hozni a tartalmát és a stílusát a mához, de már az sem biztos, hogy érdemes az igyekezet. Magánügy marad, ahogyan az alábbi sorok is.

* * *

Egy napló a naplóban. Mint talált tárgy, és mégsem a véletlen műve. Nincsenek ilyen véletlenek. Nem kell mindent megmagyarázni.

Az egyetlen követhető út a napló konzekvens és katartikus bátorsága. Elsimít maga mögött mindent, ami kényszeres lehetne. Nem akart semmit elfelejteni. Amíg ezt írtam, egyfolytában Mendelssohn-Barthldy szólt: Ein Sommernachtstraum. Aki nem akar önmaga lenni, az ne is írjon semmit. Se zenét, se szakácskönyvet.

Kint nem tudott eleredni az eső, mintha bedugaszoltak volna minden csatornát, nem lehetett levegőt kapni, a légkeverő csak ritmikusan hol az avokádó leveleit borzolta, hol pedig az apró papírdarabokat kavarta össze, melyeken ezek a mondatok álltak, és attól tartottam, nem is tudok már eligazodni ebben az avarban, amelynek minden fecnije folyton egy másik történetre utalt. Különben mindet elfelejteném, legalábbis ez a félelem íratja velem ezeket az apró darabkákat, buszjegyeket, számlákat és újságszéleket.

Az „akkor” és a most foglalkoztat továbbra is. Nem mintha a „mostok” olyan problémátlanok lennének: a hetvenes évek ideje, a regény megírásának ideje, no meg szöveg megírásának az ideje, arról az időről, illetve azokról az időkről nem is beszélve, amikor mindezt kézbe veszik, elolvassák. Ami szintúgy kiszámíthatatlan idő. Mégis létezik, mindegyik egzisztál és befolyásol.

És megint más az a megszállottság, mellyel a szöveg íródik. A fontosak ilyenkor a konkrét tárgyak, pl. a radír. Mint ez a villogó vonalka a képernyőn, ahol éppen tartok. Akkor.

Mi az, ami fontos, amikor felrakok egy bekezdést? Ugyanaz az eset, mint amikor felteszek egy kislemezt. Ilyenek sincsenek már, mégis éppen ezek kellettek. Felrakni a regény hátára a hetvenes évek rockzenéjét, lehetően minden rétegét, de semmit sem úgy általában. Pontosan azt, ami akkor ott szólt. Hogy kinek fontos ez ennyi idő után? Hozzátartozik a miliőhöz, ahogyan a gyufásdoboz vagy a hajviselet.

Amikor a bombázások napjaiban több barátom felhívott, hogy mi van velünk, mindenkitől kérdeztem valami apróságot. Emlékszik ennek és ennek az együttesnek erre vagy arra számára, mert nekem sehogy sem jut az eszembe. Volt, aki visszakérdezett, hogy tényleg ez a legnagyobb gondod, amikor akár célt is téveszthet egy-egy lágyított urániumfejű flippentyű. Vagy: teljesen elvette az eszed a légnyomás? Mi az, te a bombázás ellen vagy? Közben magam sem vettem észre, hogy becsukom az ajtót, és ami belül van, az kizárólag a hetvenes évek, odakint pedig menjen tovább a történelem a picsába, én nem viaskodom tovább vele, menjen csak a saját levonnivaló tanulságai felé. Vonja majd, aki fogja. Ebben a kérdésben Nietzsche jóval megelőzött. A történelmet még a vallásnál is jobban gyűlölte. A történelem tétova voyeurizmust ébresztett az emberekben, azt éreztette velük, hogy későn érkeztek egy olyan világba, amelyben már mindent megtettek, amit egyáltalán érdemes megtenni, s ezáltal aláásta azt a bátor tettekre sarkalló impulzust, amely sajátosan nemzedéki, jóllehet csak rövid ideig tartó értelmet kölcsönözne egy abszurd világnak. A történelmi érzék olyan képességből fakad, amely által az ember megkülönböztette magát állattól: az emlékezetből, amely a lelkiismeret forrása is egyben. A történelmet komolyan gyűlölni kellene, vonja le a következtetést Nietzsche, mint a megértés drága és fölényes fényűzését, ha azt akarjuk, hogy maga az élet ne haljon bele ama bűnök értelmetlen művelésébe, amelyeket az emlékezeten alapuló hamis moralitás hív elő az emberekben.

Szurkolni hetvennyolc napon át a bombázásnak, hamis moralitás volt. Fényes nappal telibe találni egy lakodalmas menetet vagy egy utasokkal teli vonatot, nem politikai kérdés. Hogy jövök én megint a saját emlékeimmel? Miért, mivel kellene? Talán másokéval? Csak nem?

Hogy kivel viaskodtam éjnek évadján, magam sem tudtam. Egyszerűen felrúgtam a kronológiát. Színre színt, kártyára kártyát tettem, mintha ugyanaz a játék folyt volna, és megint nem arról volt szó, mint ami történt.

* * *

Ne tévesszen meg senkit az, hogy néha leírom, befejeztem. Akkor az volt az igaz. Később nem, aztán megint. Eredetileg kézzel írtam egy naplót, ceruzával, aztán bevittem a gépbe. Olyan pocsék lett az átdolgozott változat, hogy rövidesen egyetlen gombnyomással kitöröltem. Akkor elégtételt éreztem, hogy ezt megtehettem. Bátornak tartottam magam. Aztán, sokkal később elővettem az eredetit, ez többet mondott. Nem arról akartam írni soha, hogy miként állok a bombázás nagy kérdésével, dehogy, csak meg akartam írni, hogy abban a felhajtásban eleve, startban ki volt geci és ki nem.

1999. március 24-én. Napok óta törtem a fejem a Napóleon Boulevard slágerének refrénjén, ma eszembe jutott: „De ha eljönnek a repülők, ugye szépek lesznek, mint azelőtt. Ugye lesz majd füst, ami betakar, ugye nem játszik, aki nem akar."

Április 20. Nézem a Snickers és a Mars csoki papírját, ugyanúgy ábrázolják rajta a 2000 felkelését, ahogyan a nap kel fel, érdekes, hogy Csáth Géza éppen így rajzolta le, lenyugvó napként a XIX. századot. Talán Dér Zoli publikálni fogja egyszer.

Amikor a húgomtól kérdeztem (azért éppen tőle, mert számtalanszor átélte a gyors csomagolás izgalmait, miközben a szerb szabadcsapatok lerohanták a drávaszöget, osztályfőnök volt abban az iskolában, amelynek udvarában az aknavetőket felállították, egész télen nem adott a gyerekeknek házi feladatot, mert akadozott a faluban a fűtés, folyton kilökte a kályhacsöveket a falból a légnyomás; ezek jutottak eszembe, és annyira büszke voltam rá, sohasem gondoltam volna, hogy hozzá fordulok egyszer tanácsért, és jobb tanácsadó lesz bárki másnál), hogy mit hozzunk el a lakásból, akkor azt válaszolta, hogy az albumokat a képekkel, nehogy a tévét vagy könyveket, azok múlandó dolgok, még hozzájuk juthatsz, bármit megszerezhetsz még, de a régi családi képeket, amik igazán hozzád tartoznak, többé

soha, azokat az arcokat semmilyen áron nem szerezheted vissza. Azt mondta még, hogy jól gondoljuk meg az elmenést, mert lehet, hogy mi is csak hét év múlva térhetnénk vissza. Meggondolandó, mert már úgy gondolom, ha elmennék, a büdös életbe ide a lábam be nem tenném.

Hajnalban fekszem, a négyórás hírek után, hogy meghallgassam, hol bombáztak az éjjel. Micsoda mocskos hazugságok mennek.

Verebesék látogattak meg bennünket tegnap, nincs olyan vonatkozása ennek a háborúnak, amit agyon ne tárgyaltunk volna, és senki se látja végét; úgy egybefolyt ez az időszak március 24-e óta, hogy észre sem vettünk, szinte nem beszélgettünk senkivel.

Topolyán vagyunk három hete, itt nyugodtabban dolgozhatok, mint Újvidéken, nem rándul össze a gyomrom a robbanásoktól. Éjszaka írom a regényt, közben óránként meghallgatom a walkmanen, hogy mit bombázott a NATO az országban. Április 21-éről 22-re virradóra pl. Valjevót, Batajnicát és Milošević rezidenciáját Dedinjén, felfirkantom egy kis papírra. Éjszaka van, és előttem, a gép előtt egy bokornyi orgonabokor áll a vázában. No meg vadpiszke, sárga virágának egzotikus illata van, időként előrehajolok megszagolni, innen az ihlet.

Milyen legyen ez a regénynek is nevezhető szöveg? Nem is akarom eldönteni, csak azt tudom biztosan, hogy milyen ne legyen. Ne hízelegjen senkinek: se a szakma, se olvasó felé ne tegyen engedményeket. Ne legyen leltár például, hogy csak azért kerüljön valami bele, mert még emlékszem rá, de igazából nem illik sehova. Legyen inkább szakadások története, mert jobb kihagyni egy szakaszt, mint rossz minőségű fonallal stoppolni. De máris cáfolom önmagam, mert itt minden összefügg, mint ahogyan a szálakat összeöltik: és ebben a történetben bizonyos részletek csak az idő távlatából nyerik el létjogosultságukat, és közben úgy egymásba fonódnak, hogy szinte lehetetlen szétválasztani őket. A regény megírásakor tett utazás szálai éppúgy a szövetbe fonódnak, ahogyan a hetvenes évek, mert ezt akartam minden erőmmel sűrűre fogni, elhatároztam, hogy mindent lejegyzek, amíg nem tudom, mi lesz a fontos és mi nem, felidézem azoknak az éveknek a szagát, amikor a véres hurkát ettük a piacon, ez a rész kerül bele utoljára. És lehessen vitatkozni az egészen, azon is, ahogyan készült, azon is, ami lett belőle.

A baj inkább azzal van, ha nem emlékszem valamire, pedig bekerülhetne. Lajos segít, ha nem jut eszembe egy-egy név vagy cím, sugall időnként részleteket, hogy ez és ez az epizód bizony nagyon jellemző, az egésznek a hangulatát meghatározza. Közben egyfolytában a hetvenes évek zenéjét hallgatom, és persze mindenről eszembe jut valami. Az érintettek közül Lajcsit sikerült még elérnem telefonon, pizzaéttermet vezet a feleségével Grazban (azért írok ilyeneket bele, mert a Gimnazisták után úgyis mindenki azt kérdi majd, hogy kiből mi lett), hallottam az evőeszközök csörgését is, miközben beszélgettünk. Azt hittem, hogy majd hosszasan magyarázkodnom kell, hogy ki vagyok, és miért hívom, hiszen azóta nem láttuk egymást. De nem, úgy beszélgettünk, mintha csak tegnap lett volna, a hangját is felismertem, „tudod, csak meghíztam azóta”, látogassuk meg őket, ajánlotta fel mindjárt, hát persze, ha ez most olyan könnyen menne most.

Ha egyszer ebből könyv lesz, elképzeltem, hogy fotókból kellene a borítóra kollázst csinálni, lehetőleg valamilyen módon a négy tablóképet is belekomponálni, de ehhez persze az érintettek beleegyezése és segítsége kellene, és egyáltalán nem biztos, hogy olyan jó ötletnek tartanák.

Április 27. Topolya központjában részeg tartalékos katonákat láttunk. Egy katonaság által elkobzott vállalati kamionban műnépdalokat énekeltek. Egy ilyen vállalati kamion álcaként is szolgál, mint ahogy a civil létesítmények is, ahova katonákat bujtattak a NATO elől

cuccostul. Két dolog jutott erről eszembe: nem is lehet ezt másként csinálni, csak részegen, ebben az országban az ember egész életében tartalékos katona; a másik: lehet, hogy holnap bennünket is egy ilyen banda mészárol le, ez a népség már tíz éve rablásból él.

Nem olvasok semmilyen helyi újságot, csak a folyóiratokat. Ezektől érzem embernek magam: Holmit, Alföldet, Kortársat, a többi nem érkezett meg. Jólesett Réz Pál együttérző levele, itt van a gépem előtt, talán egy tucatszor elolvastam, és ugyanígy Krasznahorkai László és Ilia Mihály levelezőlapját is. De megjelent a PEN Klubnak is közleménye, amely megemlít bennünket. Vártam, hátha a többi szervezet is megemlékezik rólunk, melyeknek tagjai vagyunk. Ilyenkor a legapróbb gesztus is eszmélet.

Április 28. Micsoda hülyeség, hogy az író legyen szerény, ha saját szövegéről nyilatkozik! Én a regényemet olvasom, némelyik részét többször is, már nem is azért, hogy javítgassak rajta, hanem hogy gyönyörködjem benne, mert van néhány része, amely rám újra visszahat, már csak ezért is megérte megírni, mert nekem tetszik. Eddig kereken négyezer sor, elküldöm e-mailen Pálfalvi Lajosnak, a véleményére is kíváncsian, meg hát menti az ember a menthetőt. Hátha ide is pottyan valami. Éjszaka van. És ebben az éjszakában ma nem tudom, mi tűnik el örökre. A zombori rádióban Fekete J. József barátom azzal köszön el a hallgatóktól, hogy „vigyázzanak egymásra”, ő még közelebb van a „tűzhöz”, azt is mondhatnám, hogy a puskaporos hordón ül, mivel a médiát is bombázzák.

Megint éjszaka, a május elseje első órájában két ablakzuhogtató robbanás hallatszott, repülőgépzúgás közelről. Mire elnyílik az orgona, talán mi is meghalunk. Tényleg akkora szégyen bevallani a félelmet – hol a picsában van ezen a tasztatúrán a kérdőjel –, de mit nevezünk annak, kinek írom én ezt, azt az érzést nem tudom leírni, ami a déja vu-höz hasonlít, hogy már jártam itt, és ha belépek ebbe a szobába akkor ez többszörös déja vu, mert mindig ugyanoda hull a bomba, ugyanazok halnak bele, a rádió mindig éppen abban pillanatban szakítja meg az adását, mintha találat érte volna, ugyanúgy beleremegnek a falak, és nem képes ezen változtatni senki, ez nekem van, ez tőlem van, ezt én érzem és látom, senki más, és ugyanúgy ismétlődik meg, mint valami kényszerképzet, ahogyan újra kimegyek, és látni akarom őket, milyen alacsonyan jönnek, szinte érinti a hasukat a fenyő fekete tornya a kátrányszagú éjszakában.

Képeslapokat adtak ki Újvidék lerombolt hídjairól, küldök néhányat belőlük Magyarországra azoknak, akik elfeledkeztek rólunk, az alkalmi TARGET feliratú, célkeresztet ábrázoló bélyegeket nyalom rá. (Van két ilyen kitűző is.) Nem gondolom, hogy a címzettek ettől egyből a szívükhöz kapnak, dehogy, nem is akarok lelkiismeret-furdalásukra apellálni, csak fordított esetben én már cselekedtem másként is, mint hogy hallgattam és elhallgattam.

Május 1. A DOLGOZÓK NAGY ÜNNEPE. Feladtam a JAK-nak is egy lerombolt hidas képeslapot a következő szöveggel: „Feleim a JAK-ban, Tisztelt NATO-tagok! Mi sem könnyebb, persze, mint köldöknézni, és hallgatni, mintha semmi sem történne.” (Az elnök később leközölte a körlevélben. De semmi együttérzés, ergo: dögöljenek is, akiket bombáznak, ideértve az ott élő JAK-tagokat is tehát! Ne röpködjenek azok a gépek hiába.) Bármilyen hiteles ügy érdekében bombáznák Budapest hídjait, én attól még a magyar írókkal együttéreznék.

Május 5. Ma ülhetek újra a géphez. Minden pillanatban várom, hogy újra elmegy az áram a leírt szövegemmel együtt. Védek. Három napja gránitbombát dobott a NATO a villanyerőművekre, és ezzel sikerült tökéletesen összezavarnia az áramellátást. Tehát kiolvadtak a hűtők, emberek járványveszélytől tartva a kertben ássák el a dögöt, a fél disznót. Nekünk nem voltak nagy tartalékaink, megettük két nap alatt a felengedett húst.

Rendhagyónak találtam Svetislav Basara interjújának hangnemét: a bombázások elleni tiltakozások álságosságáról beszél, arról, hogy aki nem úgy védi testével a hidakat, ahogyan azt a közvélemény elvárná tőle, azt árulónak bélyegzik, holott egy értelmiségi ízlésétől eleve távol áll az effajta esztrád („a háborús állapotnak valamennyien a részesei vagyunk, tudjuk ezt, de amikor a CNN bemutatja az albánok kitelepítését, majd a környezetszennyezés apokaliptikus képeit, ezután a Szabadság térről bejátsszanak egy meztelen hasú műdalénekesnőt lelkes publikumával, akkor egy átlagos nyugati néző kénytelen arra gondolni: »Igen, elüldözik házaikból az embereket, lerombolják falvaikat, oda se neki, hanem csak mulatnak. Miért ne bombáznánk őket még egy kicsit?«"), a Blic május 3-i számában jelent meg, és ezért itt és most akár börtön vagy pénzbírság járhat szerkesztőnek, riporternek egyaránt, mert a cenzúratörvény formálói bármire ráüthetik a „megtévesztés" vádját; és jó volt Vidosav Stevanović Párizsból tegnap éjszaka a Szabad Európa adóján („ki magyarázza meg ennek a népnek, hogy mindez csak a rezsimje miatt történik, amikor reggel nem kap kenyeret, már több mint egy hónapja végigszirénázzák és bombázzák az éjszakáit; mi hajt ki aztán ezen a sivatagon?"), neki könnyű, mondhatnám, ott nem környékezik meg éjnek idején hazafias legények, és nem rúgják szét ezért a veséjét.

És persze van két nyugati író is, aki már néhány éve osztozik igazságtalan megítélésünkben: az osztrák Peter Handke és a francia Patrick Besson. Írókat így még nem hordott a tenyerén egyetlen külföldi média sem, úgyszólván nem volt olyan nap (!) az elmúlt évben, hogy valamilyen vonatkozásban ne szerepeltek volna. Besson regényét a Blic c. bulvárlap folytatásokban közölte, ami a maga nemében legalább annyira abszurd, mintha a rokon Blikk közölné mondjuk Umberto Eco legújabb regényét naponta, merthogy Eco is olyan szépeket mondott Magyarországról. Handke pedig hetente nyilatkozott valamit. És persze üldözték, hát ez az, akit még üldöznek is! Amiatt, mert szereti a szerbeket! Hogy ehhez a társasághoz csatlakozott később még Adrei Makine, ez talán a legnagyobb csalódás, ilyen olcsón még senki sem adta el magát a világsztárok közül.

De én nem is a bátorságon mérném le a lerúgást. Akik most telepofázzák a médiát a kosovói válsággal, legalább a felét simán tökön kéne rúgni, mert sunyi érdekből teszik. Ha téma, akkor meg kell ragadni, mint a malac farkát szilveszterkor, hisz itt az alkalom.

Szabadka kap áramot Magyarországtól. Csak egy órára jött meg hajnali négykor, és ha nem védem le május 6-án, ez a mondat sem marad meg, így jártam tegnap is, pedig egy szívhez szóló bekezdés volt a sötétségről.

Május 6. csütörtök, ma délután van áram, fél háromkor lőtték Újvidéken a mi városrészünket, egy iskola lángokban áll, ahova a lőszert rejtették.

Mára kivirágzott a hibiszkusz. A trópusok rózsaszínje, hosszú vörös bibékkel és a porzók kénsárgájával, mintha csak azért nyílt volna ma ki, hogy vigasztaljon bennünket. Jó örülni a véletleneknek.

1999. május 10-én, hajnali négykor befejeztem a regényemet. 160 gépelt oldal. Vége. Tegnap volt a béke napja, nem bombázott a NATO. YU Must Love Me! (Madonna)

Május 15. Akácfa az ablak előtt, könnyű és kecses, lassan már elvirágzik ez is, és még mindig élünk és itt vagyunk. Ma vettünk a virágpalántákat a piacon. Szép a kert. Amikor jöttünk, a teraszajtót a virágzó barackfára tártuk, és most már diónyiak a zöld barackok. De még most sem tudok szabadulni a gondolattól, hogy ránk törhetik az ajtót, és nincs törvény, amely megvédene. A határok lezárva előttünk. A szabadcsapatok megélnek abból, hogy végigrabolják az egész egykori országot, és mi lesz velük, ha maguk maradnak, akkor majd egymást?

Arról álmodtam, hogy otthon vagyok megint, ülünk az asztalnál, május elseje van, készülünk a focipályához pecsenyét enni, a szüleim még egészen fiatalok, tehát én még gyerek vagyok, a húgom még meg sem született; mai ésszel hallgatom őket, és nagyon irigylem magamat, hogy még ott ülhetek közöttük. Arra riadok, hogy dörren az ajtó, megint Zombort lőtték. De nem, ezt a rádió nem erősíti meg, talán csak az álom része volt a robbanás. Még soha életemben nem riadtam fel tökig leizzadva.

Ki gondolta volna. Talán szerencse is, hogy a háború legeslegelső bombái a közelünkbe hullottak, mert tisztában voltunk vele, hogy mi vár ránk. Innen most menni kell. Kár, hogy azok tippeltek jól, akik úgy gondolták, hogy ezt nem szabad megvárni, a független értelmiség is Budapesten és szerte Európában, ebből ebben a pillanatban csak az következik számomra, hogy mindenkinek több esze volt. A hol írni és mit írni kérdése minőségben releváns csak.

Május 16. Nem tudom. Nézem a tévében a többieket, és irigylem őket, hány embernek van piszok szerencséje. Ide zárva ebbe a ketrecbe. Az én vérem a bor, mit dicsértetek, a fülhallgatóból vég nélkül ugyanaz az a néhány kazetta szól, amit elhoztam. (Hogyan leszek emlékkép vagy az sem [aki nem tudná, a Szupersztár], már biztos várnak, egyre inkább nem értem meg, jobban tetted volna, hogyha megtervezed.)

Május 17. Kell ez majd valakinek? A fenének írom.

Éva ma volt Újvidéken. Azt mondta, olyan érzése támadt, hogy utoljára járt a lakásunkban. Pedig ott van fél életünk, vagy az egész tán, és az ember dermedten áll, hogy mit kellett volna még egy szatyorban elhozni, és bezárja mégis az ajtót, és nem hoz el semmit, hiszen minden hiányozni fog, a könyvek, a füzetek, a rajzok a falon, ómami virágcserepe a kaktusszal, a ruhák, minden, és ha lebombázzák, és ha kirabolják, és ha beköltöznek, hogyan védhetnénk meg mindezt. Ahol most vagyunk, bármikor letartóztathatnak minimum, mert elhagytuk bejelentett lakhelyünket, és nem vagyok hajlandó lövészrákot ásni. Ide bejelentkezni egyenlő lenne az öngyilkossággal, mert falun még vígabban tesznek eleget a behívóparancsoknak, mint a városokban. Jóformán bármelyik utcasarkon igazoltathatnak, ezért ki sem teszem a lábam a házból, szerencsére elég nagy. Szedtem bodzát, az emeleti kisszobában szárítom a virágját teának. Néha átmegyek Jimihez néhány pálinkára. Ő is fél, mert mellettük katonai raktárféle van. A szomszédok tudják, hogy itt vagyunk, mégsem jelentenek fel bennünket, talán nem is fognak. Nem tudok kommunikálni velük, de miről se volna, amit mondanék nekik, azért tényleg feljelenthetnének.

Szép irodalom. Ennél már nem is lehetne szebb. Ilyen későn már csak hiányos mondatokra telik: hajnali három óra, idehallatszik a tankok dübörgése a nemzetközi útról. Hol ide, hol oda vonszolják a cuccukat éjszakánként.

Május 19. szerda. Reggel héttől éleslövészet volt a helyi kaszárnyában, idehallatszik az is. Nehogy kilőjék a trafót, mert akkor ez a szöveg is elmegy a fenébe. Éjfél után egykor nehézbombázók húznak el a ház fölött.

Ma Híd-díjas lettem a Gyilkosság a joghurt miatt című könyvemért. Negyvenedszer ítélték oda, negyvenéves koromban kaptam meg a tizedik könyvemért, kerekebb már nem is lehetne ez a történet, felesleges lenne bármit is írnom ezután. Miért tagadnám, kellemes bizsergéssel tölt el végigtekinteni ezen a listán. Számos remek könyv egymás alatt/mellett. És eszembe jutnak a Híd-díjak átadási ceremóniái, ahol ott volt mindenki, tömeg és média, a kötelező protokoll mellett igazi ünnep is. És mi van ma: éppen azon marakodik a világpolitika, hogy legyenek-e szárazföldi csapatok, és hogyan, találgatják, lesz-e etnikai tisztogatás stb. Utólag majd könnyű lesz okosnak lenni, hogy joggal aggodalmaskodtunk-e. Lehetett volna talán másként tölteni ezeket a napokat, mint a rádióhírek mellett. Ugyan már, díjátadás, ki törődik efféle földi hívságokkal, amikor százezrekben mérik a hontalanok számát, az áldozatokat pe-

dig még becsülni sem lehet. És akkor én még ünnepelnék. Mert ilyen erős még sohasem volt a mezőny, micsoda paradoxon: talán ennyi kortárs irodalmi mű sem jelent egyetlen évben sem itt. És szerintem nem is fog soha többé. Én, a vészmadár. De cáfoljon rám az irodalomtörténet. Azt kívánom magam helyett is, hogy az optimistáknak legyen igazuk, akik még ugyanennyi Híd-díjat remélnek.

Szóval nézem a listát, hát igen: Bori Imre és Domonkos István, Tolnai Ottó és Tóth Ferenc, Németh István és Danyi Magdolna osztott eddig Híd-díjat, most pedig Bányai Jánossal én. De bennünket most nem úgy, és főleg nem akkor fognak ünnepelni, ahogyan ez a negyvenéves hagyomány alapján elvárható lenne, sajnos, pedig én szeretem, ha megadják a módját, elvégre dolgoztam ezen a könyvön eleget; és akit díjaznak, az miért ne gondolná, hogy igenis megérdemelte. De ezt nem a rivalizálás mondatja velem, senkit sem győztem le, ilyen versenyben megtiszteltetés részt venni; van egy tucat könyv ebben a félszázas mezőnyben, melyeket kedvelek, sőt egy kicsit a magaménak is érzek, az egyiknek a borítóját pedig egyenesen irigylem, egy másikét magam készítettem, és olyan gonddal, mintha a sajátom lenne, ezért vagyok büszke arra is, ami ebben a könyvben írva van.

Ennyi tetszelgés már szinte ártalmas magamnak. Ezért fogom most még azt is elmesélni, hogy a címadó novella jóslata bevált, és igazából most talált telibe, ha valaki elolvassa, valószínűleg szimbolikusnak fogja tartani. Még jó, hogy öt évvel ezelőtt írtam meg az első változatát, amely inkább tárcaszerű volt, és alapvetően az akkori eseményekre építettem, nem voltam vele megelégedve, félretettem, majd átírtam, ez a második változat az Élet és Irodalomban jelent meg, aztán újra átdolgoztam, a végleges Gyilkosság a joghurt miatt a Kortársban jelent meg két évvel ezelőtt. Ez a novella nem fikció. (Vagy ha úgy tetszik, minden az, de most ebbe ne menjünk bele!) Napi újsághíren alapul, még a címén sem változtattam. Az eredetit kivágtam és megőriztem egy próbakönyvben, amit jegyzetelésre, vázlatírásra használok. Volt egy előérzetem. Nem tudnám megfogalmazni, leginkább az, hogyha esetleg a történet hitelességéért érne támadás, akkor meg tudjam védeni magam ezzel a Bűnügyi krónikából kiollózott kis húszsoros jelentéssel, amely rögzíti a neveket, az eseményeket. Lapokban ezrével vannak ilyenek, valamiért mégsem tudtam ettől az egytől szabadulni. Egy értelmetlen magánkonfliktusban egy egész korszakot láttam sűrűsödni: a tények mögött környezetet, utcákat fedeztem fel, ahol magam is jártam, a szereplők arcát is ideképzeltem, és el tudtam hinni, hogy azt teszik majd, ami be fog következni. Igazi hitchocki pszichodráma. Lényegében ez következett be országos szinten is. Kétféle emberi tragédia kapcsolódott össze. A láncreakció, amely az ugyancsak jelentéses joghurttal indult, jól végigkövetkező tragédiasort indított el, ezt nem hiszem, hogy akár ma, akár holnap vitatná bárki. Mindez egy lélektani novellába kívánkozott, nem pedig realistába. Azért jutott eszembe éppen ez, mert kézenfekvő a példa, hogy újsághír szolgáljon alapul egy hosszabb epikai műhöz, Mikszáth a Noszty alapötletét az 1901-es „bácskai szenzációból” merítette.

Ami párhuzamos, az a szándék, hogy az emberekről szóljon, akikkel az utcán találkozunk, és talán nem is szabad akaratukból lettek társaink ebben a városban. Bármennyire kézenfekvő is lenne: sem ez a novella, sem a könyv nem a háborúról szól, hanem a bűnről, és mindig mások lelkiismeretén tükröztetve. A könyv műfaji meghatározása ezért: a bűn mint próza.

Sokféle veszélyt, félelmet megfogalmaztak az utóbbi évtizedekben. Van azonban, ami evidenssé és szimptomatikussá is teszi, amit mi leírunk: lassan egy évtizede nagyon közel élünk a gyilkoláshoz, a végletekhez, tehát a brutalitáshoz, amitől irodalmunknak egyetlen műfaja sem mentes. A betegességnek a másik evidenciája: szavakkal is lehet gyilkolni és rombolni, meg lehet próbálni, sőt lehet civil alapítványi támogatást kapni akár a gyűlölethez és a lincseléshez is, a másként gondolkodók kirekesztéséhez, a személyes bosszúhoz, a leírthoz és a harctérihez egyaránt, mert szponzorok vannak, és akik szurkolnak, azok jól szórakoznak a

kocsmák udvarán, miután pit bulljaikat elengedték. Mert ha minden arról szól, hogy itt csorgó nyálas viadal folyik mindenféle színtéren, és teret csak vérrel lehet szerezni, akkor mindenki hierarchiában kezd gondolkodni, és lehetőleg önmagát tekinti győztes ebnek, így ez a közeg is kitermeli a maga gnómjait és szörnyszülöttjeit, nem kell Kafka Átváltozásáig visszamenni. Toleranciáról, párhuzamosságokról, egymásmellettiségről, szellemi demokráciáról, mások személyiségének tiszteletben tartásáról az irodalomban itt éppúgy nem beszélhetünk, ahogyan a közéletben sem.

Amikor azonban a gyűlölet túlcsordul önmagán, akkor a normálisabbja becsukja az ajtót, és azt mondja, köszönöm, tájékozódtam, csatornát váltok, fasisztoid szövegeket márpedig nem olvasok semmilyen nyelven, továbbhajtom a rádió keresőgombját, mindenen akad egy gomb, ahol ki lehet kapcsolni, távol tartom magam az erőszaktól; aki ebben utazik, azt elkerülöm, nem kötelező mindenkivel egyetértenem, még a többséggel sem, megvan a magam világa, nem kell a másé.

Az aktualizáltság a ló másik oldalára esésre csábít, erre példa ez a mostani háború. Némely honfitársunk az események hatására médiasztárrá avanzsált Magyarországon, és nem is a konjunktúralovagságtól viszolyog már az ember, hiszen megszokhattuk, talán még a szereplések mennyiségétől sem, hiszen az effajta nárcizmus gerinc dolga, viszont hogy mit hordanak össze, az már erkölcsi kérdés. Tehát meg kell nyomni azt a bizonyos kikapcsoló gombot. Mert hogy még vissza is köpjenek a jugoszláviai magyarságra, ahonnan jöttek, ettől már csak az volna jobb ötlet, ha beállnának Arkan csapatába, aztán pofázzanak ott.

Másnap: Újvidéken az egyik kolléganő azt meséli, hogy a legszebb hálóingében alszik, hátha az ő házát is találat éri, és akkor ne kelljen szégyenkeznie a kórházban a kamerák előtt, mert csak azt mutatja a televízió, ha civil célpontokat találnak el. A NATO csupa árvaházat bombáz. Németh István és Bori Imre gratuláltak, ami különösen jólesik, mert sportszerűek, hiszen ők is kaphatták volna.

Május 24. Mihájlovits Klára és Szabó Palócz Attila volt nálunk délután, Klári hozta a fizetésemet és a kiprintelt MTI-hírt a Híd-díjamról, készített velem interjút a Magyar Szó számára ugyanebből az alkalomból, mert hagyomány. Mutattam vendégeimnek, mit szokott a NATO szórni a kertbe a nefelejcsek közé, eddig van ötféle röf-röf cédulám. Az egyiket cseréltem az utcán a gyerekekkel, akik szintén gyűjtik őket. Azt írja az egyiken, hogy kérdezzem meg a Főnököt. Hát mindjárt indulok! Ne tessék nekem elmesélni, hogy mi miért történik!

A bombázások az itteni elvándorlási folyamatokat is meggyorsították. Akik elmentek, ugyan vissza nem térnek soha az életben, ezt a horvátországi magyarok példája is igazolta. Innen is egész osztályok iratkoztak át, és aki általános iskolától az egyetemig ott jár, a szerbet sem beszéli, ugyan mire jönne ide vissza, ahol az életfeltételek bangladesi szintre zsugorodtak. Újjáépíteni nem lehet semmit, semmi sem ugyanott folytatódik, ahol valamikor befejeződött. A kisebbségeknek itt babér nem terem a belátható jövőben sem. Bármeddig tart is ez a karantén, a lezárt határok, jobb, ha utána gyorsan húzza innen mindenki a belét, mert itt keresnivalója senkinek sincsen. (Vagy ezt írtam már? Olyan klisé...) Csak mi maradunk, mert így döntöttünk. A halált is választhatja az ember, szabad akaratából. Jogában áll, nem ettől lesz senki vagy valaki.

Május 26. Amikor a regényem befejeztem, a számítógép helyesírás-ellenőrző programján fennakadt a lefeg szó, nem ismerte fel, nem találtam a Helyesírási kéziszótárban sem. Hogyan írjuk tulajdonképpen? John Dos Passos Manhattani kalauz című regényének 79. oldalán így szerepel: „Úgy érezte, mintha a két keze helyén üres kesztyű lefegne.” (Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1973) Esterházy Péter A szív segédigéi című könyvében viszont két f-fel írta

a 24. oldalon: „A fólia hangosan leffegett a szélben.” (Magvető Kiadó, Budapest, 1985) Változott közben a szó helyesírása? És honnan lehet ezt tudni?

Nos, rájöttem: az Értelmezőben megtaláltam, az utóbbi a helyes.

Május 27. Ma a hágai nemzetközi bíróság elfogatóparancsot adott ki Milošević elnök és négy kollégája ellen.

Picurnak öt kiscicája született, teljesen egyforma cirmosak, mint az egypetéjű ikrek. A verébcsaládban pedig tragédia történt, a szegőléc kilazult a tető alatt, és egy emelet magasságból leplattyantak a gulacok a betonra. Az öt kiscica papája fogyasztotta el őket egyenként.

Május 28. Kovács Lászlónak volt egy jó kijelentése. Utalt rá, hogy a többi NATO-ügyben érintett ország sorra előáll valamilyen politikai rendezési tervvel, míg a magyar uralkodó párt fantáziája nem mindmáig nem jutott túl annak szajkózásán, hogy „fokozni kell a légitámadásokat Jugoszlávia ellen”. Olyan hálásak vagyunk ezért, mint a macskakölykök az orgonafa alatt. Eddig is csak a területeinkkel együtt kellettünk (volna).

Megkaptam a Holmi tiszteletpéldányát, végigolvasom az egész folyóiratot, mert arra is kíváncsi vagyok, hogy mások hogyan írnak. A prózák tetszenek.

Június elseje van, és még mindig törik fölöttünk a hangfalat a gépek. Más magyar szóhasználatban ez hangrobbanás. Már a bodza is elnyílt, érik az eper. Ma fülledt, nyári meleg van. Nyilván senki sem aludta ki magát rendesen. Kimegyek a teraszra. Az egyik szomszéd kislánya reggel óra sír. Már nagyon türelmetlenek vele. A mi utcánkban emeletes új házak vannak, de a kertünkkel szomszédos párhuzamos utca hagyományos parasztházakból áll. Két szent életű, bekötött fejű néni veszekedik az udvaron. Legalább nyolcvanévesek. Olyanokat vágnak egymás fejéhez, amit unokáiktól hallhattak; lesz mit meggyónniuk. A hevesedő szóváltásban egyszer csak ezt hallom: „A kurva isten verje beléd a faszát!” Majd a hajlott korú néni bevágja maga után a vaskaput, hogy még másodpercekig rezonál.

Június 3. Nem kiszámítható ez, mint egy bűnügyi történet: úgy hányódik a végletek között ez a napló, mint a tutaj, illetve a valóság, amely ebből a világtól elzárt kis szobából látszik, lassan két hónapja. Ma kezdődött a hetvenedik Ünnepi Könyvhét, micsoda hülye lennék, ha azt gondolnám, hogy hiányzom onnan, amint Híd-díjas könyvem dedikálom, erről is lemaradtam, és sorra minden elmegy mellettem, mint a vonat, amelyet lekéstem, csupa elcsépelt hasonlat jut eszembe. Felmentem a könyvtárszobába, és hordom le sorban a klasszikusokat, ma éppen Kafkát, A kastélyt, mert ennek az évfordulója van, és éppen ilyen ez a hely is, csak nem kutyákat, hanem macskákat temetnek a kertjébe. Aztán Joyce Ifjúkori önarcképe következik.

Június 9. Ma van a húgom születésnapja, fel is hívtam. Ma este lett meg a béke Kumanovóban. Örömünnep a fővárosban, mert örülni kell annak, hogy megszűnt az éjszakai rettegés. A többi még várat magára. Alighanem vissza kell költöznünk Újvidékre.

Nagy Imre kivégzésének napján születtem. Ezen a napon írtam a szöveget, amit másnap a Híd-díj átadásán olvastam fel.

Június 20. Anyám születésnapja. Ma Solana főtitkár befejezettnek mondta a Jugoszlávia elleni bombázásokat, mivel a katonaság és a rendőrség kivonult Kosovóból. Tíz nappal ezelőtt csak felfüggesztette. Összesen 78 napig bombáztak bennünket. Ma újra itt Topolyán, a gép előtt. Még nem visszük vissza Újvidékre. Minden függőben van. Milyen kár, hogy egy naplót sohasem lehet befejezni.

* * *

Hajnali háromkor még meghallgattam, hogy hol mit nem találtak el, aztán felhívogattam F. J. J.-t, hogy most a Pilot, most pedig a Mud egyik száma kellene, amit azóta sem adtak ki, se nagylemezen, se CD-n, és szívós sziszifuszi munkával sikerült az archívumok mélyéről ezeket nekem előbányásznia, és aztán kazettákon továbbítani. Többek között az ő zenei segítsége nélkül sem jöhetett volna létre a regény.

Persze, hogy egy film esetleg ugyanezekkel az eszközökkel él, hiszen van hangja. Egy kisfiú naponta arra ébred, hogy a konyhában szól a rádió. Senki sem csodálkozik rajta, hogy Woody Allen a saját gyermekkorára egy csomó dalon keresztül emlékezik 1987-ben forgatott, A rádió aranykora című filmjében, Diane Keaton főszereplésével. „Folyton meghallok egy számot, és folyton eszembe jut róla valami", mondja a narrátor, nem zavar, hogy mikor jut eszébe, akkor-e, amikor a filmet készítette, vagy „akkor" van az akkor, amikor a film játszódik, vagyis a második világháború idején, amikor két szám között elhangzik az a mondat is, hogy „mi a fenét akarnak ezek a németek, elfoglalni az egész világot?" Számomra pedig akkor van az akkor, amikor bekapcsolom a tévét, és véletlenül ez a rész éppen idevág, amit írok, különben meg sem jegyezném a történetet. Ha nem lenne történet, akkor semmit sem lehetne megjegyezni.

Tudván tudtam közben, hogy olvasónak olyan mindegy lesz, hogy pontos-e az idézet egy-egy ilyen kis infantilis számból, az pedig végképp lényegtelenné törpül, hogy vajon akkor éppen az szólt-e, hiszen csak a magam megnyugtatására szereztem be a zenét, mert „akkor" is az szólt, amikor a jelenet játszódott, meg a „akkor" is, amikor íródott. Csak én vagyok ezzel elkeveredve. Csak az én előttem oltár az a dal, ami elé odatérdepel az én kis történetem. A sokféle akkordok mégis mint a komoly és ünnepélyes zászlók és trombitaszók, úgy jelölik ki azt a birodalmat, amelyben a regény játszódik. Csakis szellemi határok létezhetnek mondatok egymásutánjában. Az olvasó természetesen és teljes joggal mástól érezhet hitelesnek egy szöveget, és aligha érdekli, hogy az író mit tett közben fizikálisan. Erről azonban beszéltem már, az pedig, hogy bizonyos dolgokat megismétlek, és nem húzom ki, mint egy iskolai dolgozatból, azért van, mert minden az utazás része. Mert amit csinálok, az nem is könyvírás.

* * *

A költőket régente úgy képzelték el, hogy kedélyesen sétálgatnak valamely árnyas ligetben, de a poéta éppenséggel a hontalan csavargó alteregója is lehetett. A technika fejlődésével kiszélesedett a horizont, most már nem elég az írónak csak úgy általában utazgatni, „pokolra kell annak menni" a szó valódi értelmében, életveszélyes helyzeteket kell keresnie a világ legtávolabbi pontjain annak, aki meg akar felelni a kor kihívásainak.

A posztmodern kalandor és a nomád író prototípusa volt Bruce Chatwin, akiről a magyar olvasó vajmi keveset hallhatott eddig. Szülei az angol iparosok középosztályába tartoztak, ő maga azonban sokkal nagyobb kedvét lelte a színművészetben, amelyben saját metamorfózisának lehetőségét kereste. A megmagyarázhatatlan titok, az ismeretlen vonzotta, amikor elindult föl nem fedezett vidékek megismerésére, minden könyve más-más helyszínen játszódik, Patagónia, Afganisztán, Ausztrália, Afrika legsötétebb, legelhagyottabb zugai érdekelték.

Monográfusa, Nicholas Shakespeare nem tekinti az útirajzot az irodalom holmiféle alacsonyabbrendű műfajának, ő nemcsak Bruce Chatwin könyveit olvasta el nagy figyelemmel, nemcsak írásos hagyatékát tanulmányozta, hanem végigjárta azt az utat, amelyet Bruce Chatwin is megtett, s meggyőződhetett róla, hogy egyénisége nagy hatással volt arra a közösségre, ahol megfordult. A világ minden táján úgy emlegették, akik ismerték, mint üstökösként föltűnő, titokzatos jelenséget. Útleírásaiban nem csupán az idegen tájak megidézése érdekes, hanem az életleírásnak az a módja, ahogyan nemcsak az egzotikus közösségek életét, hanem a sajátját is megfigyelte. A tudósításokat metafizikus tartalommal

telítette, a valóságot és annak megélt változatát, a csodás fantáziavilágot vegyítette, s közben mintha mindig a saját véges életét látta volna. Individualizmusát filozófiai gondolkodásának egész rendszerével támasztotta alá: „Aki szabad akar lenni, annak nem szabad beállnia a sorba. A hatalom megvesztegeti az embereket, ezzel beállítja őket a sorba, és létrehozza a jóllakott barbárok társadalmát. A hatalommal, a hatalom gyakorlóival együtt a büntetés is a múlté lesz, ami nagy eredmény, felbecsülhetetlenek az értékei. Ha áttekintjük a történelmet – persze nem az iskolások és a hétköznapi emberek számára szerkesztett történelmet – , akkor felfordul a gyomrunk."

Negyvenkilenc éves korában halt meg, 1989-ben, s mintha egész életében pánikszerűen föl-föltörő tudásszomját csillapította volna, akkor is, amikor félig lefagyott végtagokkal vonszolta végig magát a jégmezőkön, s az élet megismerésének valami hisztérikus vágya űzte a perzselő napon a sivatagokon keresztül is. És van valami fetisiszta gyűjtőszenvedély is abban, ahogyan a tárgyakat megszerezte és egymás mellé rakta, a Tűzföldre – saját bevallása szerint – azért ment el, mert egy darabka lajhárbőrt akart megszerezni, mintha legalábbis a tárgyak misztikus közössége valami olyasmit jelentene, ahova a közönséges halandónak nincs bejárása.

Bruce Chatwin regényei nem szoríthatók egyetlen műfaj szigorúan értelmezett határai közé, antropológiai eszmefuttatások, mitológiai tanulmányok sorjáznak bennük, de tekinthetőek álmoskönyveknek vagy egyedi tárgyak gyűjteményének, amely szabálytalanságával egzisztenciális kérdéseket vet föl. Ő maga utazási regényeknek nevezte a könyveit, mert kizárólag útközben írt, sohasem otthonának íróasztalnál, ettől lettek a szövegei műfaji szempontból besorolhatatlanok, valójában szellemi hidat teremtenek a posztmodern napló és az esszépróza között. Életének ellentmondásaihoz tartozik az is, hogy a „gazdagok és szépek" világának volt a része, egyszerre volt dandy és dervis, ami a felső tízezer izgalmas író-popsztárjává avatta, ugyanakkor a szegények és a kiszolgáltatottak voltak könyveinek és fotóinak főszereplői. Teljes életművét a két róla szóló monográfiával együtt kiadták németül.

Hans Christoph Buchot is kíváncsiság hajtja a világ egzotikus tájaira, csakhogy ő nem az utazás poétikáját fogalmazza meg, hanem a világ szörnyűségei érdeklik, őt a háború vonzza, a csataterek, a mészárlások. Nem is elsősorban háborús riporterként. Járt Ruandában, Kambodzsában, Kelet-Timorban, Szarajevóban és Kosovóban egyaránt, és arra keresi a választ, hogy „a szenvedés és a fájdalom kifejezhető-e a művészet eszközeivel". A terror és a normális élet egyidejűsége sokkolja, nagy hatást gyakorolt rá a szarajevói eset, amire mi is emlékszünk a híradásokból, amikor is a piactéren bomba robbant, asszonyok és gyermekek végtagjai hevertek szanaszét, ugyanakkor az Európa nevű kávéházban a piac túlsó sarkán capuccinót szolgáltak fel a pincérek, és az emberek úgy ültek ott, mintha a világ legtermészetesebb dolga lenne, hogy a következő pillanatban velük is ez történhet. De azt a gondolatot is szívesen idézi, amelyet az egyik német katona mondott ki, amikor kiszállt a tankjából: „Úgy érzem magam, mint valami háborús filmben. Minden, ami körülvesz, annyira valószerűtlen. Közben tudom, hogy minden igaz, a háború, a halottak. A barbárság mindenütt felütheti a fejét, a háború bárhol elkezdődhet."

„Mindaz a szörnyűség, amely utazásaim során tapasztaltam, közönyössé tett, érzéketlenné váltam, az áldozatok iránt egy idő után nem éreztem szánalmat, nem éreztem semmit – sőt, valami még rosszabb történt velem: azon kaptam magam, hogy élvezem az emberek kínzásának ezt az obszcén színjátékát, amit háborúnak neveznek" – mondja Esküvő Port-au-Prince-ben című könyvében, miközben égő emberi testekről beszél, egy haiti mészárlás áldozatairól. Bármennyire igyekszik is Hans Chrisoph Buch, eszmefuttatásában nem jut messzebbre, mint amit már Lessing is megállapított a Laokoon-szoborcsoportról írott esszéjében, miszerint a kilátástalan szenvedés nem vált ki együttérzést, inkább iszonyatot.

Be kell vallanom, én, aki gyakorta fizikailag is oly közel éltem a borzalmakhoz, nem váltam közönyössé, ma is sokkolni tudnak emberi sorsok, és ez esetben nem tölt el intellektuális izgalommal, vajon sikerül-e a szerzőnek megtalálnia a helyes arányt a szenvedés ábrázolásában, a művészi szép nem oltja-e ki a rettenetest. Inkább valamiféle viszolygást érzek, ha arra gondolok, Hans Christoph Buch készülő könyve rólunk/rólam is szól majd.

* * *

2000 őszén láttam egy statisztikai kimutatást, miszerint Németországban az számíthat a legnagyobb érdeklődésre, aki kisebbséghez tartozik, és lehetőleg nő. Ehhez képest a legnépszerűbb nőíró a világnak ezen a táján – és nemcsak Németországban – egyáltalán nem számít kisebbséginek. Az angol Joanne K. Rowlingról van szó. Őt nem szabad kihagyni ennek az utazásnak az ikonográfiájából.

Itt hallottam róla először (azóta tudom, persze, hogy könyveinek van magyar kiadása is), pontosabban nem is róla, hanem köteteinek a főhőséről, Harry Potterről, aki immár nemcsak egy gyerekkönyvsorozat főhőse, hanem kultikus figura is, a vagányság szimbóluma: tízévesforma kisfiú, egy kis szemüveges tudós, aki varázslóiskolába jár. Amikor a negyedik kötet németül megjelent, a könyvesboltok sok helyen korábban nyitottak, voltak olyanok is, ahol már éjféltől lehetett kapni, sorba álltak érte a gyerekek, hosszú sorok kígyóztak a boltok előtt, és másnap a rádió interjút készített a szerencsésekkel, akik elsőként jutottak hozzá.

A felnőttek is olvasták, a felnőtteknek szóló változata is elkészült, ami csak abban különbözik a gyerekkiadástól, hogy kevésbé részletező. Elgondolkodtam, mikor ezt hallottam, úgy képzeltem, hogy a gyerekeket riasztják a vastag könyvek, de a német piackutatók szerint arról van szó, hogy a gyerekek igenis a vastag köteteket kedvelik, a szóban forgó kötet is mintegy négyszáz oldalas. Ha izgalmas a könyv, akkor a végét éppenséggel lassabban olvassák, hogy tovább tartson, ne legyen olyan gyorsan vége az illúziónak. Harry Potterért rajonganak, a sorozat a filmváltozattal együtt képes volt elhódítani őket a számítógéptől, és ha nem a saját szememmel látom, nem hiszem el, hogy a focimeccs alatt az egyik kisfiú a Harry Pottert olvasta, amíg a többiek rúgták a bőrt. Mindenki azt dicséri benne, hogy egy egész korosztályt vissza tudott hódítani a könyvnek. Sőt, nemcsak a könyvnek, hanem egyenesen az irodalomnak. Eddig ugyanis főként az imént említett szociokulturális vonatkozásai miatt emlegették a könyvet, a negyedik kötet kapcsán azonban már irodalmi értékről beszélnek. Könyvről könyvre határozottabb körvonalai lesznek a regényvilágnak, amelyben örök emberi kérdéseket tesz föl Joanne K. Rowling: Mi a rossz? Mi váltja ki a rosszat? Honnan ismerhetjük fel a gonoszságot? Mi a barátság? Kinek hihetünk? Aki jónak látszik, valóban az-e? Elég-e, ha csak a külsőségeknek hiszünk? S a kérdésekre adott válasz már nem pusztán gyermekolvasmány. Harry Potter a mesevilágban már nem egyszerűen a gonosz varázslókkal és manókkal száll szembe, hanem a mindenkori egyetemes rosszal, a világban tapasztalható örök zsarnokság felett diadalmaskodik, sőt a negyedik kötetben már egyenesen a politikai diktatúrával küzd meg.

* * *

A német irodalom legnagyobb sztárját ezen a „potteres” őszön Elfride Jelineknek hívják. De még mindig nem beszélhetünk úgynevezett „nőirodalomról”, amit senki sem ismer el sem fogalomként, sem besorolásként, mégis mindenki használja.

Az irodalmi lapok és a könyvesboltok reklámújságai az ő fotóival vannak tele: középkorú írónő jobbra néz, polgári környezetben, kutyájával; írónő ziláltan, mezítláb bolyong egy erdei ösvényen; írónő az elhagyott pályaudvaron szabadidő-ruhában, kedvenc kabalájával, egy rongybabával; írónő mindenki ízlése szerint, minden mennyiségben. A kötet címe Mohóság, alcíme: egy szórakoztató regény.

Prototípusa annak, hogy már egy írónőnek is el kell adnia magát valamilyen külsőleges bohócsággal, minél deviánsabb, annál inkább odafigyelnek rá. (Erről jut eszembe, alkalmam volt egy hosszú nyári utazást tenni a mai magyar líra egyik hasonlóan extravagáns szirénjével, és marhára idegesített, mert az volt a szokása, hogy folyton a melltartója pántját csattogtatta, csak úgy, szórakozottságból, akkor is, miközben mások felolvastak. De ennek a megítélése sem volt ilyen egyértelmű, mert akadt, aki majd elélvezett a gyönyörűségtől, miközben kigúvadt szemmel azt figyelte, miként kísérik a csattogást ama nagy dudák kilengései a hártyavékony blúz alatt.)

Szóval: az osztrák írónő a címnek megfelelően mohón bőbeszédű, könyve 464 oldalon jelent meg, és az összes klisét felsorakoztatja, ami a szórakoztató regényekben szokásos, a mohóság sokféle változatáról szó van benne, a kapzsiságról, a bujaságról, az életvágyról és a halálvágyról, természetesen akad itt bőven szex és bűnügy is, és már az első fejezetben kiderül, ki a gyilkos, a továbbiakban csak a morbiditás fokozódik, az áldozatokat természetesen megerőszakolja egy szexuálisan eltévelyedett monstrum. Van benne hullagyalázás és kannibalizmus, a tettes áldozatát arra kényszeríti, hogy emberi húst egyen, majd mindennek a fokozásaként abban lel kielégülést, hogy a saját húsát falja. Az elbeszélő pedig írói mohóságában hetet-havat összehord, aktuális eseményeket taglal, Clinton és Monica Lewinsky története sem hiányozhat belőle. És nem elég, hogy szerző a legképtelenebb történetekkel fárasztja olvasóját, a tetejében még ki is neveti. Na, ez a legnagyobb hülyeség, amit eddig leírtam – mondja egy helyen. Vagy: „Ez a legrémesebb viccem, tudom." Emellett tele van a könyv a legrosszabb szóviccek tömegével. Akit mindez nem idegesít, annak nincsenek is idegei.

A német kritikusoknak nincsenek. Nem veszik tudomásul, hogy néhány éve Brett Easton Ellis Amerikai pszichója már bőven kimerítette a szexuális gyilkosság és a kannibalizmus témáját. Sőt, úgy látják, hogy Elfride Jelinek az osztrák hétköznapok hangulatát fogalmazza meg. Megállapítják ugyan, hogy soha ilyen pocsék regényt nem olvastak még, stílusa puskaporszáraz, tele van gusztustalansággal, ízléstelenséggel, lerí róla, hogy fél kézzel lapátolták össze, regényként pedig egy csőd, mégis rajonganak érte, mert valamiféle különös poétikát sejtenek mögötte, amely nem kíméli az olvasót, olyan durva és olyan kíméletlen, mintha egyenesen kalapáccsal verte volna a regényt a számítógépébe. Mindemögött pedig ott áll az írónő agyonfényképezett, excentrikus személyisége, ami kétségtelenül hozzájárul a sikeréhez.

Erről jutott eszembe, hogy voltaképpen nem is tartom írónak azt, aki nem lepleződik le. (Bármennyi köntörfalazás is legyen egy szövegben, csak kibukik belőle az az egyetlen mondat, jobb esetben az egyetlen közlés, ami elárulja a mű megírásának szándékát. A sokféle cselekménybonyolításból kitüremkedik az az egy, ami leginkább terhelte megíróját.) Akin folyton lepel van, arról nem tudunk meg soha semmit, nem definiálja önmagát. Hogy miben rejlene ez a „definíció"? Természetesen esetenként másban és másban. Talán a stílusa árulja el, mindjárt az első mondata, mint egy jeligés pályázaton. Talán impozánsan felrakott életműve? Vagy a története, legalább egyet, ha leírt olyant, amely szájról szájra járt. Aki sohasem írt ilyen történetet, arról mit lehet elmondani? Azt, hogy milyen jó focista, igaz ügyek propagandistája, jópofa a társaságban vagy nagyokat tud okádni fogadások után. Mindez bőven elfér ugyanazon a palettán, amit irodalomnak szoktunk nevezni.

De megérdemel itt egy bekezdést az erdélyi származású Aglaja Veteranyi is, akinek Warum das Kind in der Palenta kocht (Deutsche Verlags – Anstalt Stuttgart, 1999) című regénye igencsak megosztotta a közvéleményt. Lehetne mondani, hogy kissé infantilis minimálpróza, éppen olyan, mint amikor valaki egy nyelvet tanul, és kínosan egyszerű mondatokban fogalmaz; persze, tűnhet ettől úgy, mintha egy gyermek szemével láttatná a világot. Könyvének műfaját az „éjjeli regény" általa alkotott szóösszetételben adta meg, magyarázat nélkül.

Egyesek szerint az „éjjeli edényre” utalt volna ezzel viccelődve, mások szerint viszont ezt a regényt csak éjjel, nyugalomban lehet olvasni, ismét mások szerint éjjel, az alvásból ellopott időben írta, mert napközben állandóan szaladgálnia kellett, idős szüleit ápolta, akik kiöregedtek a vándorcirkuszból.

* * *

Elgondolkodtam, mikor azt hallottam, a gyerekek már nem a vándorcirkuszt, hanem inkább a hosszú történeteket kedvelik; úgy képzeltem korábban, egykori önmagamból kiindulva, hogy őket riasztják a téglányi könyvek, de a németországi piackutatóknak hinni kell, szerintük pedig igenis a vaskos köteteket kedvelik. Ha izgalmas a regény, akkor a végét lassabban olvassák, hogy tovább tartson az illúzió. Lehet abban valami, amiről az olvasáskutatók beszélnek. Tipikus példái ennek korunk bestsellerei. Ilyen szempontból tehát a gyermek és felnőtt olvasók szokásai nem különböznek egymástól.

Vajon miért? A rövid történetek miért annyira népszerűtlenek a könyvpiacon? Bármilyen furcsán is hangzik, de a vaskos könyvek az olvasó kényelmét szolgálják: ha már egyszer befészkelte magát egy meghatározott fikcióba, otthonosan mozog a házban, ahol a szereplők élnek, hasonló folyamat játszódik le egy bestsellerben is fejezetről fejezetre, mint egy szappanoperában; azért kedvelik a háziasszonyok többek között a mamutsorozatokat, mert olyan minimális szellemi hozzájárulással ringatózhatnak a rétestésztává nyúló történetben, hogy közben semmiféle többletinformációval nem kell terhelniük magukat, egy újabb film elé ülni mindig kockázatosabb, hátha nem tetszik a helyszín vagy a szereplők kara. Ezért van az, hogy már az alcím feltünteti, miféle nézőközönségnek szánják. Már senki sem csodálkozik a szellemi renyheségre utaló meghatározásokon a tévéműsorokban, hogy most egy „kórházsorozatról”, gimnazistákról, ügyvédekről szóló szappanoperáról vagy úgynevezett családi sorozatról van-e szó.

Nincs ez másként a vaskos kötetek esetében sem, vannak írók, akik a fáraók életére specializálódtak, mások neves személyiségek szerelmi életét zanzásítják, és akkor még nem is beszéltünk a horrorszerzők népes csapatáról. Egyik könyv esetében sem kell újabb és újabb szellemi erőfeszítéseket tennie, hogy ismeretlen világokat hódítson meg az olvasó. Egy-egy újabb novellában pedig új helyszíneket és szereplőket kellene megismernie. Bármit kezdjünk is el olvasni, az eleje mindig a legnehezebb, mert teljesen ismeretlen szövegfolyam előtt állunk, és sokszor megvan annak a veszélye, hogy végig sem olvasunk egy xxx elbeszéléskötetet, csupán csak néhány történetet, mert nem akarunk ugyanazon köteten belül folyton mindent újrakezdeni. Ritkábban hagyunk félbe egy regényt, gyakrabban csemegézünk a novellaskötetekben.

Különösen nagy becsben állnak a szerelmi történetek és a krimik, amelyek igazi bestsellerek, íróik pedig leginkább nők. Hogy miért van ez így, arról megoszlanak a vélemények. Némelyek szerint azért, mert a német irodalom túlintellektualizáltságából, reflexivitásából elege lett az olvasónak, s a nőírók egyszerűen semmibe vették a hagyományokat, az irodalmi szokásokat, s naivitásukkal frissességet vittek az irodalmi életbe, míg a racionális piackutatók szerint egészen egyszerűen azért van ez így, mert a fogyasztók is főként a női nemhez tartoznak. Minden újságnak, könyvesboltnak van külön sikerlistája, amely túlnyomórészt azonos köteteket tartalmaz, igen kedveltek azok a történetek, amelyeknek a gyökerei a második világháborúig nyúlnak vissza, ott keresik a bajok eredőit, másrészt a lányregények kelléktárából felépülő „művek” is igen kelendőek. Olyannyira, hogy a karácsonyi bevásárlások előestéjén a könyvesboltoknak mindig megnő a forgalma, sorba kell állni a pénztár előtt, s egy-egy vásárló három-négy könyvvel távozik. Mindehhez az is hozzátartozik, hogy a könyv ára Németországban a lakosság életszínvonalához igazodik, és nem drága, már

tizennégy-öt márkáért kiváló, vadonatúj olvasnivalót lehet venni. És főként jó terjedelmeset. Négy–hatszáz oldalas az átlagos bestseller.

A népszerűségi listán előkelő helyet foglaltak el az életrajzi vagy önéletrajzi regények is 2000 karácsonyán, amelyek még a fentebb említetteknél is vastagabbak. Joyce Carol Oates életrajzi könyve Marilyn Monroe-ról meghaladja az ezer oldalt, és a Jacqueline Bouvier Kennedy Onassisról szóló legújabb könyve is több mint nyolcszáz. Írója természetesen nő, Sarah Bradford. Már azt gondolná az ember, hogy a neves amerikai hölgyekről már mindent megírtak, életük lerágott csont lett, erre most kiderül, hogy nem csupán a tények érdekesek, a karizmatikus egyéniségekhez kapcsolódó legendák folytatódnak. Talán az emberi természet egyik legősibb ösztönét elégítik ki ezek a könyvek, a kíváncsiságot, hogy az írott szó által valaki másnak az életébe leshetünk be, újabb titkok részesei lehetünk: Sandra Gulland ennek szellemében Joséphine és Napóleon szerelmi életét írta meg.

A berlini fal ledöntése tizenegy évvel ezelőtt óriási lendületet adott a könyvpiacnak. A kritikusok szerint valósággal újjáéledt az irodalom, új témákat találtak az írók, s az addigi „lila ködök" helyett a szerzők valóságközeli, időszerű alkotásokat hoztak létre. Valóságos naplóáradat kezdődött el, jeles és egészen középszerű politikusok is közreadták gondolataikat. Jutta Ditfurth, a zöldek pártjának egyik alapító tagja, Oskar Lafontaine egykori pénzügy-miniszter és Borisz Jelcin egyaránt idén jelentette meg naplóját, amelyek érdekessége, hogy mindháromban megemlékeztek Helmut Kohl egykori kancellárról. Az előző kettő a gonoszt, míg az utóbbi a kedélyes jó barátot látta benne. De ekkor jelent meg Helmut Kohl naplója is, amely természetesen izgalomban tartotta sokáig a közvéleményt, hiszen ez a műfaj a legalkalmasabb arra, hogy az ember bosszút álljon ellenlábasain, és hogy a maga javára „kozmetikázza" az eseményeket, önmagát prófétaként tüntesse fel. A naplójegyzeteket az egykori kancellár 1998-tól vezette, és mindenki azt várta volna, hogy megnevezi a titokzatos adományozókat, akiktől pártja nevében pénzt fogadott el, ezért legtöbben a könyv megvásárlása után a terjedelmes névmutatót kezdték lázasan tanulmányozni. Bár a naplóíró semmit sem árul el a botrány szereplőiről, bizonyára sokan sértve érezték magukat, ha másért nem, hát azért, mert kimaradtak az említésre érdemesek névsorából. Helmut Kohl naplója sem rövid, háromszázhatvan oldalon kell magát átrágnia a kíváncsi olvasónak, hogy az indiszkréció minél tovább tartson.

* * *

Amikor először megláttam a csatornákkal szelt várost, Velence jutott róla az eszembe, csakhogy Velence inkább a turistáknak szól, nem a való életnek, míg Strasbourg ténylegesen is éli mindennapi életét, a bámészkodó és fényképezőgépeiket csattogtató turistákat pedig csak megszokták, de nem rendeltek mindent alá az idegenforgalomnak. A mindennapi életet nemhogy eltakarnák, hanem éppen ellenkezőleg, a szűk utcákon akaratlanul is bepillantanak a járókelők az ablakokon, apró műhelyekbe lehet így belesni, régi mesterségek sorakoznak megszokott nyugalmukkal egymás mellett: az órás a nagyítóüvegével, a mézeskalácssütő a fodros sapkájával, melynél csak a porcukor fehérebb, melyet a fahéjas csillagokra szór, az itteni karácsony legjellegzetesebb süteményére.

Valami újat felfedezni ismeretlenül, számomra mindig ez jelentette a kihívást, nem idegenvezetők után kullogni, és folyton arra nézni, amerre kötelező nevezetességeket látni, hanem andalogni csak, nézni a színház épületnyi kulisszáját, aztán szembetalálkozni a felnyitható híddal, tekintetemmel elkísérni az űrhajószerű városnéző hajót, aztán tovább-sétálni, amikor újra a lábam elé kanyarítják a vashidat, menni a hazafelé tartók felszaporodott csapatával tovább. Vannak sietők és vannak szemlélődők, minden újabb lépésnek célja van, és egyre inkább tudatosodik bennem, hogy én is valami felé tartok, anélkül, hogy eltévednék, ezek a csatornák vezetnek valahova. Hiszen keresés minden advent.

Strasbourg, az Európa Parlament székvárosa, ide jönnek, akik visszakéredzkednek Európa nagycsaládjába, és ide járnak panaszkodni a kisebbségek, ha valami bajuk van, ők is a csatornapartokon töltik napjaikat, figyelik, hogyan hömpölyög végig a víz, zsilipek szabályozzák, hogy egy centivel se legyen magasabb a vízállás, mert akkor elöntené az óvárost, úgy építették ugyanis a házakat, hogy a küszöb pár centiméternyire legyen a víz felett, a nappaliból egyenesen a csónakba lehessen lépni, melyet akár a kilincshez is köthetnek, ebben is hasonlít Velencéhez, csakhogy ez nem tenger, nincs halszag és a szemetet sem szórják az ablakból a vízbe, és sokkal közvetlenebb a város, telis-tele reneszánsz házakkal, melyek nagyon jellegzetesen elzászi épületek, akaratlanul is utalva rá, milyen történelmi terheket kellett mostanra elfelejteni.

A franciák kellemes meglepetést okoztak, azelőtt túlságosan különcnek tartottam mindent, ami francia, nyelvükből alig értettem valamit, most pedig egy meghitt kávézóban az almás kalácsot ízlelgetve a falról Toulouse-Lautrec egyik plakátja és Proust portréja köszön vissza, egyszeriben minden összetartozik, ami a művészetben a békét sugallja, miféle parlament?, semmilyen csupaüveg palota nem képes erre a belső békére, az örök keresésre, mely a művészetek sajátja.

Megyek előre, mintha keresnék valamit, az üzletekből kikandikál a karácsony ezernyi aranyával, kínálja magát megannyi ajándéknak való tárgy. Az utcák felett szalaggal körültekert fenyőágak ívelnek át, méterenként embernagyságú csillagok világítanak, vezérel tovább mindegyik. A Cathédrale de Strasbourg tornya egyébként a városkép jellegzetessége, de most éppen restaurálják, és inkább sejtelmesen beburkolózott óriásra emlékeztet. A németek Münsternek, azaz székesegyháznak nevezik. A vörös homokkőből vésett, védett épület váratlanul tárul a sikátorokból érkezők elé, 1547-ben építették meg asztrológiai órájának bonyolult szerkezetét, amely a holdfázisokat és ünnepeket mutatja, ma is leolvasható róla a pontos idő. Érseki palotájának gyakori vendége volt a Napkirály, aki hozta magával a párizsi udvarból a módos vendégsereget, ehhez igazította pompáját a korabeli város, úgy nézett ki, mintha folyton az udvar nemeseit várná. A hagyomány folytatódott: Napóleon felesége, Josephine külön pavilont építtetett magának, hatalmas kerttel, hosszabb tartózkodásokra rendezkedett be. A katedrális katartikus vitrázsablakaiban egyedül szeretett gyönyörködni, kíséretét a puritán piactéren hagyva. A falak tőszomszédságában született a forradalmi Marseillaise, melynek szövegét az akkori polgármester írta, zenéjét pedig a helyi garnizon tamburmajorja szerezte.

Itt kezdődik a város és ide tér vissza, középpontjában a katedrálissal, melybe belépve egyszeriben olyan érzése támad az embernek, hogy megérkezett, láthatatlan kezek ide vezérelték, hiszen látnia kell. És ott van elérhetetlenül magasan az egyik pillér, ami odavonzza a tekintetet: az angyal vár az oszlop tetején, arcán a jóindulat naiv vonásai, mint aki csak véletlenül került oda, és nincs tisztában vele, milyen feladata lesz, hosszú trombitáját készenlétben tartja, mielőtt megfújná, körülnéz, és akiket odalent lát, halandók csupán, akik egyformán rettegik az ítélet napját.

Menjetek békével, mondja a kijárat előtt a tábla, mielőtt a szemközti emléktárgyboltok porcelánjai és képeslaposzlopai elszippantanák a bámészkodókat. Az aprócska kolompok a boltajtók felett végigcsengik az utcát a feltámadó szél zenéjére. A hegyek még le sem vetették rőt palástjukat, itt már nincs határ, mintha minden béke így kezdődne el.

* * *

A nyugalom csak látszólagos a képzelet rengetegében; ha egy fa messziről mozdulni látszik, akkor kiderül, hogy valaki mögötte rejtőzik, és vár rám a szürkületben. Amikor kisgyerek voltam, sohasem szerettem egyedül az erdőben, haladni az eltévedéssel fenyegető ösvényen, folyton hátrapillantva, közben az járt kitörülhetetlenül az eszemben, hogy bármelyik pilla-

natban ismeretlenül elém toppanhat, aki addig lesett rám, és az csakis rossz szándékú lehet. Különben eszembe sem jutott volna a szorongásnak ez a távoli emléke, ha a Weinstrasse nem éppen az erdőkkel kapcsolatos mesék birodalma lenne. Hittem a fák múlhatatlan varázserejében. Vártam a hajnalt, éreztem, hogy ott várakozik a sötét hegy túloldalán, csak lassan lopakodva, észrevétlenül kúszik át, amikor felpárállanak a felhők a tisztásról, lebegnek még a tengerszem fölött, hogy bizonytalanságban hagyjanak, aztán indulhatok a végtelennek látszó szőlősorok mentén, indulhatok hazatalálni.

Egy napon rászántam magam ismét az erdőre, hogy ebben a kiszámíthatatlan rengetegben fedezzem fel képzeletem hajdani óriásait, szabaduljak meg mesebeli manókkal kapcsolatos félelmeimtől; megtapogassak bátran sohasem látott, puha testű növényeket. Akkor jöttem rá, hogy Pfalz vidéknek mítoszai valóban innen származnak, a környezetleírások annyira pontosak, így hihetőekké válnak tőlük azok a lények is, melyek eltűnéséről még árulkodnak a rezdülő lombok, mintha éppen most szöktek volna tekintetem elől; nem hittem korábban azt sem, hogy léteznek ennyire piros gombák, fehér pöttyökkel, melyekkel a mesekönyveket illusztrálják, és hogy vannak tenyérnyi, smaragdzöld mohák foltokban a fenyők északi oldalán.

Itt a legsötétebbek az éjszakák, a hegy lábánál. Az ablakon áthajolva néztem az óriást, inkább csak odagondoltam a koromsötétbe, melynek közepén I. Lajos király nyári lakját láttam, egy pompeji ház mintájára épült, az éjszaka közepén úgy hatott, mint egy kivilágított ablak egy sötét épület közepén. Ilyeneknek tűntek az arányok. De nem ez volt az egyetlen fényforrás: a műterem tetőablaka is világított az udvar túloldalán. Hans még alkotott a gránátalmafák felett. Mindig irigyeltem a festőket, mert restek és némák maradhattak, nem kellett nekik semmilyen nyelven megszólalni, felolvasni, csak állni mélán, okos tekintettel a saját kiállításukon a mellett a pasas mellett, aki megkérdőjelezhetetlen szakértelemmel méltatja elévülhetetlen munkásságukat, holott hiába: az egész közönséges mázolás csupán, színek és formák egybekenése, tubusok halomba rakosgatása. De bezzeg megírni egy regényt szabott határidőre, és amikor nem megy, az éjszaka közepén kihajolni egy mondatért a friss levegőre, visszamenni a bekezdésbe, és nem találni azt a helyet, ahova az a mondat illene, ezért bezzeg nem sajnált engem senki, csak én magamat.

Kíváncsi voltam a képekre, mindig is érdekelt, hogyan fest egy festő, mintha nem az lett volna a természetes, hogy a művészek szemérmesen dolgoznak; ha belegondolok, meg tudnám fojtani, aki mögém áll, miközben araszolok a soraimmal előre. Mert amíg nem kész, addig csak ketten vagyunk, csak mi fontolgatjuk, mi történik rosszul vagy jól ebben a történetben, a gép meg én. Mert mintha vonakodna olyasmit rögzíteni, ami nem illik oda. A képernyő ilyenkor hezitál és hunyorog, hogy ez hamis így hamis lesz, és nem hajlandó addig engedelmeskedni, amíg ki nem javítom.

Már mindenkiről tudtam a művészházban, legalább nagyjából, hogy min dolgozik, csak éppen róla nem. Úgy ismertem meg ezt a különös hangulatú helyet, ahogyan az erdőt: napról napra, hónapról hónapra követtem a tekintetemmel a művészeket, már a gesztusaikból sejtettem, hol tartanak, vagy azért, mert elmondták, vagy éppen ellenkezőleg: szótlanul csak látszani akartak valamilyennek éppen, mint az erdei manók, palástolva jelenlétüket és ihletük pillanatnyi csődjét. Látni a nagyvonalúságukat vagy a kicsinyességüket, az előzékenységüket vagy az egoizmusukat, még ha ezek nem is ellentétpárjai az emberi tulajdonságoknak, voltaképpen mégis így próbáltam magamban definiálni a természetüket, és persze elfogadni őket olyanoknak, amilyenek, hiszen ez a meghívás mindannyiunk számára záros határidőre szólt. Közben kerestem a saját fámat az erdőben, amely mögül előléphetek, hogy azt mondhassam: ez én vagyok, ilyen vagyok. Úgyis rólam szól már minden történet, elegem lett mások életét

élni, idegen hősök dicsőségéhez gazsulálni. Az olvasás szempontjából ez úgysem oszt vagy szoroz, mindenki ahhoz a polchoz megy, ahol keresnivalója akad.

Hansból kivételesen hiányzott ez a szándék, a művészek természetesnek mondható szereplési vágya. Hetekig csak a köszönés számított az egyetlen kommunikációs formának, az is szemlesütve, kötelességszerűen. Ilyennek képzeltem a sorozatgyilkosokat, akik elrejtőznek a nyilvánosság elől egy ilyen isten háta mögötti házban, hogy feltűnés nélkül éljenek titkos szenvedélyüknek, miközben szokásos mindennapjaikban legfeljebb az fedezhet fel apró szokatlanságokat, aki közelebbről is ismeri őket. Miért éppen óriás kaktuszok és gránátalmafák veszik körül? Ráadásul az udvari épület, amit én a második emelet magasságából láttam, a gonosz boszorkány mézeskalácsházára hasonlított. Mert olyan régi volt, mint egyébként minden. Miért szeretnek az emberek ilyen múzeumban élni? Ráadásul nála az ablakok különböző méretűek voltak, és az emeleten csak esete gyúlt ki a lámpa, ahol a hálószobája lehetett. Tette a dolgát nap nap után, de ha kinéztem néha az udvarra, fogalmam sem volt, hogy voltaképpen mi az a dolog, amit valójában tesz, csak jár fel s alá sötétkék munkásoverallban, mint valami vízvezeték-szerelő.

Sokáig nem alakult ki róla semmilyen véleményem. Minden jel arra mutatott, hogy ez a kiismerhetetlenség és távolságtartás végig kitart.

* * *

Oscar librettóírót keresett legújabb operájához. Megjelent egy nemzetközi pályázat, mely szerint a görög olimpiára Athénban egy ősbemutatót terveznek. Nem titkolt szándékkal, hogy maguk a szerzők és a szereplők is, a karmester és a zenészek is igazodjanak sokféleségükkel az olimpia szellemiségéhez, és Oscar eleve érdekesnek találta, hogy egy horvátországi, pillanatnyilag Szerbiában élő magyar író angolul írjon egy librettót neki. Mi több, egy hosszabb borozgatás után kiötlöttük a cselekményt hozzá, amely szerint az olimpia sportszerűségéhez mi sem állna közelebb, mint Noé metaforikus bárkája, amely földrajzilag is determinálná az autentikus témát, és minő meglepő lenne, ha Noé erre az alkalomra nem állatokat terelne barokkos bárkájába, hanem esendő embereket, az állatok állományának mintájára, mindenféléből persze párosával. Az állatokkal egyébként sem lehetne mit kezdeni egy „komoly” darabban, de ha már emberek, azok kíméletlenül kavarnák a nyelvi tarkaság konfliktusos forgószelét. De holtak nélkül nincs opera. Ráadásul a feszültségekhez kellenek jók és rosszak, bűnösök és ártatlanok. Mégis melyik nép fiai legyenek a gyilkosok, a potyautasok, és kik legyenek az áldozatok? Ki kit erőszakoljon meg? Ez a te problémád, emelte fel a kezét Oscar, mint valami bankár, aki csak a tőkét adja a vállalkozáshoz, olyan utasításszerű hanghordozással, ahogyan feltételezésem szerint a zenészeket instruálta. Az már a zenészre tartozik, miként memorizálja a kottát. A librettistának is fejből kell játszania, mondtam neki. Csakhogy én nem úgy működöm, mint a verkli, hogy bármelyik utcasarokra eltolhatják a cifra ládát, ugyanazt a dallamot játssza, vagy legalábbis eljátszik egyet a sok közül, aztán kalapozhatnak körülötte. Nekem maga a környezet sem mindegy, ahol dolgozom. Nem úgy működöm, mint a kávédaráló, hogy megnyomnak rajtam egy gombot, és beindulok.

Egy álló hónapig töprengtem az ötleten, mire azt mondtam Oscarnak: Rendben, megpróbálom. Erre nyomban kölcsönadta Verdi librettóit, bibliapapíron, vaskos díszkiadásban. Aztán Franz Werfel regényét olvastam el hozzá. De ebben a műfajban mégis Thomas Mann jóval karcsúbb Wagner-kötete maradt a kedvencem. Szerintem közelebb állt az igazsághoz a két óriás megítélésében. Szövögettem a zenés színpadi szálakat, hiszen valaminek történnie kell, annak a bárkának mégiscsak tartania kell valahonnan valahová, különben nem csap fel az ég felé az olimpiai lánghoz hasonlatos katarzis.

Oscar elutazott egy hónapra Olaszországba, Spoletóba a próbákra, ahol Médeia című operáját mutatták be. Az ősbemutatóról hatalmas sikerrel és egy díjjal tért vissza. Irigyeltem ezért az elszántságáért: nála minden csak elhatározás kérdése volt: éjnek idején nekivágni, hogy meghallgassunk egy rendhagyó koncertet egy bonni szerelőcsarnokban, vagy elmenjünk Heidelbergbe, ahol a kortárs francia zene szólalt meg. Nála a siker is elhatározás kérdése volt. Két dolgot vett igazán komolyan: a macskáját és a munkáját. Felcipelte a pianínóját a padlásszobába, mert oda nem hallatszottak fel a zajok. A madarakon kívül én ugyan nem érzékeltem mást, de őt még a seregélyek is zavarták. Amikor végigülték a telefonvezetékeket, hogy súlyuktól lehajlott alattuk, kirohant, hogy véget vessen a lármának. Kötötte a határidő, egy rövidfilmhez komponált kísérőzenét. Aztán megint hetekre eltűnt.

Miért nincs itt kutya, kérdeztem Hanstól, mivel azt gondoltam, hogy ez mindig is vadászkastély volt. Erre jelentőségteljesen bólogatott, hogy valamikor itt az ebek valóban nagy becsben álltak, de a művészeket most zavarnák.

Amikor Oscar megérkezett, megmutattam neki az elkészült angol szöveget, pontosabban a vázlatokat, melyeket versbe lehetne foglalni. De ekkor már tényleg hallani akartam, hogy tulajdonképpen milyen zenéhez írom a szöveget, milyen az a világ, amihez ezek a szavak kellenének.

Akkor a frissen vágott CD-jén meghallgattam a Médeiát. Figyelmesen és türelmesen. Tanultam belőle. Egyszeriben avított lett összes leírt tervem és fellengzős elképzelésem. Ma másmilyen librettókat írnak. Célszerű persze közismert történetet választani, mert amit esetleg kihagy a szöveg, azt a zene és a hang mondja el, vagy folytatja, főleg hogy a zeneszerzőnek az utóbbi a fontosabb. Erről szólt számomra a Médeia is az ő interpretációjában. Sajnos, nem láthattam, hogy a színpadon mi történik, de a lemezen csak hellyel-közzel lehetett következtetni rá. Ilyesmikre emlékszem: egy nő elsikoltja magát, és énekel néhány ismeretlen szót, ezután megszólal egy kontratenor, inkább hangszerként, mintsem érthetőnek szánt áriaként, közben hosszú, feszült csendek, majd megszólalnak az alpesi kolompok, Oscar kedvenc hangszerei, melyeket állandóan a csomagtartójában hurcolt mindenhova magával. Másnap elkértem a szövegkönyvet, amely olaszul íródott, és alig tett ki egy szerzői ívet, verses formának a nyomát sem láttam.

Másfajta kihívást jelentett a saját regényem, amely tapodtat sem haladt előre.

Hansot távolról láttam, nem találta helyét, neki is megvoltak a maga gondjai és kételyei, amihez belső indíttatású rendet teremtett a lelkében, ez arra késztette, hogy hosszú csendeket iktasson be, miközben hol csak meditál üveg sörével a szobájában, lábát felrakva az asztalra, hol pedig a műtermét takarítja, és ez csak nekem tűnhetett pótcselekvésnek. A száz négyzetméternyi termek számomra egyáltalán nem a tágasságot jelentették, a tizenkét ablak a három égtáj felé, a hegyláncra nyíló kilátással együtt is a három szobában inkább a magány tere lett. Nekem még ahhoz is hetek kellenek, hogy egy másik gépet, egy másik asztalt megszokjak, nemhogy egy másik országot, egy másik nyelvi közeget egy másik éghajlattal. Ez nem alkotás, ez henyélés, mondtam magamban reggelente; megint rám virradt egy nap, de mi a fenének.

A számos közös vacsora egyikén persze szóba került a NATO-bombázás, nagyon türtőztettem magam, hiszen nem ismerek két embert, akinek megegyezne ezzel kapcsolatban a véleménye, és ne kezdene okoskodni. Ezért nem szórakoztattam őket azzal, milyen érdekes volt, amikor az egyik robbanást követően a csapból benzinízű víz folyt, és utána milyen öröm volt NATO-kisebbségnek lenni. Erről bezzeg nem folyt oktatás egyik országban sem, „hogyan is kellene ezt a traumát feldolgozni”. Én csak a magamét mondtam: a regényem kettétörte ez a hadművelet, hátha most ebben a paradicsomi környezetben befejezem időre, ahogyan terveztem.

Hans a műterme előtt állt, mintha régóta várt volna erre az alkalomra, mesélte, hogy kitakarította a műtermét, most már vendégeket is fogadhat. És valóban, pedáns rendben sorakoztak az ecsetek, és az emeleten, a falon csupán egyetlen festmény függött: egy katedrálist ábrázolt. Ez maradt, de holnap elviszik ezt is. Aztán megmutatta a legutóbbi kiállításának a katalógusát. Csupa katedrális. Ezt neked adom, mondta. Olajképek színesben, és mindegyiken egy-egy templom, vagy ahogyan hivatalosan itt szerepeltek: katedrálisok, merthogy a körvonalakból azért olyan pontosan nem lehetett kivenni, de hát legyenek katedrálisok, ha ő mondja, mindegyiknek a nevét is feltüntette. Voltak köztük ismertek és ismeretlenek, és itt van, ez talán a legszebb, mondja ő, látod, ilyen katedrális a valóságban nem is létezik. Mint az Eurón, valamennyi címletre virtuális épületet nyomtattak. A rózsák temploma, ezt a címet adta neki, mert olyan színekből állt, akár egy tearózsa. Úgy bánt az olajjal, ahogyan a klasszikusok, és mégsem, mintha csak ma száradt volna meg rajta a festék, ezt nem festhette korábban. Nézek rá, hogy lehet mégis elgondolt templomot festeni egy létező város létező terére, de látom rajta, hogy nem csalt. Ennél ártatlanabb arcot látni, ennél kékebb szembe nézni nem lehet: azt mondja, hogy a festészet éppúgy fikció, mint az én regényem. Igen, ami el sem készül, ha így haladok vele. Elővett a hűtőből két sört, miközben a műteremben iszogattuk, azt mesélte, hogy ő most szünetet tart. Ez éppen olyan, mint amikor megfeneklik egy regény. Nem tudod a végét, kérdezte. Nem, a közepét nem tudom. Kell bele még valami, egy összekötő szál, néhány ecsetvonás, annak kell tűnnie, mert különben erőltetett lenne, és egyik történet sem illik oda, mint a két part, és folyó szeli ketté, amibe belebombázták a hidakat, ez ilyen egyszerű, ez nem politikai probléma, ez az én magánügyem.

Láss neki, ülj a géphez, mondta Hans. El sem tudom mondani, mennyire utálok írni, mert akkor kiütköznek rajtam az elmebaj tünetei, a mániás türelmetlenség, az elégedetlenség önmagammal, egyszerre egyetlen mondat sem illik oda, ahova kellene. Meg ez a felolvasás, ráadásul német nyelven, én angol szakot fejeztem be. De mit tehetek. Noé bárkájára is fel kell szállni. Mindent meg lehet tanulni, csak némi szorgalom kell hozzá, mondta Hans. Ennyi nyelv nekem már a könyökömön jön ki. Most éppen a saját szövegemet szótárazom, hogy megértsem. Mert muszáj megértenem, különben hogyan olvasom fel? Te miért festesz?

Sohasem beszélek erről. De azt tudom, hogy az íróknak könnyebb, csak mondanak egy mondatot, és az övék a közönség. Ők nem tévedhetnek. De egy kép nem beszél. Nem állhatok külön oda minden néző mellé. Hosszú csend a sörösüvegben. Ráadásul babonás vagyok. És amíg nem készek a képeim, addig meg sem szoktam mutatni senkinek.

Ezzel én is éppen így vagyok. Csak egyszer fordult elő, hogy valamit elmeséltem, aztán hiába próbáltam leírni, elveszítette örökre azt az intenzitását a történet, amit az első leütés jelent. Ahogyan egy zongoraverseny kezdődik, és már nem tud tovább versenyezni a többi hangszerrel. Olyan lett, mint a festmény másolata, mondta Hans bólogatva.

Oscar időnként bekopogott, hogy ellenőrizze, hol tartok a librettóval. Ingáztam Noé és a regényem között, néha erről, néha arról jutott az eszembe valami. Azt hittem, zavar majd ez a két, reménytelenül széttartó útvonal. Ráadásul két külön gépen írva, két külön szobában. Miket beszélek: termekben, melyekhez kezdtem hozzászokni.

Egész éjjel égett a műteremben a nappali fényt imitáló, meszes halogénvilágítás. Ravaszul az emeleti részben dolgozott, pedig az a kényelmetlenebb, csak nehogy valaki belessen. Hans olyan volt, mint aki mindent titokban csinál, a legegyszerűbb dolgokat is. Pedig csak a fonnyadt füvet bálázta össze, aztán egy óra múlva már annak is hűlt helye látszott, és a száraz fű a kert legtávolabbi zugába került, ahol nincs szem előtt, egy kőkerítés szögletében ért a humusz, a kerítést iszalag futotta be, alatta örökzöldek terpeszkedtek. Álltam, és nézelődtem, talán ez lehetett a látszat, voltaképpen egy megfelelő drámai fordulaton törtem a fejem, és összerezzentem hirtelen.

Nem akartalak megijeszteni, mondta Hans, csak láttam, hogy azokat nézed, a bokrokat; oda temették a kutyákat. Meghökkenve fordultam meg. Nem tudtad, hogy 1806-ig itt minden Wimpffen báróé volt? Na és? Még ha ilyen hatalmas is a kert elöl-hátul, azért nem gondoltam, hogy így hagyják ezt a hátsó kertet érintetlenül, csak mert itt hantolták el kedvenceiket. De ezek nem akármilyen kutyák voltak, mondta Hans, hozzátaroztak a hagyományhoz: mindegyik saját életet élt, valakihez tartozott, köztük egy magyar vizsla is. Nem csak úgy általában csaholtak, léteztek, mint hasonló társaik. Itt mindenki számított: az emberek és az állatok egyaránt.

Igen, Noé, bárka, hatodik jelenet.

Másnap egész éjszaka láttam megint a műterméből szűrődő a fényt, szürkületig a hajnalra nyíló ablakká változott. Ekkor határoztam el magam, hogy nem hagyom magam, dacból sem. Most a kutyákkal folytatom, ezt most nem hagyom ki. És nem adom fel, ha itt még egy kutyának is megjegyzik a nevét, mert itt vadásztettei voltak, akkor egy írót miről fognak megjegyezni. A kutyával kell folytatnom, hiszen ott volt végig, csak senki sem gyanakodott rá, mint egy krimiben.

Még égett az állólámpám, amikor hajnalban Hans feltekintett az ablakomra, olyan rosszalló arckifejezéssel, hogy ennek tényleg elment az esze, de írtam tovább, vitt a lendület, a kutya életre kelt, és mintha a fogával vonszolt volna, mint egy rongyot a lábamnál fogva a másik terembe, nem engedett el. Nem hagytam, hogy erősebb legyen nálam, vicsorgott közben, és húzott a felkelő nap felé. Amíg el nem vakított. Ahogy letekintettem, Hans parkolt éppen az ablakom alatt, és a csomagtartójából titokzatos alakú tárgyakat rakott ki, olyan gondosan becsomagolva, ahogyan ő mindig is mindent becsomagolt. Feltekintett megint némi kárörömmel, hogy úgysem mondja meg.

Mintha versenyeztünk volna, ki mit nem mutat vagy mond meg a másiknak, és mintha az erőpróba életre-halálra ment volna, körvadászat alakult ki a kastély körül, halott kutyákkal, csak mi voltunk a vadak: vagy én tettem egy kört a kertben, vagy ő, azzal a különbséggel, hogy neki dolga volt, vagyis úgy tett, vagyis talált magának munkát kikapcsolódásképpen, én viszont azt sem tudtam, hogyan kell kitolni a szemetet, hogy másnap elvigyék.

A műterme előtt szőlőlugas állt, alatta malomkőasztallal. Metszőollóval szüretelte a fürtöket, és egy kézi préssel mustot facsart, megkínált belőle. Egy másik galéria mellett döntött, ezt túl kicsinek találta. Időt nyert. Úgy éreztem, kutyaszorítóba kerültem, mert nekem nincs lehetőségem a határidő módosítására.

Egyfolytában szörcsögött a kávéfőző, éjszaka csak az én képernyőm kékje látszott kifelé, amit onnan tudtam, mert úgy hagytam a képernyővédőt, hagytam, hogy az általam odarajzolt kép vonulásszon beállítva a végtelenségig. Kimentem friss levegőt szívni, és ott láttam magam a kékes fényben fent a billentyűk fölé görnyedni, az volt ott a másik énem, figyeltem magam, mit hogyan teszek. Ez a tudathasadás akkor már kilábalhatatlanul krónikussá vált, mert mihelyt hosszabb ideig felcseréltem a nappalt az éjszakával, annak megvoltak a maga szárnyai, áramlatai, amire csak lazán fel kellett feküdni, mint valami varázsszőnyegre, de megvoltak a másnapjai is, amikor kialvatlanul hosszan hanyatló bekezdéseket töröltem a szövevényes szövegerdőből. Kellemesen telt az éjszaka egyedül a szőlőlugas alatt. Többet haladtam előre így egyedül, mint a két géppel együttvéve.

Gyakoroltam felolvasni az elkészült fordítást. Valahányszor végigfutott a hideg a hátamon, amikor elmentem a városban a plakát előtt, amin a nevem állt az időponttal. Időnként lementem a földszinti kiállítóterembe, ahol a felolvasóesteket, kiállításokat és koncerteket tartották, hogy megszokjam a helyszínt, amelynek egyre kevesebb köze lett a valósághoz, valós helyzetem helyes megítéléséhez; a zongorára könyökölve tekintettem körbe, az előző

kiállítás képei még kint sorakoztak a falakon. Kék hullámokat ábrázoltak, ez a művésznő különféle nyugtató hatású objektumokat alkot főleg kék-fehér felületeket, pasztell árnyalatokat, kétségtelenül dekoratívak, de hogy mennyire mély értelműek, arról megvolt a magam véleménye. Csak magammal perlekedtem, zavaros fejjel, ami persze nem segített rajtam, vártam a kutyák házőrző szellemének sugallatát, akik a kert örökkévalóságában pihenték ki végtelen futásukat; milyen boldogok lehetnek, mert elképzeljük őket.

Nincs mese, gyakorolnom kell még. És a zongora, vajon miért ne lenne egy kis zene. Legutóbbi könyvemben szerepel egy kotta is, az egyetlen dal, amit életemben komponáltam, mert kellett a történetbe, mint most a kutya, anélkül nem lett volna teljes. És most ideillik ez a dallam két szöveg közé, áthidalásként, folyónak, hogy tutajra ültesse a hallgatóságot, és elvigye kicsit egy másik műfaj hullámain ugyanoda, ahonnét ennek a szövegnek a folyama eredt. Felmentem a lépcsőn Oscar lakosztályába, és megmutattam neki a kottát, ezt kellene eljátszanod az estemen, mintegy lélegzetvételként, hiszen ez is én vagyok. Abba a környezetbe illik, ahova egy mondat, egy szó, egy bekezdés. Bólogatott, értem, értem, menjünk le, és eljátszom. Mi legyen belőle? Ilyen indulószerűen vidám? Vagy nosztalgikus, hogy sajnálod azokat a szép hidakat? Erre nagyon bepörögtem. Ne szórakozz velem! Jól van, jól van, én nem ismerem azt az országot, nekem mindegy. Jó, csak a szöveged. Miről szól? Arról, hogy szakad az eső, és sehogy sem akar elállni... Felhőszakadás a címe. Ez véletlen?

Nem. Igen, mintha Noé.

Az esten aztán ennek ismeretében adta elő, és hogy igazi műnek hasson az ő zenei mércéi szerint, a végére készített egy improvizációt, ami a dal továbbgondolásaként hatott, főleg a komolyzene klasszikus irányába. Miután hallotta a felolvasóest elejét, olyan komolyan játszott, mintha gyászmisén lennénk.

Másnap szétrakva láttam a képeket a padlón. Órákat töltöttem közöttük, és jártam képről képre, elmélkedve rajta, hogy mi miért történt. Néha felemeltem egyet a földről, kíváncsiságból. Miért nem láthatta közben senki más ezeket? Talán az ötletet lophatta volna el? Dehogy. A mű akkor kész csak, ha az alkotója kirakja. Mindenkinek megvan a maga „akkor”-ja, a maga keresztje, avagy a „varázslatos fehér kő, amit csak ő láthatott, vállán láthatatlan kő hagyott nyomott.”

Úgy tartják, hogy lovat rajzolni a legnehezebb, nem véletlenül küszködött annyit Leonardo da Vinci is éppen ezekkel, Az anghiari csata című freskójából nem is maradt fenn más az utókor számára, mint a dühös paripák számtalan vázlata. Az évszázadok során alig akadt festő, aki ne találta volna szemben magát e négylábúval, és próbálta volna a maga művészetébe affirmálni.

A lovakról külön akartam írni, régóta foglalkoztatott a jellemük, a szelídségük, ahogyan nekünk szentelik az életüket, és nem kapnak cserébe semmit, csak zablát, csak a terhet, hogy bennünket szolgálhassanak.

Úgy gondolom, a növényvilágban a fa, az állatok között a ló, az épületek közül pedig a templom a legnemesebb. Mintha ennek jegyében követné egymást éppen a katedrálisok után a lovak megjelenése Hans festészetében. Ahhoz, hogy ebben mennyire konzekvens és milyen tudatosan építi fel ouvre-jét, elég rámutatni néhány közös vonásra, ami a korábbi és mostani sorozatát is jellemzi.

Szimptomatikus, hogy a magányt nem emberek ábrázolásával fejezi ki, hanem egyetlen épülettel vagy állattal, amit a középpontba helyez. Mellettük nem is alkalmaz egyéb konkrétan felismerhető figuratív elemet, mert az csak zavarná a szigorúan megformált kompozíciót. Erre a világra a bezártság a jellemző, amire minden esetben határozott ecsetvonások utalnak, mintegy behatárolják mind a négy oldalról a teret.

Számos alkati hasonlóságot is felfedezhetünk ló és templom között: a kiemelkedő első részt, a tornyot és a fejet a hát követi, amely többnyire színben is elüt környezetétől, és legtöbbször az aranymetszés szabályai szerint helyezkedik el.

Kétségtelenül kell ahhoz művészi trauma, elkötelezettség és elszántság, hogy valaki kilencven lovat egymás mellé állítson, méghozzá úgy, hogy mindegyiknek külön története legyen, ugyanakkor együtt egy emlékezetes, markáns sorozatot alkossanak. Mert ne feledjük, hogy a képeknek külön-külön más az érvényességi köre, ha egyenként tennénk őket magunk elé, akkor csak annyit vennénk észre belőlük, hogy ez mennyire hasonlít az előzőhöz. Együtt kell látni a sorozatot ahhoz, hogy észrevegyük: a lovak eltérő fénytörésben állnak, különbözőek a napszakok és az évszakok, más az állatok kora, másmilyen táj veszi őket körül, amelyek különféle hangulatokat sugallnak; az egyik ló ereje teljében verseny előtt áll, a másik elgyötörten talán vágóhídra megy, erre lehet következtetni a testtartásból, a körülményeket csupán egyetlen ecsetvonás érzékelteti, mert ez stílusának a védjegye. Hans ugyanis kevés ecsetvonással dolgozik, ez teszi képeit egyedivé, csak rá jellemzővé. Leonardo Da Vincivel ellentétben, akiről sohasem derült ki, hogy tulajdonképpen milyen ecsetvonásokat használt, a színek pigmentjeit inkább csak lebegtette az olajfelületen, mintsem festette. Hans sohasem hagy kétséget afelől, hogy markáns ecsetvonásával honnan indult, és hova tart. Azok közé a művészek közé tartozik, akiknek ily módon az indulatai is kifejezésre jutnak a papíron éppúgy, mint a vásznon. Komoly szakmai tudása arra determinálja, hogy kevés eszközzel, lényegre törően fessen. A hangsúly nála nem az ábrázoláson van, ezért érdemes feltenni a kérdést éppen az ő képeit nézegetve: hol a határ a figuratív és a nonfiguratív festészet között, hiszen magának a „határvonalnak” a meghúzása válik metaforikussá, amikor a lovat elvonatkoztatva tudjuk csak értelmezni; közben senki nem a hagyományos igavonó állatra asszociál, amikor ezeket a festményeket szemléli, melyek éppúgy intellektuális kihívást jelentenek a festő, mint befogadó számára, hanem a kompozíció egészére, melyekkel olyan nyitott tereket hozott létre a festő a szemlélő előtt, melyekben a lélek csendben vándorútra indul.

Mentem a lépcsőn, kopogva, aztán levettem, és a kezemben vittem fel a papucsokat, mert már hajnalodott, ilyenkor ébrednek a szomszéd kutyái.

* * *

Most egy hatalmas pont következik. És ehhez a búcsúzáshoz írtam a szöveget, hogy odaadom majd neki magyarul, mert így lesz igazán hiteles. Amilyen makacs, más ajándékot úgysem fogadna el. De biztosra vettem, úgysem bírja ki, hogy ne fordíttassa le. Ezzel váltunk el.

Egy hónappal később jött Hanstól egy levél, arról szól, hogy most hozta a nyomdából a meghívókat a kiállítására. Természetesen nem egy közönséges meghívó volt, hanem egy rendkívül gondosan megtervezett nyomtatvány, benne az én szövegemmel, német nyelven. A megnyitó szövege.

Ezek a lovak az én lovaim is, nézegettem őket, a kiállításról kaptam tőle képeket, és milyen másmilyenek ilyen perspektívából szemlélve. Én úgy láthattam őket, ahogyan a földön hevertek, ráma nélkül, de kiállítva egyforma antracitszürkébe keretezve egészen másként hatottak. Ami a falon függ szemmagasságban, az méltóságteljesebbé és egyenrangúbbá is válik. Ami a lábad előtt hever, azért nem kell erőfeszítést sem tenned, a látványért sem kell megküzdened. Ami lejjebb van, az olyan, mint a határon túli, kicsit megalázottabb, kicsit lenézendőbb, nyugodtan hátrább sorolható, ott is jó lesz neki. Minden a szemmagasságon és a perspektíván múlik.

Felhívott, már itthon voltam, és azt mondta: az egyik lovat megtartottam neked, a többi nyolcvankilenc elkelt. És mit festesz most? Majd meglátod! Az még fél év, ne legyél megint ennyire titokzatos! Találd ki! Hogyan tudnám kitalálni? Mert te mondtad! Mit? Azt, hogy az épületek között a katedrálisok, az állatok között a lovak... Szóval most fákat festesz?

És „akkor" a telefonban vidám volt, mert tudta, mibe fog bele. Eltelt egy év, és tényleg: láttam a fákat. Utasított, nem is invitált, hogy akkor most menjek be a kiállítóterembe. Nem is fogom megkérdezni tőle soha, úgyis tudom, hogy utálja, ha a jelenlétében nézegetik a képeit, vagy csak kínos neki, mert ez olyan kiszolgáltatottá teszi. Valami megmagyarázhatatlan belső feszültség lesz ilyenkor úrrá rajta, pedig ezek csak fák! A fákat gyakorta csak sejteni lehet az ő értelmezésében: az egyiket egy lilás mocsárban, a másikat ködben, a harmadikat talán egy kora tavaszi lankán. Vajon miből gondolja, hogy ez bármit is elárul róla? Miért ne gondolná, hiszen az én szövegeim éppúgy a falakon függnek. Kegyes írói fikciónak tartom azt a klisét, amely szerint a szövegek úgymond „leválnak" egyszer s mindenkora rólam, és csak írás közben zavar a kívülálló betekintése. A megjelenés után is kínos, csak másképpen. Van ugyanis az olvasóknak egy jellegzetes típusa, amely konkrét szövegekre szeret rákérdeni, mi több, azonosítani vele. Egyrészt le lehetne rázni őket azzal a kegyes hazugsággal, hogy mindez csak a szöveg természete miatt lett ilyen. Írója válogatja, hogy ez valóban így van-e. De alig hiszem, hogy egyetlen alkotónak is közömbös volna a szembesítés vagy akár konkrét azonosítás. Mert az olvasó megkerülhetetlen, és leginkább nem hülye. Esetleg sznob. De ez utóbbiak elhanyagolhatóak, mert úgysem tudnak a lényegbe belekérdezni. Akinek valóban van kérdése, annak nem lehet kitérni a tekintete elől, mert tudja a választ is. Ez a célját nem tévesztő tekintet azt sugallja, hogy rajtakaptalak, ez a szem leleplező: megtudtam valamit rólad, amit hiába is tagadnál. Átjött valami a szövegen. Mert ha nem jött volna át, akkor nem volna miről beszélgetnünk. Akkor a könyved fabatkát sem érne. Csak nem biztos, hogy én beszélgetni akarok erről.

Márpedig Hans sem akart beszélgetni. Legalábbis a képeiről soha. Arról, hogyan készül a Kürbissuppe seefooddal és őrölt fűszerekkel, hogyan sajtolja a szőlőt, arról igen. De a képeiről soha. Pedig nehéz legyűrni a késztetést, hogy rákérdezzek, ugye, amikor ezt festetted, akkor iszonyúan magad alatt voltál, ugye, nagyon egyedül, vagy iszonyú kínnal jártak ezek az ecsetvonások. Hány vázlatot téptél szét, mire ez a táj összejött? Valamiért tudom, vagy dehogyis, csak sejtem, és mert nem közömbös számomra, szívesen megkérdezném, de nem szabad. Tapasztalatból tudom. Nekem is tettek már fel hasonló kérdéseket: kinek írtad ezt a szöveget, tudom, hogy ez veled történt, csak éppen leírtad. Csak éppen. Igen. Csak éppen leírni olykor rosszabb, mint átélni. Aztán fél évig egy sort sem tudtam írni.

Hansot most ilyen periódusában láttam viszont. Legutóbbi telefonbeszélgetésünkre gondolva, legalábbis kitörő boldogságot vártam tőle, legalább a viszontlátás illedelmes örömét, de egészen másként fogadott. Te is elmentél innen, ahogyan mindenki más, én ezt olvastam ki a tekintetéből, pedig te mondtad, hogy fákat fessek, vagy a fák már eleve bennem voltak, csak te piszkáltad ki, mint levesből a szempillát; ennek a „filozófiája" itt lógott a levegőben, ez a környezet sugallta, másutt eszembe sem jutott volna, csak rámutattam valamire, ami magától értetődőnek tűnt: katedrálisok, lovak, fák, tiszta sor, csak le kellett hajolni érte a földre, ahogy a lábam előtt hevertek, mint a gesztenyék az avarban, amiből itt erdőnyi van, és te mutattad meg ezt az erdőt, és azt is, hogyan kell megtisztítani, és ültünk a leánderbokrok alatt az asztalnál, és nagyokat nevettünk. Mert mondtam, hogy nálunk csak a temetőben ültetnek gesztenyefákat, és azok sem szelídek. Az elkészült képek pedig nagyon tetszenek. Hans az ablaknál áll, nézi a madarakat: Starren, mindig ilyenkor lepik el a telefonhuzalokat, hogy szinte megnyúlnak. Ilyenkor csak tapsolni kell, elhussannak, és a vezetékek rugózva nyerik vissza eredendő vízszintesüket. Kipusztíthatatlanok! Az idén is alaposan megtépázták a termést, mondja, mintha nem is az olajképekről lenne szó, hanem az olajfák hegyéről, ahol itt

szőlő terem, és most nem is a krisztusi magányról lenne szó, melynek minden egyes stációja ott függ a másik teremben, ahova vagy a Megváltó léphet be most egyedül teremtésének félkész stádiumában, vagy a latrok, az esendő kívülállók, akik akkor sem tudnának segíteni, ha akarnának. Ahogyan a lóvá tett lovak is sokfélék voltak, és tudom, hogyan készültek, leginkább kiszámíthatatlan végkimenetelekkel: kitörően pergő lelkesedéssel, a farkasok órájára lelassuló ivászatokkal, aztán hosszú, fűnyírásba és avargyűjtésbe fojtott lehangoltsággal és emberkerüléssel. Így lettek lehajtott fejű elesettek némely patások és éppen így jelennek meg a fák is egymás után. Itt semmi sem változik, ebek szelleme járja be a termeket, és tanít kíméletlenségre, de kitartásra és hűségre is. Ez a szótlanság nagyon is árulkodó most. Megtorpant a fák sora, és nem lehet segíteni, pedig mennyire szeretnék. Pedig mennyire szeretném néha, ha valaki megírná azt a bekezdést, ami hiányzik vagy harmadik nekifutásra sem megy, és az igazi kétségbeesés az, ami kiszámíthatatlan: a lehet, hogy soha. Az elbeszélhetetlenség. Vajon tudom-e folytatni valaha? Ez olyan kérdés és perspektíva, mint a rálátás a „holtak szigetére", melyen látszanak ugyan a körvonalak, mintha fák lennének, nem tudjuk pontosan, milyenek. Majd ha a csónakkal kikötünk, ha bennünket is átfuvaroznak a kelták, és letekerik rólunk a fehér vásznat, melybe lelkünket csavarták, akkor ott leszünk, és körülnézünk. És megérkezünk. „Akkor!" De addig nem beszélünk a fákról. Nem tudjuk, milyenek. Egy életen át várunk rájuk. Mindenre ugyanúgy várunk, hogy sikerül-e, életre-halálra. Csak a kívülállók gondolkodnak másként a fákról.

Kimegyünk az udvarra, a leánderbokrok alá. A bor már forrni kezdett. A kancsóból tejszerű, rajnai rizling pezseg. Hatása ilyenkor a legkiszámíthatatlanabb. Főképpen a másnapi, az élesztő miatt. Arról beszélünk, hogy a német nyelvben több szó van arra, amely kifejezi e nedű érésének egyes fázisait. Pedig én is borvidékről származom, megvannak a „fogalmaim" arról, milyen erjedési és tisztulási folyamatok zajlanak, függetlenül a tájegységekre jellemző technológiák eltéréseitől, azért a bor, az bor, ami megítélhető, ahogyan egy festmény vagy egy írás bukéjában benne is van az, miben gyökerezik. Körülnézek még egyszer, és nagyokat szívok, úgy bele tele tüdővel a levegőbe: ebben a zamatban is sok minden összegyűlik, egy kis hegyi vadalma, és némi ódon patina, ami közelebbről, a vaskos falakból árad összetéveszthetetlenül, enyhe sajtpenész illatra emlékeztetve.

Mindenki Wagnert szólítja meg, magam sem adom alább. Hazafelé hallgatom a Rajna kincsét, közben eszembe jutnak a váltakozó alkotók, akik ugyanezt a tájat látták az ablakukból, a váltakozó évszakokat, szemben I. Lajos nyári lakjával. Vajon mennyi szivárog át ebből a tekintetükbe, ereinkből a sorokba? Külön-külön.

Nekem még mindig furcsa, hogy nem látom a határt. Hogy mikor leszek át? Közben felidézem magamban a szöveget, amit itt írtam egy évvel ezelőtt a kastély kutyáiról, mert most ezt kellene felolvasnom. Próbálgatom a szavakat, ilyesmit mondott Berzsenyi is: L'hiver qui vient. Avagy ahogyan Nietzsche mondaná: Bald wird es schnein – Wohl dem, der jetzt noch Heimat hat!

A bordó selyemtapétán rózsák bomlanak szét, mintha elnyíltak volna, és a vékony szárakon önsúlyuktól szirmuk hullna alá. Ezek a szirmok borítják el szőnyeg gyanánt dekadensen a padlót. A balkonajtó előtt elnyúlva álbiedermeier faragott komód hever. A balkon embernyi széles csupán és szobányi hosszú, öles párkányán kényelmesen ki lehet hajolni, kitapinthatóak rajta a régi mesterek csigamintásan kanyargó kalapácsnyomai, ami egyúttal a mészkőből faragott homlokzatdíszítést alkotja neoklasszicizmusba hajló stílusában, reggeli sétát lehet rajta tenni, hogy milyen az idő odakint, balról az „dróttorony" zsiráfnyakát dugja ki a háztetők rengetegéből, balra pedig, a keskeny tér túloldalán a Sorbonne kupolája belekéklik az elé fektetett szökőkútba, amely egy erdei patak dús csobogását imitálja. Kétoldalt szemben egy-egy könyvesbolt, mellettük sörözők sorakoznak, főleg a diákok és a tanárok találkozóhelyei.

A századelő irodalmi kávéházai jutottak eszembe erről, amikor betértem az egyikbe. Régen írók olvastak fel egymásnak hasonló helyeken a legendák szerint, ilyesmit azonban nehéz lenne mostanság elképzelni. De hogy még vannak, akik elegáns lila tintával hosszasan prózát rónak a fáradt délutánban, ahogyan Csáth Géza a Tálay főhadnagyot, az meglepett. Egyáltalán a kézírás maga, no meg hogy sörözőben. Nemigen tudnám magam elképzelni Újvidéken egy sörözőben, amint lila tintával novellát írok. Egyrészt, mert nemigen tudok alkalmas helyszínt, másrészt régen hozzám nőtt a tasztatúra, harmadrészt pedig: senkit sem tűrök meg a közelemben, ha írok, még akkor sem, ha másnap megjelenik, és mindenki számára hozzáférhető lesz nyomtatásban. A legenda oda: nem kávé mellett írnak manapság reményteli tehetségű leendők, les jeunes gens, hosszú érzeményeket, hanem egy korsó vaskos félbarna sör társaságában, magányos egyszemélyes asztalokra könyökölve, néha kirévedve a szökőkútra. Előbuggyan a kőből, aztán hirtelen eltűnik.

Megöleljük egymást, régen várt találkozás: ismét vörös bor, Noé bárkája és Oscar, aki most sem adta fel, és még mindig elhatározás kérdése maradt csupán, hogy ne állatokat szállítson át a színpadon, hanem embereket, mert azok is lesznek annyira állatok. Ettől lesz igazán vidám folyó a Szajna esti sétánk mellett hazafelé.

Már napok óta úgy éreztem, hogy egy kihalt nyelvet beszélek, amely talaja csupán annak, amiből különböző formájú és alakú fák nőttek. Van, amelyiknek biztosabbnak érzem a gyökereit, míg a másiknak inkább csak lombja van, kivirul, aztán megsárgul, ahogyan az évszakok hozzák, vagy ahogyan a szerencse változtatja az időjárást. Sok kemény téltől elhalhatnak az apróbb részletek, a gallyak és árnyalatok, újakat kell hajtatni helyettük, mert különben a lomb koronája szabálytalanná és kifejezéstelenné válik. Ezek jutottak eszembe, ahogy elnéztem a hosszúkás tér különböző méretű és fajtájú fáit. Csak a Szent Mihály útja választott el tőlük. Még kavarogtak a fejemben az előző este strasbourgi falevelei, még felmarkolt belőlük a szél egy-egy maréknyit, nem hagyta elsimulni bennem a feledés csendes avarját. A franciára fordított szövegek elhangzása után a kérdéseket és a válaszokat is erre a nyelvre fordították, a könyvesboltok közönsége sok mindenre kíváncsi volt, hiszen tudtak mibe belekérdezni: a kezükben tartották az antológiánkat, indítóul természetesen a rangidősek, Mrozek nyitó szövegével és Fejtő Ferenc írásával, majd benne többi társammal együtt rövid pályaképekkel vetítettek előre bennünket, ami eleve egzotikusnak tűnt a felolvasóestek publikuma előtt, ahogyan az elmesélt történetek is, ismerősök és még ismeretlenek egyaránt.

* * *

Hogyan is lehetne megkerülni azt a szót, hogy Trianon, hiszen ez itt éppen egy szálloda neve. Ha nem ebben laknék a sors furcsa véletlenének köszönhetően, magam sem hinném, hogy létezik ilyen. Hogyan lehetne elmesélni a franciáknak, hogy már a nagyapám átélte, amit a félmúltban magam is, hogy egyszer csak a családunk egy másik országba szakadt? Nagyon jól emlékszem rá, hogy nem traumával gyógyította magát, nem is azzal az önváddal, hogy győzni kellett volna, hanem iróniával. Jó lecke volt, hogy ültessünk inkább fákat nyavalygás helyett. Mrozek mondja, hogy az irónia gyógyír. Többféleségétől lesz gazdag az erdő. Itt most éppen A kastély kutyái című kisprózámat szeretnék hallani, nem holmi történelmi speeche-et. Ez az egyetlen szövegem, aminek nincs magyar változata. Aztán kérdések sorjáztak, látszott, hogy az érdeklődők eligazodni próbálnak ebben a messziről sűrűnek látszó erdőben, csapást kellett vágni benne, hol egy robusztus tölgyre, hol egy finom gyertyánra mutatva, hogy milyen sokféle egyedből áll a rengeteg, amely sokféleképpen osztható fái, folyói, avagy domborzata szerint. És ahogy csapódtak a fejszék, akárha törzsek derekába, úgy fokozódott a tempó, és a válaszaimat egyszer csak kacagás szakította félbe. Döbbentem néztem a tolmácsra. A pillanat tört része alatt felmértem, hogy most nem a közönség felé vezető ösvényt választottam. Ezt most milyen nyelven mondtam, kérdeztem a tolmácstól. Fogalmam sincs, válaszolta derűsen.

Az általam éppen használt két másik nyelv közül, valami megmagyarázhatatlan rést találva, egyetlen mondatnyi erővel buggyant visszatarthatatlanul elő a magyar, mintha „akkor”, abban a pillanatban önmagát képviselte volna céltudatosan, és az akaratlan kiszólás annyira meglepte a közönséget, és olyan biztató derűvel tekintettek erre a váratlanságában freudinak vett fordulatra, hogy abban a pillanatban egyszeriben érthetőbbé vált minden, a történet gördülékenyebben haladt tovább, ismerősebbnek tűnt már az erdő, amiről meséltem, megtelt állat- és növényvilággal, a távoli táj ezáltal került emberközelbe, hogy hallottak egyetlen mondatot egy ismeretlen nyelvből. Ösztönös gesztusnak tekintették a tudattalan kiszólást. Erdei tisztásokon hallani ritkán ilyen visszhangot, ami tisztábban szól, fellengzősebben: áttetszőbb a párán túli kékségeknél.

Mindezzel együtt azt tapasztaltam, hogy arrafelé alapvetően az élő írókra kíváncsiak, a maguk sokféleségével, gyarlóságaikkal vagy éppen rigolyáikkal együtt, vagyis a primer irodalomra, lehetőleg minél több országból, változatos olvasáskultúrát kínálva, mert ennek van igazán közönsége és tekintélye; a mai magyar hozzáállásban inkább fordított tendenciák látszanak érvényesülni: mostanság mintha az irodalomról, azaz csupán néhány magyar íróról való gondolkodás, valamint egyazon uralkodóvá törekvő diskurzus és narratíva játszaná a főszerepet az irodalmi színpadokon, ahol jobb híján természetesen a fejüket törőket látni csupán.

Mintha az erdőtől a fák nem látszanának. Hans viharvert tölgyei, a kutyák fölé hajló ágak, a szürkén settenkedő Rajna, Wagner meredeken ívelő nyitánya és a Mannok lübecki porcelánja, gőzölgő teával. Ki ítélheti meg, hogy mi mivel tartozik össze, honnan indul, és hol fejeződik be a története? Kérdések maradnak csak, és mindegyik paradoxonnak tűnik, ha egyedüli helyes utat lát elő; az egyedül helyes út a tömegben a legmagányosabb, akkor jobb kívül lenni, lehetőleg kívül is maradni, akár egy zajos söröző̈ben, akár egy szőlőhegy kerti asztalánál róva a sorokat. A kutyák metaforái maradnak csupán, melyekre örökké emlékezni fognak vagy elfelejtik őket.

* * *

A békesség járhatott erre utoljára, amely szétszórta eső után fényes kavicsait és roppanó csigáit, melyekre lépünk, de nem szólunk sokáig, mert a csigákról miért beszélnénk. A csillagvizsgáló sárga fái alatt sétálunk a kastély tulajdonosával, aki éppen búcsúzik ettől a helytől, és új munkahelyét foglalja el rövidesen, én pedig éppen Németországtól búcsúzom, erről szól, ezért van az utazás előtti séta, és mesélem neki, hogy leírom a kastély kutyáinak történetét, csak a kronológiájukat nem ismerem. Miféle kronológiájukat, kérdez vissza, mint mindig, ha valamiről azt gondolja, hogy helytelen volt az elhangzott német kifejezés. Az érdekelt, hogy melyik kutya mikor élt. A kertben elhantoltakra gondoltam. Azok ugyanakkor éltek, nem voltak ugyan egyidősek, de egyszerre pusztultak el. Hogyhogy egyszerre? Dögvészben? Dehogy, a fivérek lőtték agyon őket. Miféle fivérek? Hans erről nekem nem beszélt. A háború végén üresen maradt a kastély, nekik sem volt más választásuk, mint hogy hajóra szálljanak, és kivándoroljanak Amerikába. És nem akarták itt hagyni magukra a kutyákat. Főleg azt nem akarták, hogy másokat szolgáljanak. Ha mindent elvisznek is, a kutyákat nem engedték, hiszen ők idomították, etették, gondozták őket. És aztán soha többé nem jöttek haza? Dehogy jöttek, nem érhettek Amerikába se, mert a hajót a menekülőkkel kilőtték az oroszok, alighogy elhagyták a kikötőt.

Nem mondtam neki, hogy amit eddig hallottam, annak alapján egészen másként képzeltem ezt a történetet, de megszoktam, hogy a történetek sohasem úgy alakulnak, ahogyan szeretném. Ez így nagyon rövidre zárt, és nem érzem otthon magam benne, nem találom azt a rést, melyen át a képzeletemet felszabadíthatnám, mert huzatos így az egész kastély, meg a kutyák története is. Csak képek maradtak róluk, de mit kezdjek a kutyák megsárgult fotóival, ráadásul mindegyik ugyanúgy és ugyanott ül a bejárati lépcső előtt, emberek nélkül pedig sem a

kutyák élete, sem az emlékük nem lehet teljes. Aztán előkerült egy sérült, szemlátomást eltépett fotó, talán éppen egy kutya lehetett még rajta, és mivel már méltatlanná váltak a szereplők arra, hogy közös fotón szerepeljenek, így kettéválasztották őket. Viszont emezeknek az emlékét is tisztelték annyira, hogy megőrizzék a tépett képet. Mert akár el is égethették volna, elmehetett volna az „alte papir”-ba.

Tőle kaptam a képet, amit a könyv borítójára teszek. Ők lőtték agyon a kutyákat.

* * *

Olyan volt, mint amikor egyetlen gombnyomásra a fekete-fehér tévé színesre vált. Meg mertem írni.

Ez most a másik könyv. Nem akartam előre publikálni egyetlen fejezetét sem, mert annyira értelmetlennek találtam. A tiszteletdíjak gyérek, „dicsőség” meg éppen semmi, hiszen a szakma sem jegyzi a folyóiratközléseket. Vannak egyfelől a kötetek, másfelől ezek vonatkozó irodalma. Hogy valahol valakinek megjelent egy verse vagy novellája, ugyan, mit számít az?

Mekkora marhaság ilyen szélsőségeket teremteni szöveg és szöveg tere között. Mi az már, ami számít? Mi vár rám ebben a kettéosztott időben? Tíz könyv után, mint valami „varázslatos fehér kő”, nyomasztott a sokat emlegetett és utált „történelmi teher”, vagyis az emlékezés súlya, természetesen a hetvenes éveké. Mert a kerek számok valaminek a végét, befejeződését, és egy új korszak beköszöntését jelzik, akár az időszámításnak is, melynek tere alól aligha vonhatja ki magát egyetlen alkotó és egyetlen alkotás sem, ha önmaga meghaladására tesz kísérletet, ilyen alkalmak a kerek számok. A váltás azt jelenti, hogy másról és másként kell írni. Utazást lehet tenni egy lehetséges regény felé. Lehet ez úticél is, irány és tér is, amit bejár a test a maga fizikai módján, de léteznek szellemi utak is, melyek kiszámíthatatlanabbak. Akár a víz, hogy miért éppen arra veszi az irányt, amerre. Akár a tárgyak, melyekben éppúgy genetikai kód az, hogy miért éppen úgy törnek el, azok mentén a törésvonalak mentén, ahogyan.

De milyen természetű volt a szellemi teher voltaképpen? Egyik barátom esete jutott erről az eszembe, aki immár egy évtizede alig írt valamit. Hallgatását azzal magyarázza, hogy nem kívánja újra átélni azt, amiről írna. Hasonlóképpen voltam magam is ezzel. Nemcsak mások aggódtak értem, amikor a regényt írtam, hanem lassan már magam is. Fóbiákat váltott ki, félelmeket és görcsöket. Mit szólnak majd az érintettek... De nemcsak erről volt szó. Magamon tapasztaltam, hogyha magamról írok, és minél távolabbra megyek az időben, és az a bizonyos „akkor” minél régebbi, annál közelebb kerül hozzám. Már nem kell pszichológushoz mennie annak, aki azon töri a fejét, hogy miért nehezebb feldolgozni a gyermekkori traumákat, vagy akár a kamaszkoriakat, mint a tegnapiakat. Miért hagynak mélyebb nyomot? Erről is kell szólnia annak, amit „akkor” éltem át. És a felidézés hasonló következményekkel jár, hányingerrel és étvágytalansággal, vagyis ha sürgősen nem fejezem be, akkor komoly bajok lesznek. Ehhez képest a háborús történetek leírása a krajinai lövöldözéssel csupán a Varázshegy nyugalmát idézi. Egy megfogalmazott eset súlyosságát nem a fizikai veszélyessége határozza meg. Felnőtt fejjel a háborút is könnyebb elviselni, mint egy gimnáziumi tanár lelki terrorját, és úgy tessék az asztalra tenni, hogy más is elhiggye. Innen eredeztethetők az álmatlan éjszakák a varázshegyen, ahol az elterelő mechanizmus összes manója előjött minden rejtekéből.

Tudtam, hogy ezen a napon ér véget az utazás, bármilyen kanyarokat is tett útközben, megnyugodva kullognak vissza karámjukba a lovak, elpihennek újra a kastély kutyái, mert csend lesz ezen a szent napon, amikor minden történet véget ér.

És megérkeztek a kastélyba ők hárman, a varázshegyre, kiszakadva mindennapi környezetükből, hogy két évtized után újra találkozzunk ebben az összetételben. Szalagról ugyanazok a számok szóltak, amit emlékezetem szerint utoljára együtt hallgattunk, ezeket gyűjtögettem hosszú időn át, ettől a beszélgetés is ugyanott folytatódott, ahol „akkor" abbamaradt, és senkinek sem tűnt fel, hogy már „most" van. Senki sem tartotta furcsának a történetek újramesélését, hogyan történt „akkor". És egyetlen esetben sem ott és úgy döccent a történet, hogy a leírással lett volna baj; ha valamit bajnak lehet tekinteni ebben az esetben, az bizony az utcaibaleset-szindróma, hogy nem mást, hanem esetleg valaki többet látott a lényegből, és ahova én pontot tettem, oda vessző kívánkoznék. Ettől hosszabbodtak inkább a fejezetek, „hát nem emlékszel, mi történt másnap?", jöttek a tanárok megtorlásai, és valóban, meg kell hagyni, a folytatások néha többet elmondtak az elnyomás és a terror természetéből, mint maguk a csupaszon leírt „esetek", és ezt már könnyebb volt hozzáírni. Mert éppenséggel nem azok voltak a kritikus pontok, ahol hezitáltam, hanem attól lettek teljesebbek, ahol a felfrissült emlékezet egy mozaikkockát hozzátett a képhez. Fecó emlékeiben pl. sokkal pozitívabb figura maradt a félkezű, mert egyszer kihúzta őket a pácból, ezt akceptáltam, de nem mozdítottam a figurán. Lajcsi véleménye kicsit közelebb állt az enyémhez. A legmegdöbbentőbb és legemlékezetesebb ebben a találkozásban mégis az volt, hogy mindenki ugyanaz maradt. Mint egy kellemes erdei séta, úgy maradt meg az este, mert bizonyos voltam abban, ha senki sem tud mondani nekem semmit, és ha semmilyen eredményre nem jutottam eddig, legalább elrendeztem magamban az egészet. Az „elrendeztem" ebben a kontextusban elsősorban azt jelenti, hogy leírtam, vagyis egymás alá róttam, hogy legalább meg legyen örökítve az utazás, ameddig eljutottam, papírra legyen vetve, mintha több hasonló nem is lehetne, nem mintha meg akarnám mutatni valakinek vagy ki akarnám adni! Arról van szó, hogy amikor írás közben módszeresen ízekre szedem az egész történetet, talán mégis nyomára akadok valami újnak, de ha mégsem, akkor is visszatérek abba az időbe, és újraélem azoknak az éveknek a hangulatát. Mindezek mégsem állóképek és magánügyek. Mert a bajtársiasság (a fogalom romlatlan értelmében) „akkor" létfontosságú volt, és most, hogy az én számomra újra az lett, hát eljöttek értem, és nemcsak a nevüket adták a regényhez, hanem az arcukat is a borítóhoz, ettől lehetett csak teljes mindaz, ami „akkor" történt. Amiért a hajnali harmatban újra nagy vadászatra indulnak a kastély kutyái.

-&-